UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 07 23 08 001 7

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BM
565
M414

Mendelssohn, Moses
Yerushalayim

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/seferyerushalayi00mend

A. J. [illegible]
№. 7

JERUSALEM,

oder,

über religiöse Macht und Judenthum,

von

MOSES MENDELSSOHN;

übersetzt in's Hebräische und mit Anmerkungen versehen

durch

A. B. GOTTLOBER.

SCHITOMIR
Gedruckt bei A. S. Schadow

1867

ירושלים

כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָם
(ישעיה ב׳, ג׳)

זיטאמיר

בדפוס א. ע. שאראוו

בשנת תרכז לפ״ק

ІЕРУСАЛИМЪ Соч. М. Мендельсона
перевела съ нѣмецкаго А. Б. Готлоберъ.
ЖИТОМИРЪ
Въ типографіи А. Ш. Шадова.
1867.

Дозволено Цензурою. Житомиръ. Іюля 4 дня 1866 года.

ספר

יְרוּשָׁלַיִם

(מדבר בעניני הדת והיהדות)

שחבר בלשון אשכנזית

תרב החכם הפילוסוף המובהק הירא את דבר אלהים, יחיד בעמו ויקר בדורו, נודע לתהלה, כבוד מרנא ורבנא **משה בן־מנחם** ז"ל
מדעסויא.

ונעתק ללשון עברית

על ידי

אברהם דוב בער באאמו"ר הרב מוהר"ר **חיים הברין** ז"ל
המכונה **גאטטלאבער**.

ונשלמה מלאכת ההעתקה יום א' ה' מנחם אב שנת ה' תו"ז
פה קנסטנטין [illegible]ישן.

זיטאמיר

בו"פוס א. ש. שאראוו

שנת תרכ"ז לפ"ק

LIBRARY
UNIVERSITY OF TORONTO

BM
565
M414

לכבוד

ידידי הנביר הנעלה, הנדיב והשוע, עושה צדקה וחסד,

משכיל נבון ויקר רוח,

איש הכבוד לדורותיו,

הר"ר **משה ווינשטיין** הי"ז

מנחה טהורה,

אות כרית אהבת עולם,

מאת

אוהבו ומכבדו כערכו הרם,

המחבר.

הקדמת המעתיק

הספר הזה, אשר אני נותן לפניך היום, ידידי הקורא, הוא מעשה ידי אמן החוקר הגדול, עטרת תפארת עמו וגדול בלאומים שמו, ויותר שהיה חכם עוד למד את העם דעת את ה' ולעבדהו בלבב שלם, ה"ה הרב הנודע לשם ולתהלה בכל קצוי ארץ, מרנא **משה בן מנחם** ז"ל מדעטוויא, הנקרא בפי חכמי הזמנים ובספריהם מאזעס מענדעלסזאהן ובפי חכמי ישראל נודע בשם הרמב"ן*) הוא משה שמנוהו הכמי הזמן שלישי בקרב ישראל, אחר משה בן-עמרם עבד ה' נותן התורה, ומשה בן-מימון אחרון הגאונים וראש החכמים, שכתב את ס' משנה התורה (הוא קיצור תורה שבע"פ) בידו החזקה, וזה משה האיש בן-מנחם הוא ינחמנו מעצבון רוחנו בדור שהחלה התורה להשתכח מישראל, בהשחת הלשון המדוברת אשר אליה העתיקו מורי הילדים את התנ"ך, ובהשחת המליצה תשחת הכונה והיופי, על כן מעבו דורשיה ותורה מונחת בקרן זוית, כי לא ידעו ערכה וחפץ לא הבין דבש וחלב אשר תחת לשונה. ויקם משה ויושע ביום ההוא את ישראל מיד העמל והתלאה אשר מצאתם בדרך הלמוד, והעתיק את התורה ללשון

---

* והוא היה מגדולי מיוחסי עמו מצאצאי הרמ"ה ז"ל. ומצא בהגהת מנהגות כהונה יד בכתב על הרב הכ"ד דק"ק ניילוועד לתי הרב אב"ד דק"ק קויוע בזה"ל: "ופיעלמי עמו בחכמים ' ומצאתי בהוא מגה דכר וכקי בפוסקים גו' והוא לכבודו ולהדמו בהוא בן נחוליס כהשי'דלמוה סמפורסם בחבורי והוא ממכפחתו סמיוחס ס ני ' ו כ ד ל ב ע ל ס מ פ ס ז"ל." ניין מהגהמעסבריפט גו' להרב סמפורסם מו"ה זכריה כהלנקעל נ' לחדם מאחן 1859 זד 102 דנרי למהדרהנביועער דמקטאר מהלטר.

אשכנזית הצחה והזכה, ולכל בני ישראל היה אור תורה במושבותיהם כי קרן לחם אור פני משה ונגעו ביערת החדש אשר רדה לחם ותאורנה עיניהם, לראות ביופי הלשון ובמתק מליצותיה, אשר אין בכל הלשונות כשלה. הוא משה איש צדיק תמים, את אלהים התהלך בכל פינות שהיה פונה וכל מעשיו היו לשם שמים, וירם קרן לעמו וישם את דת תורתנו תהלה בארץ, בהראותו העמים והשרים את יפיה ותפארת מליצות קדמונינו וחן ערך שירי תהלות נעים זמירות ישראל; ובהיות כונתו לשם שמים, ע"כ יהילו דרכיו בכל עת, ועינינו הרואות איך מאז ועד עתה נתפרסמה העתקתו ונתקבלה בכל הפוצות יהודה וישראל, ונסבר פי דוברי על צדיק עתק, המה כלו ואבד זכר למו, וישמו הולך ונדול, וכמעט כל ישראל המדברים שפת אשכנז קימו וקבל עליהם תרגומו באשר קבלו תרגום אונקלוס הגר המדברים שפת ארמיית במועדו ובזמנו.— הוא משה אשר האיר לנו הדרך, בעמוד אשו, אשר נלך בלמדנו דקדוק לשוננו הקדושה, גר לרגלינו דברי ואור לנתיבותנו, הלא המה כתובים בהקדמתו חיקרה לתרגומו. הוא הגבר הוקם על ושאר רוח לו להראות את יקר תפארת המליצה העברית ודרביה דרכי נעם בפרשת בשלה בהקדמתו לשירת הים, ואין מספר לנדודי אמרי בינה וטוב טעם ודעת אשר ילמדנו האדם הגדול הזה בהרבה מקומות מבאוריו והערותיו לספר התורה. — אפס כל אלה כטפה מן הים נגד חכמתו ואמונתו לבית ישראל הנמצאה בתובה בכל ספריו אשר כתב בלשון אשכנז, לשון מדינתו, ואשר דברו וחברו בה ספרים הרבה בזמנו חכמי עם ועם. כי גם החכם החוא, אשר הלך בעקבות הרב המאמין ר' משה ב"ר מימון ז"ל, חבר כמוהו ספריו בלשון המדינה, וחכמי ישראל הצמאים לדבריו העתיקו מהם מלים ללשוננו, ולבסוף נעתקו שני ספרים לנמרי ללה"ק, הלא המה ספר פתעדאן על השארת הנפש שנעתק כבר, וספר מועדי שחר שנעתק בזמננו ע"י ירידי החכם מוהר"ר יוסף הערצבערג נ"י ממאהילוב ע"נ דניעפטער. ואני בראותי, כי כבר נעתקו שני ספרים נכבדים להחכם החוא (ועוד נמצאה באחד המאספים העתקת המאמר המכונה

„(מיפער דיא שוידעק") גרסה נפשי להתאבה להעתיק גם את הספר היקר הזה, „ע ר ו א ל ע ם" הנוגע לבללות אמונתנו ויסודי דתנו ופנותיה. כי נכבדות מדובר בספר הזה, איך דת תורתנו הקדושה, שהיא אם כל הדתות המתוקנות שבעולם, וממנה יצאו תורות לכל העמים, לא תרחק שום איש אשר לא מבני בריתה הוא, ולא תגרע חקו בכל משפטי בני אמונתה וזכויותיהם, וכמשפט ההולכים בנתיבותיה תעשה גם לו, שלום יהיה לו כי בישרת לבו ילך בשם דתו אשר נחל מאבותיו, בעשותו רק הטוב והישר בעיני אלהים ואדם, הנה באמונתו היה יחיה, צדק ומשפט יקדמו פניו אף אמונתו בקהל קדושים; כי לא נתנה תורתנו אלא לצדק בה את ישראל, עם סגולת אלהים, אשר בחר לנחלה לו, לממלכת כהנים וגוי קדוש בעבור אבותיהם אשר הלכו בדרכיו; ע"כ הודיע דרכיו למשה, ונתן על ידו תורת אמת לישראל עמו. וזאת התורה תורה למו הדרך אשר ילכון בה ואת המעשה אשר יעשון מראשית השנה עד אחרית השנה, למצוא חן בעיני אלהים ואדם, לא זולת. כי את כל יתר הלמודים היקרים והאמתות הנצחיות אשר יש לאדם להאמין לאשרו ולהצלחתו, הלא הם כתובים בת ו ר ת כ ל ה א ד ם, והמכתב מכתב אלהים חרות על לוח לב איש ואיש, הוא השכל שהנן ה' לאדם, לידע שיש שם מצוי ראשון שאינו גוף ולא כח בגוף, בורא תבל וצאצאיה ונותן נשמה לעם עליה, אשר לא תגוע בגוע אחיה הגוף הנגוף, אחות לנו קטנה העולה היא למעלה ביום שידובר בה. את כל הדברים והאמת האלה הודיע ה' לחכמי עם ועם כלשונו, דור דור ודורשיו, וגלה סודו ליראיו ללמד לעם דעת שיראו מפניו. — ובזה הכל שוין וחסידי או"ה יש להם חלק לעוה"ב „ובין גוי בין ישראל בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו רוח הקודש שורה עליו." (תנא דבי' אליהו ועין בית יהודה צד 324). אלה הדברים אשר דבר מ ש ה בטוב טעם ודעת לעיני כל חכמי תבל בספר הנכבד הזה (מלבד דברי חכמת הרבה, שיש בם תועלת רב, הבאים בזה הספר בדרך אגב), למען דעת כי לא יתכן דרך אחינו מנדינו אשר לא מבני ישראל המה, הלוקחים דברי קצת מתחכמים המתפארים בידיעתם

בתורתנו שבכתב ושבע"פ, וינאמו נאום ותולים בוקי סרוקי בתורתנו הקדושה לאמר, כי כמצוה עלינו לעשות עם בעלי דת אחרת כך הם עושים לנו במשפט וצדק, לבלתי תת לנו חנינה להיות במוחם לכל דיני המדינה; ויהפאו על תורתנו דברים אשר לא כן, לאמור, כי מדין תורתנו נענשים על העדר האמונה, את הכל הראה הרב בחכמתו, שלא ירדו לעומק דעת תורתנו התמימה והמשיבת נפש, ופסק הדין לזכותנו. וברה האמת הטה לב הגדולים שבחכמי העמים להודות לדבריו, כמו שזכר בעצמו בכפר הזה מחכמי ארצו, וכמו שכתב אבי בל חכמי הדור ההוא שלא קם כמוהו באומות ה"ה עמנואל קאנט באגרתו אל הרב ז"ל, הביאה הרכם המפורסם מוהר"ר דוד פריעדלענדער ז"ל באחד כפריו*) אלה הם דבריו (קיצור מכתב קאנט אל מענדעלסזאהן מן 6 אויגוסט 1783):

„האדון פריעדלענדער יספר לכבודך כאשר נפלאתי על הריפתך

*) Fragment eines Briefes von Kant an Mendelssohn von 6-ten August 1733.

Herr Friedländer wird ihnen sagen mit welcher Bewunderung der Scharfsinnigkeit und Klugheit ich Ihren JERUSALEM gelesen habe. Ich halte dieses Buch für die Verkündigung einer grossen obzwar langsam bevorstehenden Reform, die nicht allein ihre Nation, sondern auch Andere treffen wird. Sie haben ihre Religion mit einer solchen Grade von Gewissensfreiheit zu vereinigen gewusst, die man ihr gar nicht zugetraut hätte, und dergleichen sich keine Andere rühmen kann. Sie haben zugleich die Nohtwendigkeit einer unbeschränkten Gewissensfreiheit zu jeder Religion so gründlich und so hell vorgetragen, dass auch endlich, die Kirche unsererseits darauf wird denken müssen, wie sie alles was das Gewissen belästigen und drüken kann, von der ihrigen absondern, welche endlich die Menschen in Anschauug der wesentlichen Religions—Punkte vereinigen muss; denn alle das Gewissen belästigende Religionssätze kommen uns von der Geschichte, wenn man den Glauben an deren Wahrheit zur Bedingung macht u. s. w. (Beitrag zur Geschichte der Verfolgung der juden in 19-ten jarhundert durch Schriftsteller. Ein Sendschreiban an der Frau Kammerherrin von der RECKE. gebohren Grâfin von Medam, von Dawid Friedländer, Berlin 1820).

„ודקות שבלם בקראי את ספרך י ר ו ש ל י ם. בעיני הספר הזה כמבשר
„תקון גדול בדת, אשר יעלה ויביא ויגיע, אם אמנם לאט לאט,
„לא לבד לעמך כי אם גם לעמים אחרים. אתה ידעת לחבר את
„דתך עם חרות הדעות במדרגה גדולה כזו, אשר לא האמנו כי
„יסופר, ואשר לא תוכל דת זולתה להתפאר בכמו זה, וכמו כן דבריך
„מהברח חרות הדעות בלתי מוגבלת לכל דת, הם מוסדים וברורים
„כל כך, עד שסיף כל סיף גם בנסת הדת מצדנו תהיה מוכרחת
„לחשוב מחשבות להפריש ולהבדיל גם משלה כל דבר שמכביד
„ומעיק לדעות בני אדם, וע"ז יתאחדו לבסוף כל בני אדם במה
„שנוגע לעצמיות אופני הד"ת וכו'" (סניף לקורות רדיפת היהודים
במאה הי"ט ע"י מחברים, מבתב שלוח לראשה הבבודה (קלמערסבורגין פון
דער רעקקע) ומצד מולדתה (נראגין פון מעדקס) מאת ד ו ד
פ ר י ע ד ל ע נ ד ע ר, ברלין 1820).

וגם חבמי יועצי ישראל המציונים בשערי התורה וחבמה נתנו
צדק לפועל בפיו של הרב ז"ל, ובאשר ע"ה על דעת אחד הדרשנים,
החרדים על דבר המשפטים המעוקלים שינקו משדי אמם ונתגדלו עמהם,
לקרוא תגר על מקצת דברי הרב ז"ל, מראנה מדבר פן יפלו אשיות
אולתם הקשורה בלבם כשלהבת בנחלת, ופצו פה ואמרו כי לא יתכנו
דברי הרב, קמו בעלי חצים הליחמים מלחמתה של תורה וחבמה יחדו,
המה אנשי לבב נבורי חיל לתורה ולתעודה, ויעשו מלחמת חובה ומצוה
את הרפאים האלה בני הענק בניהם (ובעיני החבמים האמתים
כחנבים) כיננו חץ על יתר וילטשו הרב פיפיות וגבר ידם. כאשר
תראה הקורא האהוב במבתב הרב הגדול הנודע בבל שערי ישראל
החוקר האמתי ידבק באלהיו ובתורתו מוהר"ר י ש " ר ז"ל מנירציאה,
אשר אצינה עמך בזה. להודיעך קשט אמרי אמת, ועיניך תחזינה
מישרים איך פתאים יאהבו פתי וצרק מגל י ש ר יפלם, וז"ל (ספר
אגרות ישר"ר אגרת חמש ועשרים)

„כאיש מלחמות אתרי נשברה קשתי ונקצצה חנ"ו יכרע ויפול

שדוד לפני קמיו, אך עוד מעט אב השונה ידו תרב פיפיות יקום שנית אחרי נפלו ויאמץ לבו לחפיץ קרבות ולערוך עוד ריב ומדון כבראשונה, כן אתה, ידידי, בפה מלא צווחת: נצחתני! והודית לפני כי כשל כח המחבר כ' ש ל מ ו ת ו צ ו ר ת ח נ פ ש להתיצב לפני האדם הגדול בענקים ה ר ב ב מ "ן ז"ל וכי אפס ואפע יועצתי לפרוע פרעות במבצרי הפילוסוף האלהי אשר חקים בתבונתו ובחכמתו, באשר מאז הראיתיך חולשת הטענות החמה, אך אמנם עתה החלפת כח וקמת שנית לעורר מלחמה נגדו בכלי קרב המובא אליך ממקום אחר ומתפאר אתה עליו לאמור, כי בכיר מצאה ידך טעמים נבוחים לכטל דברי ספרו הנחמד י ר ו ש ל י ם, אחרי ראותך בידי רב מפורסם אחד ספר נקרא ע צ י ע ד ן אשר בסופו נערמו נצבו כמו נד חבילות קשיות וטענות נגד מאור עינינו הפילוסוף הנ"ל, ההורסים עד היסוד כל הבנין אשר בנה בספרו הנזכר עד בלי השאיר לו מפלט ותקומה. ואנכי נבהלתי מתחלה מזאת השמועה, כי מימי לא הוזכר לי זה החבור ולא שמעתי היות בנמצא מחבר ישלוף חרבו מול מחוקר הנכבד ויתפאר בנצחונו; לזאת לא שקטתי ולא נחתי עד הביאי אל ביתי ספר ע צ י ע ד ן, ובשומי עיני עליו מצאתי באמת, שהמחבר הלזה התאמץ לעקר ולשרש הארזים השתולים בחצרות י ר ו ש ל י ם, וטרח להוכיח כי מן ההקדמות הכתובות שם התחייב הריסת דת משה בכללה, וכי לא יאות לאיש ישראלי ללכת בנתיבותיו ולהכנים בדעותיו. אמנם כמדומה לי שבקצת פרטים לא ירד זה המחבר לסוף דעת רבינו, ולכן יחם לו כונה שמעולם לא עלתה על לבו המחוור, ולפעמים הוציא מרבריו תולדות מתנגדות אל העיקרים עצמם שהשריש הרב בחבורו, עד שגזר שהוא ז"ל כתר את דברי עצמו מה שלא יצדק להאמר אפילו על אחד מדלת העם כ"ש על מבחר הענונים כמוהו; אשר בעבור כן נזרתי שאין ממש בטענותיו, כי אם רוח המחקך עברה בהן כחלום העופינה ואבד זכרם. ולהראותך שכן הוא אעברה נא על דבריו ואציגם לפניך בלשונו ממש רק בקיצור מעט, כי אעוב איזה דברים הבלתי שייכים לענין זה שנתגלגל בהם המחבר כמנהג הדרשנים, אך תמצית השנותיו אביא כאן, ומה שיש

לי תירץ בקן זכה ציוף בתובן בן עני חצאי מרובע*) ומזה תשפיט עם מי האמת."

„אלה דברי סדק ב ז ע ב סוף הספר: בתב הרב: והבת החכמים אשר יאמרו כי מפנת טובת הבורא להודות האמתיות הנצחיות בתורה מן השמים ע"י אותות ומופתים לא שמו לב על שננתם, כי אם זאת יחשבו לטובה מצד הבורא מה יענו ומה ישובו בשאלי מדוע נשארו דורות רבות ועם רב שדודי האושר הזאת ואך יצדיקו את החסרון הזה בחקן טובת הבורא. ע"כ. והנה החכם בעל ס' ירושלים הרגיש בעצמו שיש בבה הקושיא הזאת אשר העיר לכלול ה"ו חריפת דת משה וישראל בכללה שיסודה בנוי לתלפיות על המקובל בידינו מן המפורסמות שמתנה בעת ההיא בקולות וברקים באותות ובמופתים חוץ לדרך הטבע, וישאל השואל איך נאמין כי ראתה הכמתו להיטיב אז לעם סגולתו בהראותו אותות ומופתים חוץ לטבע אם החרש יחריש בעת הזאת אשר רבו המתפרצים בעם להכחיש המקובלות מלהטיב לבריאותיו בהראותו שנית אותות ומופתים לעיני כל באשר עשה בימים ההם?*) לבן ירד לחלק בין ענייני החקים והמשפטים הכתובים בס' התורה ובין האמתיות הנצחיות התלויות בחקירת האדם ברוה מבינתו, ובתב הלא לאמונה שהשריש משה ע"פ ה' את תורתנו בלב בני ישראל ע"י אותות ומופתים, אבל היה כל זה בענין התורה לבד, שהיא בולת רק חקים ומשפטים, אבל

---

*) כדי שלא לשבש הדברים הצעתי לפי הסדות הרב ים"כ בשולי הגליון. המעתיק.

*) משולש לא תשב רביעי להקשות: למה לא יעשה כ' נסים בימיו שלא: כי א שלא על תורה, אבל היה שלא כך: אם גילוי שכינתו יתברך על הר סיני היה רק לעמד ישראל לומן התמיות שלוי נתן לובר כל לדם בית בשוא לדם, למה מצא המובה כזאת מן לוקן הכ"ו דורות בסיו קודם מתן תורה: וכך גרשם בכור מדבריו בספר יובלים: וואלוס היא דען דער בשווייסעס גרויסערע מהיל דעס מענטשן יכען „נעטלכסעס פאן ישסער מהגע וואהרע תפיענלרוע געלטעם" כי שלשון „פאן ישסעל" מורה בסיחה כוונתו על הזמן הקודם למעמד הר סיני ולא על החכוח הלזו. לך זה מתאבר לא הבין כוונת רביני ולכן יחם לו שלא שלא עלתה משולש על לבו.

הדברים שבין אדם למקום*) בעניני התורים הנצחיים אין צריכים להגלות לעיני העדה ולהחזיק באות ומופת, יען נתונים הם בשכל אנוש ונטועים בשבל כל אדם, ולא בא השם ביד החזקה למשול באדם על אלו הענינים, כן מתבאר מדבריו במה שכתב: אם עזבו את האמת שגנה היא בידם, האלהים נתן בלבם תשוקה לחקור ולדעת והמה נבוכו בארץ ובתם לבבם נרחקו ממנו, ע"כ. כאילו נתנה רשות למשחית נפשו לחקור אולי תעלה בידו ההפך ממה שנתבאר אמתתו בתורת משה**) וזה מתנגד למה שנמצא מפורש בתורה: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם וגו'***); ואיך יוכל האיש הישראלי המאמין בתורת משה, שנאמרו בה עונשין על ענינים שבין אדם למקום, להסבים

---

*) וכי התקים והמפתים חיים גם הם דבריס שבין אדם למקום!

**) התם לא ידע זה הכותב שהאדם בחירי במעשיו וכ"ש במחשבותיו? ע"כ בודאי שים רבות למחשבות לחבל, כמו שאמרז"ל, הבא ליטמא פותחין לו. אלא שהטוב בדרך רעה ומתרחק מתורת ה' אמנו ברחבו והתלבים יפעפעו כרוע מעליו, אך לא בעבור זה יצדק לומר שים רבות לשופטי הארץ להעניש מי שהוא טוב במחשבותיו. כי מלבד שלא יועילו כל העונשין שבעולם להכריח השכל שיתן הסכמות על דברים שלא מלא מופת על קיומם, עוד יוסיפו השופטים בדרך הזה חפץ על פשע, כי אחת שהיה החיים ההוא עד הנה דובר אמת בינו לעצמו עם לבבו יצלחוהו עתה לדבר שקר בעבור יראת העונש, ומה בצע כי יודה באמתת עיקרי הדת מן השפה ולחוץ ולבו רחוק ממנו ויבז להם בסתר לבו?

***) הן זה הוא הכתוב מזהיר שנתמיד מן פחויי הלב להתדבק ברע כאילו הוא טוב ולהתרחק מהטוב כאילו הוא רע, ודוגמא שלא האדם עלול להתפתות אם ימים לבו לתגבורת יצרו או לדברי פועלי און ואז יתחקק בכל התועבות, ע"פ שהשכל מבין ברוב המעשים הסם, וזה יקרא תועה מדרך תגבורת התאוה או מכח הסתת הרשעים, אבל הכתוב לא יזהיר על המעות בחשבה לחטוב על האמת שהוא שקר או על השקר שהוא אמת, כי זה דבר שאי אפשר להזהיר עליו, שהרי מי שהוא טועה בשכלו לא יסיר טעותו בעבור שהשכל יחטוב תמיד שהוא הולך בדרך אמת, ע"כ לא ידעתי לזיהר התגבות מזה הדרכון בין זה הפסוק ובין דברי הרב; אין זה אלא שחלפו בידו הטעמים בחתות, ולזוי לומר כי רק על המעשים שהטעות שלהם הוא הטוב או הרע יכון להזהיר על הטעות כך וכך, אבל על האמונות שהטעות שלהם הוא האמת או השקר לא יצדק להזהיר על האמונות כך וכך, ומעולם לא בחר בתורה שום מזהיר על האמונות, כי אדרבה תלוי בשכל שיפעפע עליהן כפי חוזק או רפיון המופתים, אך זה הכותב לא ידע לחלק בין זה לזה.

בדבריו, ויקרא מאמין בתורה ויחד בקהלם, והם דברים חפציים לא נשא אותם האמת לשבת יחדו: שע"ב על כל עברות לא תועיל התראה וכל הדברים יגעים להמציא הטא בשפט עונש, שיכול לאמר מוטעה אחר לבי הייתי לחיות בופר הכל*). ושגגה יצאה מלפני המחבר הזה שעבר על דברי חז"ל שאמרו, חכמים הזהרו בדברכם כו' ותלמידים הבאים ישתו מי רוש מדברים אלו, שיאמרו הקושיא שהקשה קשה כברזל ההירוץ אינו נוה לנו להאמין לשמועתו לחלק בהלוקים דקים בקורי עכביש בין עניני חקים ומשפטים ובין למודים נצחיים, ועדיין קשה למה לא יעשה ה' אותות נגלים בהיום הזה להחיות המתעול והומין בעניני חקים ומשפטים**) וע"י הספק הנזכר אשר העיר והתירו באופן חלש גם את עצמו לא הציל מתפישת איש ריבו, שעדיין יאמר שאינו מאמין בתורת משה, ואילו לא ידעתיו בחייו גם אני הייתי חושדו שעיקר האמונה היתה רפויה בידו ע"פ הדברים האלה***), ונפשי יודעת מאד שלא מפני הלחץ שלחצתו הספק אשר העיר נבנם בפרצה

---

*) העונשין הכתובים בתורה אינם נלמד על העושה אינה מעשה ושוכר בשועל על מנת המורה, אבל תעה מפיקורסות ומוכר למומה אין עשוי בידי אדם ולא בייך בו לא עדים ולא התראה, כי התלמיד לבדו יודע תעלומות לב, ואות יכיל בספק מי שיחטוב תועה נגד המימות הנלמות, תמים יבור תמרתי שהמחבר הזה מבלבל יחד המתות והמעשים ולכן יגיה מספק משוקל.

**) מתחר שהכותב הזה לא הבין כוונת שתלה רבינו, כמו שהוכחנו, ממילא נכ מה שהציב עליה נשאר בעל, כי משולם לא שתל רבינו: למה לא יעשה כי לומות גם ביום הזה? גם שתלה כזו תהיה מתנגדה אל היסודות עתמן שיסד הרב בספרו הנ"ל, כי שם אמר שברצות האל לנטות לבני אדם המחיות המקובלות אז יפעל פועל נסי בצות אדם סדר הטבע, אבל מזה יגיע כי אמרי שהי"ת קיים אמתתן פעם אחת בלומות ומופתים שונ אין ערך לאדם נסים אחרים בימים ההלה כדי להוכיח אמתת הוורתן, וכך זה המחבר הוא המחדש מדעתו זאת השגגה אבר תספר שהחיה למכשול לחלושי הדעת. ועתה בא ואלה לפני מי יגיה השגגה ומי הוא העובר על דברי חז"ל שאמרו מכתים הזהרו בדבריכם.

***) מ"כ עתה שידע אותו בחייו ואלה נדקדו ותמימותו ודבקותו בשלחי אמן מ"ש לו לחשוב אותו בחוכר החמונה, מ"כ לא בנדק הספ אותו היה ריבו ואמר עליו שאינו מאמין בתורת משה, מ"כ גם המחבר הזה עוות עליו המספק בחמור עליו שדברי הורסים הם משה, שרי לך מיך הכותב הזה כתב אלו דברי עלמו מרוב חבקו לדבר עתק על אים חס ושל.

(ירושלים) (*)

דחוקה זו, אלא שהחכם הזה ראתה עינו כי בדרך הפילוסופיא מרחקת החקשה שתפול ההכרח בעניני האמונות להכריח עליהם, היה קשה בעיניו לתת יקר וקדימה לדת המקובלת יותר על השכל הנקנה, לטה יאמרו בנוים גם את חולית להשען על הדת בגמול עלי אמו לומר אין חכמה ואין תבונה נגד הדת המקובלת לנו *) ועתה, אתה הקורא! הביטה וראה, כמה שניאות שנה החכם הזה שחלק מכבודו לחכמתו הנקנה, בתחלה החל ונדע בהרי אף לדברי איש אמונות רב ברכות האדון פאן דאהם, אשר כתב לדון איש ישראל, אשר יסור מאחרי דרך עיקרי האמונה, ברדיה וכפיה, וכתב עליו שהוא מהרחר ריב חדש, כי מחלת לב הנרדף תביא מרד ואיבה וזדון ונותנת חרב נוקמת ביד אנוש. ואיני יודע מה חרי האף הגדול הזה, הלא בכל דור ודור שרים שופטי ארץ יענישו תפישה ומיתה לאיש העובר על אחד מחקי ניסוסי המדינה. האם גם מעשה שופטי ארץ כתוהו יעשה ויאמר שהם מהרהרים ריב ?**) ולמען הצל עצמו מזאת התפישה השפיל הגיע לארץ מעלת הברית האלהיית, כי בה אין זכיה ואין מקום להסכמה לעשות ממנה משפט***), ובקראו דרור לכל העובר על דתו

---

*) מילו הטעמיק הכותב סזה בכל דברי הכל ספזורים בספרו הנזכר וסיה מקבץ הרעיונות הנבנבות ההנה לתנודה מחת עד יסיה נכתו להסקיף הסבקפה כללית בכל הביון (סיסטעם) מאבר בנה רביתו, לא סיה מונית מפיו מלין כתלה מבלי דעת, כי מ סיה רוחה שבפילוסוף הכות נהן בחמת יקר וקדימה לדת המקובלת על השכל הנקנה וקרא בקול כם לחמור שאין כח ויכולה בתקיפות השכל להחליטנו מבמירת האמת המוטלות על פני יבילת עפ"י תורת מבפ, כי השכל יוכל רק להסביר סבכות אבל לא יתלים המבפת, אלה דבריו: איך קאן פערשטהען, מאבר ניכם עצמיידען, מאבר ניכם נאך מייטער פערשטעהונג סאנדעלן. גם כתאב קם נגדו אים ריבו יתקאבי וחבר מותו לאים אין חמען טו, הביב לו בעם "היותו מוכח מחד מת סתקיפה בכל זאת לא מפיה לבד הוא מי, ואף לם קמיו יבישו כל מדני בניני שכלו, מעולם לא יכירו מלבו חמותו סיסבה, ואיך לא יכום עתה זה הכותב, בהתחברו עם יתקאבי להוציא דבה ולחם דופי במבה עבד ה'?

**) נוחת כבר הביב רביו קך: ווייל אם דעם שמאמע אוב המנדלוגע טר אלם סאנדלוגע טו סהון איזם, זא קאנן טר בעשטראפען מוד בעלאהזען.

***) לא הספיל בזה מעלת הברית האלהיית, מדרכה נתן לב מעלה יותר נכבדה

הניה אחריו עיר מקלט להסתר שם כל פועלי און, באמרם כי בשרירות לבם אחר החקירה המה עושים כן כמ"ש זה החכם בתורם אחר משעול האמת נעו מעגלותם וכתם לבבם נרחקו ממנה וא"כ אין עושה רע אין גם אחד *). ואם אמרתי שהיתה טענת זה החכם לדברת בני אדם המתפלספים כי העיקר הנרצה בעבודת האל הוא הנעשה ברצון המחשבה הזכה לבד כי מה יתן ומה יוסיף ההכרח בענינים אלהיים, וכן הפילוסופים דוברים בזה, שלא לאנוס בעל דת לדת אחרת שלא הנחילוהו אביותיו, אבל להדריך איש מכלל בעלי דת זה לקיים זה הדת עצמו יפה אמר האדון פאן דאהם, והרמב"ם דבר בקדשו בהל' קדשים והל' נטין לפרש ענין מאמרם ז"ל כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, שע"י הכפיה ורדיה אז יכנע לבבו המשולח ונעזב והתעורר בו לב נכון שלא למנוע הטוב אשר אליו ידריכוהו. ומן התימה על זה החכם איך דבריו של הרמב"ם אשר בו התהלל כל ימיו כי מימיו היא שותה עתה נהפכו לו למרים ולא אבה לשתותם**).

ואמר כי ממלתה העיקרית היא על נטות בני אדם לא על נויותיהם ומפרתה על ענינים נפנפים והוהניים לא על הסגת דבר נופני, לכן מורי נדק לא יחפצו בכפף מחיר עבודתם עבודת הקדם וכל מעשי הבל כאלו נחשבו להם לעומת הטוב הרוחני והנעלמי אשר תניו כל מגמת פניהם ומחשב בזה הלבון: "מה לאים רס וגשנב כזה לגחלת קיני הבל אין בם מועיל בהיות מלהים מחלו?" אמור מעתה, הקורא! החס הפיל מעלת הבניה המלהית כמו שחשב מוהו זה הכותב?

*) הפעם בוחמי להביא לדברי מרפות כחלה נגד חים נדיק ויבר חשב מעלתו במדות ובילחת מלהים בודעת לכל קורא בספריו, ורק זה הכותב נחנהו לאחד מן המחללים כרס ה' נכלות כאילו יסיח בדעתו לעזוב כל עופי רשעה לפרוק מעליהם עול הסורה, חילה לו מזחה! יאמרו נא לנגדי אחת השוקדים על ספרי רבינו, החס ים בכל דבריו אפילו מלה אחת העומדת מקום לזה החשד? הלא יכפר בעד המלחיים ויסלח לעוסם, והפילוסוף וכפאו נקי ולבב שלם יסיח לדיק.

**) גם זאת לא נדק, במה שרלה לחלק בין הכפיה להמיר דת בדת ובין הכפיה לעמוד זו בדת עצמה שבה נולד החדש. כי אילו יוכל היה במחילות זה השם לכוף ולהכריח בעניני התלהיים, בוד ג"כ לעשות בו החילוק שאמר זה המחבר, והרחיה שהכריח מדברי הרמב"ם על חנדש כופין אותו עד שיאמר רוצה אני היא רחיה לפסור. כי אחלה יש לדקדק שגם אמרו חז"ל כופין אותו עד שיאמר, שהרי ידעו שאין הכפיה עולה ב

וכעין דרכי הרמב"ם אלו אמר המלך החכם ללמד דעת בהדרכת הבנים בנעוריהם הפך דעת המתפלספים האומרים שצריך לנהלם לאט כמי השילוה, שיהיו תמיד שמחים וטובי לב, שלא תופסד שכלם, ואמר (משלי כ"ב) אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו, דקדק לומר אולת קשורה לבאר שגגת המתפלספים הנ"ל*).".

„הראתיך, ידידי, איך מחיתי כעב השגות זה האיש וכענן טענותיו, שובה אלי אתה ונקונן יחד על שבר בת עמי, אשר כמעט יחל איש רב פעלים לפתוח שערי החכמה לתועלת הנוסעים אחריו, יריבו בו יושבי שער וישימו דלתים ובריה לבל יבנם אדם שם, וחלף החוב המוטל על כל איש אשר נגע אלהים בלבו יישא קול תודה וברכה אל חסדי צורנו יתעלה אשר הקים לנו איש יקר

הכלון: מבל עד שיאמר רופא מני, כלומר די בחמירה בעלמא לף אם נבוו על נכון עמו- וזה אמרו רק בעניו מיבי עולות ובלמים מבוס דכתיב בהם לבלומו, אז בעיבי נסיס דבעיגן שיהיו בכלון הבעל כדאמן בפ"ה מבמה ו' דערכין. אבל מעולם לא אמרו חכמים בופין אומו עד שיבמור מלוחיו ומקומיו י"ת, כגון שיאמב את הי"ת או עד שיאבל מנה בשבה או עד שיחעבה ביוה"ב או עד שיקה לוגב וכדומה*). הבי בלף לדעת מז"ל אין בה בבהני ה' להבניה על שמיבת הדם, וזה מסביס עם היסודות שיסד רביט. ועוד גם דברי הרמב"ם שהביא לף יתגדו לגלה היסודות למחבונן בם: כי לף כיון הוא ז"ל בדבריו אלא לפרש הטעם, אמה יהיה גם מעשה בישראל בשר ובעכו"ם פסול, כדאמן במסבה חי פ"ם דגמין, ואין בוס בייבות למדובר שם עם עניניו פה, וכל' זה אינו רק אלוס שאלם זה המחבר.

*) ככה מסס טעותיו זה המחבר וגם מחריה פיו כמו המלת דברי פיו, כי מן הפסוק שהביא יש להוכיח ההפך ממה שהוא רוצה, שהיות שהמלך שלמה יעץ לרחוב בשבט רק לנערים הקטנים שלין בהם כח עדין להשחמש בשכלם כראוי. ומזה יולא שלין להכניע הגדולים בכפיה וכדיה כמו שהוא חושב.

---

*) הרב יש"ר ערבב כאן חודות הלב עם מובות שאנגיים. ובאמת אפילו אם יגייב שיהיו כופין על מצוות התגריס — במקום שעליהם נשען חובר התברה המדינית — עכ"פ אין מקום לבפיה על עניניס השייכים רק לרשות בנפש"ד, ובפרם על אמונת נלחות שאיני שייך בשם שום ענין ותחרה. המעתיק.

רוה ומלא חכמה להאיר חשכנו ולהיישיר נתיבותינו, יקומו מאחינו רודפי קדים להתעולל עליו עלילות דברים ולעקש ישר ארחותיו, ונספחו גם המה עם שונאיו להלחם בו מלחמת האולת נגד החכמה. — אבן אויביו ילבשו בשת ועליו יציץ נזר משחת קודש, עטרת תפארת הצפונה ליראי ה' ולחושבי שמו מן העולם ועד העולם!"

הנה ראו עינינו, קורא אהוב! באגרת ה"ש"ר הזאת, איך שטמוהו את הרב ז"ל וחזו עליו אלה האנשים המכנים עצמם בשם מקנאים קנאת הדת, ובאמת לא קנאת ה' צבאות מדברת מתוך גרונם של אלו, כי הדת בחרב פיפיות בידם להכרית בה זרע אמת, ומוסרותיה, מוסרות אהבה וחסד, יעשו לנחשתים לאמור בני אדם בזיקים ונכבדי עם בכבלי ברזל, בלי מפץ זעם היא בידם להתנפל על כל איש אשר לא מחשבותיהם מחשבותיו ולהרעים עליו בקול ש ד י (הקרוב בפיהם ורחוק מכליותיהם, כי לא ידעו כי אל חפץ חסד הוא ונתיבותיו שלום ובמקום גדולתו זרעם גבורותיו שם ענותנותו וחסדו לא ימיש) להחניקו ולהשמידו מתחת שמי ה'. קנאים באלה, המתחפשים בכל זמן במלבושים אחרים, היו בכל דור בעוכרי האמונה הטהורה והזכה ורדפו בלי חשך את אבות המאמינים. באלה היו קרח ועדתו הנועדים על משה איש אלהים ואת שרירות לבם הרע כסו במסוה הקדושה, ויאמרו לאמור: „כי כל העדה כלם קדושים!" כאלה היו בזמן מאוחר אנשי ריב ומדון הנקהלים על משה אבי המאמינים „אהרון הנאונים בזמן וראשם בהשיבות" (כדבר המליץ הבדרשי ז"ל) הרמב"ם ז"ל, על אשר עשה אזנים לתורה והעמיד האמת על תלה, (יעוין בם' אגרות הרמב"ם וכם' תמדה נגוזה באריכות); ואלה מוסיף על הראשונים ההנפים אשר פיהם דבר שוא להתעולל עלילות ברשע קרוב לזמננו על זה האיש משה ראש החכמים הולך תמים ופועל צדקות בקרב הארץ אשר לא נשא לשוא נפשו ובכל דרכיו שוה ה' לנגדו תמיד, ונוספו גם הם על שונאיו אשר לא מבני ישראל, שחרה אפם בו על החזיקו במעוז תורתו ואמונתו לבית אבותיו. וכבר ידוע

מספור תולדותיו שחבר תלמידו החכם בוהר"י אייכיל ז"ל*) כל אשר עבר עליו, ולמותר אחשוב לשנות הדברים הכתובים שם שכבר ידועים הם לכל קורא. אבל זאת אנלה לאזני הקורא אשר אולי יהיה זה אצלו דבר חדש, שאחרי מות הרמבם"ן ז"ל קם אויב הרף שמו מבעלי ריבו, ויכתוב עליו שטנה מרבה לחכיל בלשון אשכנז בספר שקרא: „משה בן-מנחם בלי מסוה על פניו, או פתרון החידה למה חרה למשה בן-מנחם עד מות בהגלות נגלות אפיקורוסות לעסינג ע"י יאקאבי, אמשטרדם 1786"**). וזה הספר כדי הנראה לא שורש בארץ גזעו ולא נשא פרי, כי יבש כחציר ונבל כציץ ונמה שמו מן הארץ, ובדרך מקרה מצאתיו זה עשרים שנה בתוך ערמות ספרים המחבקים אשפתות בבתי מסחר הספרים, והם מהנזרקים לחוץ באין קונה אותם, וכראותי שם הרמבם"ן בתוכו הרימותיו מעפר, למען דעת מה האיש הזה שואל מאת הרב ובמה כחו גדול להסיר המסוה מעל פניו, ומה הוא המסוה הזה המכסה את אור פני משה; ואשתומם על המראה כי רוח עועים אחזה את המחבר הזה והשגאה מדברת מתוך גרונו, כדבר אחד הנבלים אשר חכמו אלהים בשגעון והיה משוגע ממראה עיניו וממשמע אזניו. כי העקים עליו את המעלות הטובות והמשובחות לרע לו. ולא בש ולא נבלם להעיד עדות באיש אלהים זה כי את אלהים התהלך, ולהפוך עליו בסוף דבריו את הברכה לקללה, כאילו הרבה להרע בכל הטוב והישר אשר הגדיל לעשות. ואציגה לעיני הקורא מקצת דבריו בהודאת בעל דין. צד 63 זה לשונו: „האדון הרופא הערץ אוהבו הנאמן של האדון בן-מנחם מספר „לנו (במכתב עתי האמבורגער קארעספאנדענץ) שאפילו נגד אוהבין

---

*) ס' תולדות הרמבם"ן רחיתי בילדותי והסבותי בו, וזכור לטוב כי הסתיק מחבר סתולדות הרבה מס' יוסליס שם, אבל ע"פ זכרוני יודע אנכי כי לא יצא ידי תוכח מעתיק כי אם אגב מורחא כמספר קורות הבית דברי הרב ולא בלבוש ממש.

**) "דער ענגלאנדסקע מחזאה מענדעלסזאהן. אדער פעליצע לויפקלעדונג דעם רעפארמאטאר מאדעדרוסטעם דעם מ. מענדעלסזאהן מיכער דיא בעקלאגמאכונג דעם לעססינגען קעהעריזמוס פאן יהודי. אמסטערדאם 1786."

„היותר נאמנים הראה בן-מנחם ענוה יתירה עד להפליא ובכל תהלוכותיו
„עמהם היה ירא וחרד תמיד לבלתי יפגע ח"ו בכבוד אחד מהם;
„ושהפריז מאד על המדה בזהירתו בכבוד כל אדם ובכל כינוי ותארי
„כבודם; ושוולת אשתו ובניו ואחיו, אפילו להנאמן שבאוהבי נעוריו
„לא אמר א ת ה, ולא קרא אותו בשמו לבדו מבלי שום לפניו תאר
„א ד נ י או תאר אחר מכנויי הכבוד; ושבכל שיהותיו הציב את
„עצמו תמיד במדרגה שפלה מאותו איש שדבר עמו"*) ובעדות זו
מבקש המחבר להבאיש ריחו של הרב ז"ל ולהגיד עליו כי מגאה
ונאון לב עשה את כל זאת! אע"פ שידוע לכל שהאיש משה ההוא
היה ענו מכל אדם, וכל קורא בספריו יביר ענותנותו על פני כלם,
כי רוח חן ועונת צדק שפוכה עליהם בנהר, וחן חן גבורותיו, כי
לא בכח יגבר איש חכם לב, כי אם בדעת ובמזמה בצדק ובמישרים,
ובשביל זה נורע בשם סוקרט היהודים. וכן מסיח זה המחבר לפי
תומו את צדקת הרב ז"ל ודבקותו בתורתנו ובכל מנהגי חכמינו
ז"ל, כה דבר האיש בספרו הנ"ל צד 65. „---טבלי דבר דבר מזה
„ששמר (בן-מנחם) לעשות ולקיים את כל מנהגי היהודים, אפילו
„הקטנים שבקטנים, עם כל היות קצתם הבל וריק גלוי לעינים,
„באשר עשה אותם, בכל פרטיהם ודקדוקיהם, רק המתעקש

---

*) סענר האקעלער הערן, וויך כערטוומער פרויד דעם הערצן מעמדעלזאהן,
„עדעלעם מוז (וויס האמבורגער קאריספאנדענץ) „דאסס מעמדעלזאהן זעלבסט
„גענגן זייע פערמוטעסטען פרייזדע, וויעע מיעער גלאבסט נעביידעטיוט מוד
„וויעע ביכערטיוים מוד דעליקאטעסטע מיס מומגאנע מן זיך נעלייגע האבע, דיא
„ערבוטיגליך נעוויסיען זיא; דאסס ער אללע ביכולאמוטען מוד מיסבעלויקייטען גענגן
„מגדערע מיט מיעער פיקבליביקייט בעאנטוועט האבע, דיא ביז זור מיסבוויסוג
„גענגען, דאסס ער מיסבעבר זייעער פרוים, קימדען מוד פרוחער, קייגען
„פערטרויטעסטען יוגענדפרייד נעהאבט זו דעם ער פערגער דוס גשאפע, מדער מיען
„עטוום בלעטטוע בייא זייעם נאהען גענאמע העטטע, מאבע הערר, מדער דעסבען
„זאמטליגען קלהאקער פאר זו זעמלען; דאסס ער מען מללען זייגען מוטטערזוגגען
„מיימטער מיעם סבופע טידרייגער נעטרעטטען זייא, מוס דער מיט דעם ער נעטפרהנגען
האבע."

מהיהודים המאמין בכל ישן נושן.*) ואין לך עדות גדולה מעדות אותו האיש אשר יצא לחרף ונמצא שבחו בצדו. — ולא באתי פה להודות להלל ולשבח את הרב ז"ל, שכבר יצא טבעו בעולם "והכל יודעין כי קרן אור פני משה ומהכמתו האיר לארץ ולדרים עמה, וכי היה צדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו ודבק במדותיו של הי"ת: אבל הבאתי הדברים האלו לפקוח עיני הקוראים על זה, איך השנאה מקלקלת השורה, ובדבר איש על צדיק עתק יגנחו בשבחיו (וכן אנו רואים ההפך מזה שהאהבה ג"כ מקלקלת השורה, וכמה אוילים התועים בהבלי שוא ישבחו ויפארו ויעריצו ויקדישו את איש פסלם בדברים שגגות הם לו, ופיק חוי בנוהג שבעולם, אשר עיניי רואות יום יום ולמשמע אזן דאבה נפשנו!): והשומע ישמע ולא ישים על לבו כי השנאה עורה את עין המוציא דבה, והוא בסיל שיחה באלתו, לא די שהוא עצמו רואה תהפוכות, עוד יחדוש בדבים ויפרוש אולתו. ומאד מאד צריכים ליזהר ולבדוק בשבחים ובגנות היוצאים משפתי איש על רעהו, וביהוד בדור שאנו חיים בו, שכל המלומדים פשטו ידיהם בבקרת, והכל עמלים לפשוט המכבה הנסובה על פני כל גבר, וכל אחד מהם עוטן שהדין עמו, הבקי בדרכי הדור הזה יבין כי לא למותר העירותי זאת, היינו לבדוק חשבון בשבח וגנות, שלפעמים מתוך שבחו אתה בא לידי גנותו וכן להיפך, ודי למשכיל. —

עוד דבר אחד אדבר באזניך, קורא נחמד, בטרם אפרד ממך ואתנה אל ידך הספר היקר הזה "ירושלים" המתורגם עברית על ידי, ואנכי הסתר אסתיר פני ממך ולא תראני, כי אם לפרקים בהעירי על דברי הרב ז"ל ואז יהיו דברי מעטים:

---

*) "איך וויל ניכט זיין מיט דעמלן זאגען, דאסם ער קלעפט אומ יעדע לידיגען "געדאנקען, איך דאך קלייבסטען אומ נעריינגעזינסטען ניכט "מוסגעמאכט, נאר זאל אפפענבאר לעבעוס זיא איך טוס מיטעל מיטמאר זיין מיטגעהן, זיין "זיינעס לעבעוס מיט מיעגר פינקטליכקייט בעשפרעכעוגע, ייא זיא נאך מיטמאר דער "סמייסטע מרטזדלקס מוטמאר דען יודעו מיט דער מעגסטליכסטען "גטווייסטעהפטינקייט מטולדיגען קלאן."

ידיע תדע, כי זה ארבע עשרה שנה, בשבתי במאהלוב ע"נ דניעפטר, בימים ההם היה לבשה את איש חיל רב פעלים יושב בשבת תחכמוני להעתיק את ספר י ר ו ש ל י ם ללשון עברית, ובזמן קצר בצע את אשר זמם. ויהי כהראותו לי את העתקתו השתוממתי על המראה, כי מהר לעשות, והייתי בעיני כחסוהר של ה א י ש ח ס י ד, אשר בקיצו בכך והנה נגמרה מלאכתו, „בלילת מגדלים נאים לפי ענין הבנאים." ואולם מקוצר הזמן ומהירת המעתיק לדרכו, לא שמתי עין בקרת כי כי אם מעט. והנה זה כשבע שנים נקרה נקריתי אל החכם המעתיק, אשר הרחיק ממני נדוד, והגלגל החוזר בעולם הסיב את איפני מרכבותינו לדברים שונים מאד ונתרחקנו זמ"ז בריחוק מקום וברחוק דעות, אחר שהיינו קרובים מאד בפינו ובלבבנו (ועוד היום לא הפרידי הדעות בין לבותינו ועוד האהבה הישנה על תלה עומדת), וירא החכם החוא שנית את העתקתו הנ"ל ויבקש ממני לשום עיני בה מהחל ועד כלה ולדמותה אל הספר האשכנזי שממנה הועתקה, למען אוכל להגיד משפטי באמת ובמישרים, והיה כי תטיב בעיני העתקה (גם לתקן נתן לי רשות במקום שנראה לי הכרח) איציא אותה לאור הדפוס בשם מחבר פ ל א י (כי לא אבה המעתיק לקרוא שמו עליה מטעם כמוס). — ויהי כהגישי אל המלאכה ואתבונן על העתקה וארא כי מהר המעתיק לעשות, ואם לא הסרה לו ידיעת שתי הלשונות, ההכרחיות לכל מעתיק, וידיעת הענין על בריו שהספר עסוק בו, הנה הסרה לו ה מ ת י נ ו ת שבלעדה לא יקום ולא יהיה שום דבר על מתכונתו וישעורו הראוי, ובאשר החילותי לתקן, כפי הרשות הנתונה לי מאת ההכב המעתיק, ראתה עיני ותבן לה כי תכבד עלי העבודה הזאת ורבה היא, ולבסוף לא יקרא שמי עליה. השיבותי הספר לבעליו ואקום ואתרגם את ס' ירושלים מלשון אשכנזית ללשון עברית מראשיתו ועד סופו (במשך המש שנים בערך) ועתה בלו שלי הוא מעשה ידי להתפאר, כי לא לקחתי מהמעתיק הישן לא דבר ילא חצי דבר, ולא היתה העתקתו לפני בשעת עבודתי כי כבר הושבה לבעליה, רק בזאת אנכי נותן תשואת חן להחכם הנכבד העתיק את הספר לפני, כי בשלו הטובה הזאת לי, ועל ידו

נתעוררתי לקרוב אל המלאכה הנכבדה הזאת. יכול להיות שגם הוא יוציא לאור הדפוס את העתקתו אחר שיתקנה, כי בלי ספק לא יצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, ויראו הקוראים וישפטו מה ביניהן ואיזה מהן יכשר יותר, סוף סוף יתעננו הקוראים על רב טוב ויהללו את ה' אשר חלק מחכמתו ליראיו ולחושבי שמו ללחום מלחמת האמת והשלום ולהשיב חורפיהם דבר. —

ועתה הנני לתת דין וחשבון לפניך ולהראות לך הדרך אשר הלכתי בה בהעתקתי זאת, אנכי שמתי מבטי להשוות התרגום אל ספר האשכנזי לא לבד בכונה, שבלעדי זאת התרגום אפס ותהו, אלא אף גם בכגנון הלשון ובקצור המשפטים, וכמעט מלה במלה במקום שהיה אפשר בכך, עד שיוכל הקורא לקרות הס' האשכנזי והעברי זה לעומת זה ולהקש מזה על זה ועל הרוב יתבארו לו מקומות עמוקות בלשון אשכנז ע"י העברי. ועוד היתה מגמתי להיות דבורי בנחת וישהיה רוח חן של הרב המחבר ז"ל שפוכה עליהם, הוא רוחו של סוקרטוס המדברת מתוך גרונו, ולא תמצא בשום מקום שיאמר קבלו דעתי כרב המורה הלכה בפני תלמידים השותים בצמא את דבריו, כי בענות צדק ישפיל קולו וישיח אמרתו כתלמיד המתעטף ויושב לפני רבו ושואל ומשיב עד דמסיק שמעתתא אליבא דהילכתא. לא ירום קולו, על אויביו לא יתגבר, לא ירוץ אף לא יצריח*), והאמת מארץ תצמח ועל ארזי אל תנביה קוניה, על בין עבותים צמרתה. בדרכו זה דרך הקודש דרכו אשורי בהעתקתי, לא נשאתי קולי,

---

*) לדוגמא ירמה הקורא בפרק הבני מזה הספר אם מבר קרס להמחבר עם מבקר אחד במכתב ערי מנעטינגען, והמבקר ההוא ממבל לו מבל, מבר עלה בידו כתוה ביד סבור, בהפי לעני משוג; והמחבר מביה על דבריו בדות מן הספוקה על דבריו תמיד, בחבו בפניו ישפה בטוב טעם ודעת וללעג לבומו יחביה בחילו לה הרגים כלל בלמומו. וכחלו ג"כ דבריו ל מ ב ק ם ה ס ו ר ם והמשפט (השוך בחבך ובמקום המשפט שמה הרשע) ולכל הקמיים להחוכה עמו. רוח דעת וירמה ה' מרחפת על דבריו, מבל לה סוס בגאה ותחרות. מי יתן ויעבו כמוהו כל תכמי יברמל, וילמדו מדבריו, ובמחת ה ס ב ו ם ה ס ם ו ם ורק בלוס ותמת יהיה בימיהם. מבלן מהרה למבקרים סחדשים שבזמנו ובימוד בתרעע, הוסבים בשביהם ומוחריס מבקריס חמו, ילמדו לקח מהרב ז"ל מבר בי יחפחרו כלס ובשמו יתבללו.

קנה רצוץ לא אשבר, משפטים לא אדבר, תגעש ותרעש האולת ולא אעננה, ופשתה כהה לא אכבנה, חן נקם לא אור, ומשפטי יצא אור. —

וידעת היום, הקורא האהוב, כי אם יכבד עליך איזה ענין בקראך זה הספר, לא תשים אשם נפשי; כי לא כל דברי הספר הזה קלים ונוחים לכל איש אף בלשון אשכנז. כי יש בו הקירות עמוקות וענינים שמצד טבען מהחברה לדעת הקדמות רבות בטרם יגש איש להבינם מזה הספר, ולא כל הרוצה ליטול את החקירות יבא ויטול. ואם אמנם הרב ז"ל השתדל לברר דבריו, בכל זאת הם בקצרה ובדרך אגב בכל דבר הנוגע לענין זר, וסמך על המשבילים שלמענם חובר הספר הזה; ומי שלא הורגל בלשונות כאלה צריך שילמוד תחלה מקור הדברים במקום הראוי לחם, או שילך אצל חכם ויבארם לו. ומי שלא ידע ולא יבין עד"מ בספר זה ענין משפטי אונם וחובות אונס וכדומה, עם כל מה שבא עליהם הבאור והבירור, הנה לא בנקל יבין גם בספר האשכנזי מה ענין (צוואנגסרעכט ודומיהן, וכן ענין כנסת החברה וכנסת הדת (שטאַאט קירכע) וכדומה. וכבר ידוע שלא הוטלה על המתרגם חובת באור. ועכ"ז בקצת מקומות הביאני ההברח להעיר על ענינים זרים אצל קצת הקוראים, בשולי הגליון, והמה מעט. —

השמות המלאכותיות שנתחדשו לי לרגל המלאכה, וגם אלה שכבר קבלו משפט אזרחים בלשון המחברים, אבל לא נודעו ולא נתפרסמו לרוב הקוראים הכלתי בקיאים היטב בספרים מחקריים, היה בדעתי מתחלה לשום להם מקום בראש או בסוף הספר ובארם ע"פ סדר אלפא ביתא, כענין שעשה ר"י אבן תבון ז"ל בהעתקתו לס' המורה; ונמלכתי אח"כ מטעם שלחכם ומבין מדעתו אין צורך בזה, ולאשר אין לו ידיעה בדוכים האלו לא יספיק לו הבאור הקצר וצריך לספר שלם רב הכמות והאיכות לבאר לו נדרי השמות אלו. ולהועיל לבינונים בחרתי יותר להציג בצד השמות האלה פעם

אחת העתקתם האשכנזית, לפי שראיתי הרבה חכמים נוהגים כן מקדמת דנא, ובכללם גם אבי הכמי דורינו החוקר מהר"נ קרוכמאל זצ"ל בס' מורה נבוכי הזמן, וכיון שגדולי החכמים נוהגין כן ש"מ דהיישנין לבינונים ולא חיישנין לריקנים שבקוראים.

ועוד יש לך לדעת שהמלות האשכנזיות אשר הצנתי אותם בצד העבריות רובא דרובא לא באו לבאר, לפי שהמבין יבין גם בלעדם, כאמור; כי אם להורות שהתרגום עולה יפה, ויהיה בזה תועלת לקורא משכיל להתרגל במלאכת ההעתקה. לפי שעדיין אין בידינו ספר מלים מפורש ושום שכל מלשון אל לשון להשתמש בו לכל הפצנו כמו שיש ליתר העמים המתוקנים; ולנו לחפש בעין בקרת בספרים המתורגמים מלשונות אחרות אחת הנה ואחת הנה למען מצוא כלי למעשינו.— ולפעמים הייתי מוכרח לבקש מלה חדשה או להרכיב שתי מלות יחד לתרגם על ידיהן ענין, שיראה להקורא בסקירה ראשונה שכבר יש לנו בלשוננו מלה מוכנת לענין זה, אבל בשיעין היטב ימצא שאין הדבר כמו שחשב, כי המלה הישנה כבר אבד כחה בעבור השמוש הנהוג בה לרוב לענין צדדי. עד"מ השתמשתי כמה פעמים בהרכבת ה ת ש ו ק ה ל ה ט י ב לתרגם בה ענין (וואהלווואלען), וכבר ימצא הקורא (בספרי השרשים) שהונה לענין זה רָצוֹן בלשוננו, כמו חיים בְּרְצוֹנוֹ (תהלים ל', ו') ובדומה. אבל ישום נא הקורא אל לבו כי כבר אבדה החוראה הראשונה ההיא ממלת ר צ ו ן ע"י השימוש הרב שנעשה בה לכונה אחרת, היינו לענין ז ו י ל ל ע, צושטיממונג (ועיין יותר מזה בספר שב' הרב החכם מהר"א גיינער (Lehr u. Lesebuch zur Geschichte der Mischna. Absch. 1. S- 26, § 9, זכן תמצא שהעתקתי ואנפטמוטה נ ו ח ת ה ר ו ח, ונטיתי ממשקל הנמצא נחת רוח, לפי שכבר הורגלו להשתמש בדבור נחת רוה, לענין תענוג (פֿערגניגען), וכן הבדלתי בין (גשזעלשאפֿט) ובין (פֿערפֿאססונג) ע"י שתרגמתי הראשון בשם ח ב ר ה הנגזר מפעל חבור במובן העצמי אשר לו בעברית, היינו פֿערבינדען, זיך פֿעראיניגען, נעזעלען, ונמצא בכתוב: וארח לחברה (איוב ל"ד, ח'), והשני תרגמתי בשם שנבנה מחדש ח ב ו ר ה נגזר נ"כ מפעל הנ"ל במובן בלתי עצמי שנתחדש לו בימים האחרונים, היינו חֲבֵר

(פערפֿאַסער) , ומזה מחבר (פערפֿאַסער) ; ונרדף באיזה אופן עם חבור או מחברת (פערפֿאַסונג) ר"ל ספר ; ובשם שהשם (פערפֿאַסונג) נאמר בלשון אשכנז על חבור הרעיונות בספר ועל חבור בני אדם במדינה , כן היה מהראוי ג"כ להשתמש בשם מחברת , אלא בשביל שלא לבלבל את הקורא בחרתי בשם ח ב ו ר ה להוראה השנית. וכן בחרתי בשם מ ש פ ט לתרגם בו השם (געטט) בל"א לפי שכבר משתמשין בזכות וזביה לכוונות אחרות וגם לא יתכנו ולא יובנו בכל מקום בתרגום זה הספר מבלי שתצטרף אליהם גם מלת מ ש פ ט, לכן אמרתי מוטב שאבחר בה לבדה , והקורא לא יפסיד ולא תקשה עליו ההבנה אחרי הודיעי אותו את כל זאת.

ויש לי עוד להעיר אוזן הקורא על שני שמות שנשתמשתי בם בתרגומי זה והשאר אעזוב לו להבין מדעתו ע"פ המשלים אשר הראיתיו. 6) געוויסענספרייהיט תרגמתי חרות הדעות , בהיות דעה נגזר מן ידוע ממש כמו בלשון אשכנז (געוויסען) מן (וויסען). ובספרי „דקדוק לשון עברית" עודו בכתובים הארכתי בזה. 3) אבריגקייט תרגמתי רָשות , כי לדעתי המלה הזאת בתלמוד חסרה א' ומשפטה במלואה רָאשות והוא שם מפשט נגזר מן ראש ע"מ מלכות וכדומה. ומן התימה על החכם המעתיק סדר התפלה (ד' פ"ב 1849) שהעתיק ואל תתודע לרשות (אבות פ"א, משנה כ') mache dich den Machthabern nicht bekannt ; וכן המעתיק ללשון פולניא (ווארשויא 1846) לא קלע גם כן אל המטרה , אף על פי שהוא נשען על תרגום החכם דר' יאסט , והנכון לתרגום שם suchedich nicht der Obrigkeit bekant zu machen. מפני שאמר תחלה אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות , חתם אע"פ שתהיה ראוי לרבנות מצד הכמתך , מ"מ אל תתודע בכונה לראשי המדינה , הבלתי מכירים מעלתך , בשביל שיעשוך רב , אבל טוב לך יניע כפיך כי תאכל ותאהב את מלאכתך. ואולי כיון לפירוש זה גם המעתיק האשכנזי מפ"ב רק מלת רשות לא העתיק יפה.

ובזה השלמתי חקי כחוק המעתיקים וכמשפטם לתת דין וחשבון לפני הקורא מדרך העתקתם ומהסבה שהביאתם לכך, ואסיים בבקשתי את הקורא לשפטני בתומי וכצדקי עלי ומה שגיתי יבין לי ותודתי אל חיקו תשוב.

ובזה אשים קנצי למלין. כ"ד הכותב והותם פה קנסטנטין, ישן יום ו' עש"ק טו"ב מנחם לסדר ולפרט: והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ועשיתם אותם ושמר ה' אלהיך לך את הברי"ת ואת החסד אשר נשבע לאבותיך (דברים ו', י"ג). — המעתיק אברהם בער בן-חיים הכהן גאטטלאבער.

תהלה למשה

מֹשֶׁה בֶּן־עַמְרָם קִבֵּל הַתּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם,
מֹשֶׁה בֶּן־מַיְמוּן נָפַח בְּאַפָּהּ נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים,
מֹשֶׁה בֶּן־מְנַחֵם עָשָׂה לָהּ מִקְדָּשׁ בִּירוּשָׁלַיִם.

המעתיק.

הפרק הראשון

יְרוּשָׁלַ֗͏ִם הַבְּנוּיָה֮ כְּעִ֪יר שֶׁחֻבְּרָה־לָּ֫הּ יַחְדָּו׃
שֶׁשָּׁ֤ם עָלוּ֙ שְׁבָטִ֔ים שִׁבְטֵי־יָ֑הּ עֵדוּת֮ לְיִשְׂרָאֵל֒
לְהֹד֣וֹת לְשֵׁ֔ם יְהוָֹ֑ה׃

(תהלים קכ"ב, ג ד ו)

כנסת החברה והאמונה — (געזעלשאפט פון דער עלעגיען), חקות המדינה וחקות הכחונה — כבוד מלכות וכבוד כנסת הדת (קירכע) — להעמיד אלה עמודי חיי החברה על תלם זה לעמת זה, לבלי יכריע האחד את השני ולבלתי יהיו גם שניהם למשא לחיי־החברה להעיק השתות תחתיהם, יותר מאשר יעזרון שאת — זאת היא אחת מהשאלות הקשות בחכמת הנחנת המדינה (פּאָליטיק), אשר זה מאות שנה יעמלו בהתרתה, וכמעט נקל היה למקצתם למצוא הדרך הנכונה בפועל (פּראַקטיש) מלמצוא פשר הדבר בלמוד (טעאָרעטיש). כי הנה הפליאו עצה להבדיל בין היחסים השונים האלו של האדם המדיני ולחלקם לעצמים מוסריים (מאָראַליש וועזען), ולתת לכל אחד מהם ממשלתו, משפטיו וחובותיו, כחו וקנינו. אולם עד אנה תניע ממשלת כל אחר מהם ואיה הגבול אשר יפריד ביניהם, עוד לא נתברר עד היום. ולפעמים אנו רואים את כנסת הדת, כי תסיע יתד גבולה לתקוע אותו בתוך חבל ממשלת החברה, ולפעמים החברה תרשה לעצמה בגבול חדת הסגות כמו כן בלתי צודקות על פי המושגים המוסכמים ועומדים. ואין קץ לרעות הרבות אשר נולדו ואשר עוד תולדנה מצלמות ולא־סדרים אשר בממשלת העצמים המוסריים האלה. אם יקד יקוד אש המריבה ביניהם ולמלחמה יצאו, ואדם יעלה על מוקדם; ואם לשלום יקראו, והיה ציץ נובל, צבי תפארת האדם ואשרו; כי לא יתאחדו כי אם לבעבור גרש מקרב נחלתם את חרות הדעות (געוויסענספרייהייט) היודעת להוציא תועלת מריבם.

יתר שאת ויתר עז למשלת השליטים (דעספּאָטיזמוס) במה שהיא ערוכה בכל ושמורה. משאלותיה, עם היותן משא כבד אל

שכל האדם הבריא, הנה אשה אל אחותה יחדו תדבקנה והיו לבשר אחד· כל שאלה אשר תשאל אותה תשובתה בצדה· והדלתם לכם לדאוג לה ולנבולותיה; כי אשר בידו כ ל לא ישאל עוד כ מ ה? — וככה ג"כ ממשלת הדת ע"פ יסודות קטוליקי — הרומיים· תמימה היא על כל אפניה, וכמו מקשה תיעשה. אם רק תמצאו לה בכל משאלותיה; וידעתם עכ"פ מה העבודה הזאת לכם. ביתה בנוי לפניכם, לא יחסר כל בו ושלות השקט סביבו. הן אמת רק השלוה הנוראה, כאשר יאמר מונטסקיה (Montesquieu) אשר תלין בערב במצודה, הצפויה אלי רעש בלילה מפחד האויב מגור מסביב; בכל זאת, האיש אשר זאת המרגעה בתורתו ובחייו תאשרהו, הנה אין טוב לפניו מלבקש אשרו בצל שליט קטוליקי — רומי; או בהיות גם ממשלתו עודנה בלתי שלמה, יותר טוב החסות תחת שלטן הדת הזאת עצמה.

אפס אם ההפשה תשלה ידה לשנות ולהרוס אפס קצת הבנין השלם ההוא, הנה הרסתו קרובה לבוא מכל עבר, ואין אתנו עוד יודע מה יותר בו לעמוד על עמדו. על כן אומללה ונבלה הארץ ולא מצאה מנוח כן בעניני המדינה וכן בעניני האמונה בימים הראשונים אשר החלו לעשות תקונים בדת, על כן לא מצאו ידיהם גם המורים והמתקנים עצמם לחניד דבר אמת ע ד — מ ה תשלוט יד הדת? לא רק במעשה לבד כבד היה לשות דלתים ובריח אל החמון הרב אשר השליך ממנו עבותיו, ולאמור לו עד פה תבוא; כי גם בלמוד נמצא כל ספרי הזמן ההוא מלאים מושגים בלתי ברורים ופורחים באויר בכל עת אשר יחפצו לתת חקים ומשפטים לממשלת הדת. הדל להיות לממשלת המקדש ברומא אורה כשליטים — אבל איזה הממשלה תירש אותה ותמלוך תחתה; עוד היום בדור דעה שלנו לא יכלו הספרים המלמדים תורת המקדש ומשפטיו, למלט נפשם מן המבוכה הזאת, כי לא תאבה או לא תוכל הכהונה (דיא גייסטליכקייט) למחול על כל כבוד ממשלתה, ובכל זאת אין מי אשר יגיד כמה יפה כחה? להוכיח בין דברי ריבות בליומודי הדת

יחפוצו מבלי הביא צוארם בעול השופט אשר ישית ידו עליהם. עוד לא הדלו מכבד בפיהם ובשפתם את ממשלת הדת החפשית, מבלי דעת מקומה איה. בכח ובמשפט ישימו למו מחסה באין מגיד ביד מי המה?

תמס הבס (Tomas Hobes) חי לעת כזאת, אשר קנאת הדת ואהבת החרות בהתלכדם יחד, עברו כל חוק וגבול עד בלי הבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, לשום את כח המלך ודתו מרמס לרגלם, לנתוש ולנתוץ כל ממשלת הארץ. ובאשר חרה לו על התמורות במדינות ורע עליו המעשה, ובהיות לו נטיה טבעית לעמק הלימודים, לכן חשב לאושר היתר גדול המנוחה והבטחה, מבלי פנות אל המקור אשר ממנה תצאנה; ואלה לא נמצאו לו בבקשו אותן כי אם בהתאחד כל יפוי כח ותוקף צמודים יחד תחת יד אחת בבנסת החברה. ולכן גזר אומר, כי העצה היעוצה לטובת הכלל, להביא את הפציעו, וגם את משפטנו על דבר הצדק והרשע תחת עול מושלי הארץ. ולמען תתכן העצה הזאת, הקדים להניח יסוד מוסד, כי לכל דבר אשר נתנה הטבע לאדם הכח והיכולת עליו הנה גם הרשות נתונה לו מאתה לעשותו כידה וטובה עליו, והיה היכולת והמשפט לאחדים בידו. מצב הטבע הוא אי מצב המרד הכללי, יד כל אחד בכל ויד כל בו, איש איש יעשה את כל אשר יוכל עשהו; לאשר לו תכה גם המשפט לו וכל דאלים גבר. ויהי כאשר נפקחו עיני בני אדם לראות כי רבה רעתם על פני האדמה, ויועצו יחדו לשום קץ למצבם הרע, להעביר איש איש את נחלת כחו ומשפטו, לבעבור סבב את השלום הכללי, ולתתם ביד הרשות אשר קומו וקבלו עליהם, והיה זה מעתה משפט וצדק כל אשר תצוה ותפקוד הרשות הזאת.

והנה הרות האדם, או לא עלתה על דעתו של תמס הבס, או מוטב היה לו להכרית לה שם ושארית מלראות ברעה אשר תמצא את הכלל בהתהפכה ביד האדם לכלי משחית. אפס למען תהיה לו

לשלל עכ"פ חרות הדעות, אשר היה לו פי שנים בה מיתר החמון, ואותה חוא מבקש, שם מפלט לו התחבולה חואת. כל משפט יסודתו על פי שטתו בכח; וכל חיוב ביראח; ובחיות כח ה' גדול יתר מאד מכח חרשות, ע"כ גם משפטו רם ונשא על משפט הרשות, והיראה מפניו תחייב אותנו לחובות אשר לא תסוגנה אחור, מפני פחד הרשות ומחדד גאונה. וכל זאת רק ביחס אל האמונה שבלב, אשר רק לה לבדה מגמת החכם החוא. אולם עבודת ה' החיצונית שם תחת ממשלת הרשות שבמדינה, וכל דבר אשר יחרש אדם מעתה בלי רשיונה מרד וחרף יחשב לו. — ההתנגדות אשר תקרה בחברה בין העבודה שבלב להעבודה החיצונית ישתדל לפשר על ידי הבדלים דקים, ואם אמנם נשארו עוד חורים וסדקים המראים כי לא התאחדו היטב; בכל זאת נתפלא על חריפותו אשר בה יעמול לעשות את שטתו שלמה.

האמנם יש בדברי חובים קשט אמרי אמת, ואם חיו תולדותיהם שוא וכחש, חלא הגיע לו זאת בעבור שחפריז על המדה מאהבתו את חזרות (פאַרפֿעקציע) או שהיה זמנו צריך לכך. נוסף על זה שהמושגים ממצב הטבעי לא נתברדו עדין היטב בימיו, והובים זה פעל בחכמת המוסר (מאָרעלפֿילאָסאָפֿיע) מה שפעל שפינוזה בחכמת מה שאחר הטבע (מעטאַפֿיזיק), היינו ששגיאתו המהודדת חיתה הסבה לחקירת ודרישת החכמים שבאו אחריו. המה הרחיבו מושגי המשפט (רעכט) והחובה (פֿליכט) הכח (מאַכט) והחיוב (פֿערפּלויכטונג); וילמדו להבדיל בין היכולת הטבעית (פֿיזיקאַלישע פֿעריאַנגען) להיבולת המוסרית (זיטליכאַע פֿעריאַנגען), וקשרו החבדלים והגדרים האלת בקשור אמין עם הלשון המדובר בעם, עד שסתירת שטת הובים נראית בסקירה ראשונה לשכל חבריא, לפי ששטתו מתנגדת לגדרים המונחים בלשון. וכה יקרה לכל האמתיות במדות, כאשר רק יצא לאור משפטן כן תתאחדנה וכן תתקשרנה עם הלשון המדוברת עד שתאורנה עיני כל אדם מהם, ואחרי כן נתפלא איך נכשלו הראשונים בדרך

סלולה בזאת. אבל לא נשים על לב בטח יגיעות יגעו לסקל לנו מכלה זאת ולפנות דרך בערבה.

ובלי כפק הרגיש הוביס עצמו שהנחותיו הרו עמל והולידו בנים כחשים. אם אין לאדם בטבעו למלאות שום חובות, לא הוטלה עליו גם החובה לשמור מוצא שפתיו. אם אין היוב אחר במצב הטבע כי אם לאשר יאמרו אותנו הירא ה ועדר היכולת; הנה בבטול הסבה יבטל המכובב ובאין היראה נגד פנינו הופרה הברית אשר כרתנו בהסכמתנו, ולא הועילו בני אדם כלום בתקנתם בכניסתם לברית החסכמיית, ועודם גם היום במצב הראשון, מצב המרד והריב הכללי. אולם אם באמת ובתמים אלה דברי הברית נבונים וקיימים לעד, מן ההכרח שאין רשות לאדם בטבעו, בטרם בא עוד במסורות הברית והחסכמה, לחפיר בריתו אשר כרת ברצונו הטוב; רצוני לומר, שהדבר אסור לו אע"פ שישנו ביכלתו: מן ההכרח שתחסר לו היכולת המוסרית, אע"פ שתהיה לו היכולת הטבעית; הכחות המשפטים לפ"ז ענינים שונים; והיו גם במצב הטבע ענינים מתנגדים· — ולא עוד אלא שחוביס אסר אסור בנפש הממשלה העליונה בכנסת ההכרה לבלתי צוות דבר המתנגד לטובת הפרים למשמעתה. אם אמנם אין לה לתת דין וחשבון לפני איש; הלא השופט כל הארץ יביאה במשפט על כל מעשיה; אם אמנם לפי יסודותיו, אימת בני אדם וכחם לא יבעתוה; בכל זאת יראת שדי תהיה על פניה תמיד וכחו הבב"ת יפחידיה וה' גלה למדי רצונו הטוב להטיב לבאי עולם. ובענין זה הרחיב הוביס את דבריו והראה לעין כל כי באמת תמעט שאתו את פני אלי ארץ מאשר נראה לנו בסקירה ראשונה משטתו. אפס יראת שדי זאת, אשר תשית ידה על מלבים ורוזני ארץ לצאת ידי חובתם נגד הפרים למשמעתם, תוכל להיות גם במצב הטבעי מקור נאמן אשר משם תצאינה חובות איש לרעהו, ויש לנו א"כ משפטים צדיקים בטבע, אשר לא אבה הוביס להודות בם. בדרך הזאת יוכל היום

כל תלמיד מבין במשפטי הטבע לנצח את חובים בטענות אשר באמת ממקור הקידותיו יצאו ולנו להודות לו עליהם.

לקה (Locke), אשר חי ג"כ בימי הבלבול והריסת הסדר האלה, בקש לחנין על הרות הדעות בדרך אחרת. באגרותיו על דבר הסבלנות בדת (טאלעראנץ) הניח ליסוד מוסד את הגדר הזה: כנסת הכברה היא חברת בני אדם אשר התאחדו ונתחברו יחד, להגדיל הצלחתם הזמנית ולהאדירה. היוצא מזה, שאין לכנסת הכברה שום זכות ומשפט לפקח על עסקי מחשבות ודעות תושבי הארץ בדבר שנוגע להצלחתם הנצחית, כי אם חייבת לשאת ולסבול כל איש הולך תמים ופועל צדק בקרב אחיו, רצוני בזה, את כל אשר לא יפריע מנוחת רעהו והצלחתו הזמנית. הכנסיה בהיותה כנסת הכברה, אין לה שום עסק עם הדתות והאמונות; כי האמונה מצד עצמה לא תוסיף ולא תגרע דבר בעניני החיים הזמנים, וכל התחברותה עמהם היא רק ע"י רצון בני אדם.

טוב מאד! אלמלא היינו יכולים לפשר בין דברי ריבות ע"י פירוש המלות והגדרים בלבד; אין טוב מגדר זה. ואילו שמעו תועי דורו בקולו להסיר מלבם שנאתם וקנאתם לבעלי דת אחרת; כי עתה לא היה מוכרח זה האיש הטוב ל ק ה לנשוא חרפת צורריו פעמים לא מעט. אבל מה ישבית אותנו, ישאלו אלה, לבקש כולנו לב אחד גם הצלחתנו הנצחית? ובאמת איזה היא הסבה אשר תחייבנו להגביל כונת הכברה רק לצורך ענינים זמניים? אם י ש ל א י ד בני אדם להגיע אל תכלית אשרם הנצחי ע"י חקים ומשפטים טובים; בלי ספק הדבר מוטל עליהם לעשות. והם מחויבים מצד השכל להתאחד גם לכונה הזאת. ולבוא במסורות הברית. ואם הדבר כן, והכנסיה, בהיותה כנסת הכברה, כל ישעה וכל חפצה רק ענינים זמניים, הנה תולד השאלה: ביד מי נמסור עסק הצלחתנו הנצחיית? — ביד שומרי משמרת הדת? — הלא שבנו אל המקום אשר יצאנו משם. כנסת הכברה וכנסת הדת — עסק חיי שעה,

ועסק חיי עוה"ב — תוקף ממשלת חמדינה ותוקף ממשלת הדת. יחס הראשונה אל השנית כיחס הזמן אל הנצח. אם כן מהראוי שתהיה כנסת החברה נבנעת אל האמונה; ומן החברה כשיקרה איזה ריב ביניהן שתהיה ידה על התחתונה. ומי זה איפוא יגדיל כח מעתה להתקומם נגד הקארדינל ב ל ר מ י ן, שהוכיח בחמון ראיות ומופתים, שהכח והממשלה לכהן המקדש הגדול באחיו על כל ענייני העולם הזה במה שהם נוגעים לחיי העולם הבא, ואם לא בדרך ישר עכ"פ בדרך אמצעי*) יש לו משפט העליון והגבוה לפקוד על כל עושר ואושר בני העולם; ושבל ממלכות תבל בדרך אמצעי כרים למשמעת הכהן המושל לבדו, ולהם לשטוע בקול פקודותיו, בקומם לשנות את תבנית ממלכתם, להוריד מלכים מכסאותם, ולהושיב אחרים תחתיהם; לפי שבאופן אחר לא ישיגו ארחות חיים הנצחיים — וכל יתר החקים והכללים של אחוזת מרעיו (זייפס מדעגפ) הלא הם כתובים על ספרו: מ כ ה ן ה ג ד ו ל ב ר ו מ א (de Romano Pontifice) במועצות וחידוד · כל התשובות אשר השיבו בספרים גדולים ועצומים על הקשי שוא של הקרדינאל לא תועילנה ולא תצילנה ואינן קולעות אל המטרה אם תשיב כנסת החברה אחור ימינה מנגוע בכל הענינים השייכים לחיים הנצחיים.

ומצד אחר אין הדבר מסכים לא עם האמת ולא עם אושר המין האנושי להבדיל ולהפריש מכל וכל את האושר הזמני מן האושר הנצחי. כי באמת אין לאדם חלק ונחלה בנצחיות מוחלטת וכל נצחיותו הוא רק זמן מ ת מ י ד. חיי הזמניים לא יכלו ולא יהיה להם קץ וסוף, ובאופן זה הם חלק עצמי מחייו העתידים בעולם הבא, ושניהם רק דבר אחד. והחושב שאשרו הזמני מתנגד לאשרו הנצחי אינו אלא טועה ומבלבל המושגים, ומחבלבול ההוא תצאנה לו

---

*) בלרמין בעצמו כמעט נחכב לטופר בעיני המפיפיור סיקסטוס סחמיבי על חסר לח נתן לו הכח והממשלה בלתי למצעית על לוחר בני חדם הזמני כעל חמרס הנעמי. ויכתב ספרו לזכרון נרעיונות הספרים בנמסרו להמיקוויזיציון להמעולג בם ולעבות בם שפעים.

תולדות רעות במעשה. הוא יוליכהו שולל לעשות מה שאין בכשרונותיו ובהכנותיו הטבעיות, וישתדל שישתרעו כחותיו מחוץ לגבול אשר הגבילה להם החשגחה העליונה במועצות ודעת. האור הזרוע לאדם — ירשה לי הקורא לשום לפניו פה את דברי במקום אחר*) — „האור הזרוע לאדם בדרך אפל אשר לו ללכת בחיותו על פני האדמה, „יספיק לו רק להאיר לו פסיעה אחת תמיד ממצב כף רגלו והלאה. „אם ירבה האור יעור את עיניו, וכל אור חדש יוליכהו תועה" והברה גדול הוא שישוה האדם לנגדו תמיד שלא תבטל מציאותו בכלות חייו הזמניים; עוד יש לפניו עתיד בלי אחרית, וחייו פה הם רק הכנה להיות העתידים לבוא, כמו שבכל הבריאה כל הוה הוא רק הכנה לאשר עתיד לבוא אחריו. החיים האלה, אמרו הרבנים חכמי התלמוד, הם כפרוזדור אשר יתקן האדם את עצמו בו כפי שהוא רוצה להתראות בטרקלין*), אבל השמרו לכם ג"כ לשום התנגדות בין החיים האלה והעתידים, ולהביא את בני אדם להחשב שאשרם האמתי בעוה"ז איננו מתאחד עם אשרם והצלחתם בעוה"ב; שיש אושר זמני לחוד ואושר נצחי לחוד, ושאפשר לו לאדם לרשת האחד ולעזוב השני. האדם קצר רואי, אשר לו ללכת בנתיב צר, יצרו צעדיו ויאבד דרך ע"י אמונות שוא באלה, ויסתכן להכשל בהליכתו. יש אשר לא יבטח להגיה אל פיהו טוב הארץ אשר נתן לו ה', מדאגה מדבר פן יאבד טובה הרבה שם כטוב אשר נחל פה, ויש אשר ישחית דרכו ועלילותיו בארץ מתחת בקוותו לנחול עי"ז משפט אזרה בשמים ממעל.

סבותי אני לבי לתור לברר לי מושגי כנסת החברה והאמונה

---

*) Anmerk. zu Abts. freuudschaftlichem Correspondenz. S. 28

*) „כ' יעקב אומר העוה"ז דומה לפרוזדור בפני העוה"ב; התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין." (אבות פרק ד'). וכאלה הרמב"ם ז"ל וז"ל: טרקלין הוא הסיכל ופרוזדור הוא בית שער, והמשל מבואר; והכוונה יבואר, שבעולם הזה יקנה האדם מעלות שבהן יזכה לעולם הבא, כי זה העולם ממנו הוא דרך ומעבר לעולם הבא." עכ"ל.—ס מ ע ס י ק.

לגבוליהם ולפעולתם זו בזו ובאושר החיים המדיניים, ע"י התבוננות האלה: כאשר יתודע לו לאדם שבהתבודדותו מן החברה, אי אפשר לו למלאות חובותיו לא לעצמו לא לבוראו ולא לעמיתו, ושע"כ אי אפשר לו להשאר במצב הבדידות מבלי הרגש בנפשו כי אומלל הוא: אזי מוטל עליו לעזוב המצב ההוא, להתחבר עם אנשים כגילו, למען יקבלו תועלת זה מזה בכל הצטרכותם, ולבקש אושר הכלל על ידי תקנות כלליות. והנה אשם הכללי כולל בקרבו גם החום גם העתיד, כרוחני כגופני, שניהם יתלכדו ולא יתפרדו. וכל עוד לא נמלא חובותינו לא נמצא אשרנו לא בזה ולא בבא, לא בשמים ולא בארץ. והנה יש שני דברים שהם הכרחיים לתכלית מלאות חובותינו: המעשה והמחשבה. ע"י המעשה יצא אל הפועל הדבר אשר החובה שואלת מאתנו, והמחשבה תסבב יציאתו ממקור נאמן, היינו שהסבות המניעות אותו תהיינה טהורות ובלי דופי.

היוצא מזה, שהמעשה והמחשבה הכרחיות הנה להשלמת האדם, ועל החברה לדאוג לשתיהן בכל מה דאפשר ע"י השתדלות כללית; היינו להטות מעשי כל פרטיה לטובת הכלל, ולסבב מחשבות המביאות לידי מעשים טובים כאלה. הדבר הראשון תעשה המשלה, והדבר השני יעשה ההינוך והאמנה (דיא ערציהונג). לשניהם יגיע האדם ע"י יסודות (גרונדע), אל המעשה ע"י יסודות המניעים (בעוועגונגסגרונדע) ואל המחשבה על ידי יסודת המאמתים (וואהרהייטסגרונדע). ועל החברה לפקח על עסקי שניהם בפומבי, לעשות להם סדר ומשטר באופן שיסבימו שניהם לתכלית האושר הכללי.

היסודות המביאים את האדם לידי מעשה ומחשבה טובה, קצתם נוסדו על יחסים שבין האדם לחברו, וקצתם על יחסים שבין האדם לבוראו ומקימו. הראשונים שייכים אל בנסת הברה והאחרונים אל האמונה. לעשות המעשים והמחשבות מועילים ונאותים במה שמקור יסודותיהם היחס שבין האדם לחברו, הוא

עסק חקות המדינה; ובמה שנתאמת שמקורם היחס שבין האדם למקום הם שיכים אל כנסת דת היהודים, הנוצרים או הישמעאלים (סינאגאגע, קירכע מדער מאסגעד) לאיש כאמונתו בספרי למודי משפט הכנסיה (געסעצבוכער דעס קירכענרעכטס) אנו מוצאים לפעמים חקירות ודרישות: אם יש ליהודים, לכופרים ולתועים בדרך האמונה המשפט שיקראו בשם כנסת הדת. והנה אם נשים על לב כל משפטי חקדימות וחזכיות שאין להן שיעור אשר זכתה לעצמה הכנסיה המכנה א"ע בשם כנסת הדת, לא נמצא את השאלה הזאת כל כך זרה כאשר תהיה בעיני הקורא לפי תומו. ואולם אני, כאשר דעת לנבון נקל, לא למצוא פשר דבר הבדל השמות והכנויים באתי. והיה כל המקומות הפתוחים לרוחה שיתכנסו שם בני אדם בפומבי לפקח על עסק השלמתם במה שמתיחס בינם לבין קונם אקרא אנבי כנסת הדת (קירכע) ובמה שמתיחס בינם לבין חבריהם, כנסת החברה (געזעלשאפט). וכונתי באמרי השלמת בני האדם, ההשתדלות לסדר ולהעריך המעשים והמחשבות, באופן שיסכימו שניהם אל האושר; היינו לחנך את בני האדם ולמשולם.

אשרי כנסת החברה אשר יעלה בידה לעצור בעם ע"י החנוך לבד; היינו לחנכו ולגדלו במדות ומחשבות מוכות המביאות לידי מעשים טובים ומועילים אל הכלל, ואינו מן הצורך לכוף אותו ע"ז ע"י פקודות וחקים. — האדם בהיי החברה מוכרח למחול על איזה זכויותיו לטובת הכלל. רצוני, שהוא מוכרח פעמים לא מעט להקריב תועלת עצמו על מזבח התשוקה להיטיב לזולתו. והנה האדם הוא מאושר אם יביא את קרבנו זה לרצונו בנפש חפצה, וכשהוא יודע תמיד כי רק לטעון אהבת הטוב הכללי עשה מה שעשה. התשוקה להטיב (וואהלוואלען) תאשר ותצליח את האדם באמת יותר מן תועלת עצמו (אייגענוצען); אבל צריך שירגיש האדם את עצמו ואת מעשהו בעשותו הטוב והישר. לא כאשר יחשבו קצת מכת המדברים, בעבור שאהבת עצמו זה כל האדם; כי אם בעבור שהטוב יחדל

מהיות טוב, ויהשב כאפס ואין, אם לא יצא ממקור נאמן והפשי של המשתוקק להטיב.

ועי"ז אולי יעלה בידינו להשיב תשובה מספקת על השאלה הידועה: איזה היא תבנית הממשלה אשר תהיה הטובה בכל הממשלות? שאלה אשר השיבו עליה עד הנה כמה תשובות שכלן סותרות זא"ז וכל אחד חשב שנתכוון אל האמת. ובאמת השאלה הזאת איננה מוגדרת היטב, והיא דומה כמעט להשאלה האחרת ממין זה במלאכת הרפואה: מה המה המזונות הנאותים יותר לבריאת הגוף? התשובה תשתנה כפי השתנות בנין הגוף, האקלים, ימי חיי האדם, מינו, הנחנת חייו וכו'. וככה גם כן בענין השאלה הפילוסופי - מדיניית (פּאָליטיק - פילאָסאָפיע) אשר לפנינו. כל עם לפי מדרגת השכלתו וידיעתו, תחיה ממשלה אחרת הטובה לפניו. יש לך עם שמושלו שליט וידו בכל משלה, ואי לו לעם זה, בכל זאת, אם הפשה תנתן לו, כעם הפשי אשר יביאו צוארו בעול מושל יחידי וגם הנה ישנו עם אשר כהמיר בתוכו השכלתו, הנחנת חייו, ומחשבותיו, ימיר ויחליף ג"כ תבנית ממשלותיו, ובתקופת מאה שנים יכוב את כל חוג הממשלות, מן ממשלת כל העם בקטן בגדול (מאָנאַרכיע) ועד ממשלת השליט העושה רצונו לבדו בקרב הארץ (דעספּאָטיזמוס), הן וצליהן ותערובותיהן, ובכל זאת יבחר בכל פעם את תבנית הממשלה, אשר תחיה באותה שעה הטובה שבכל הממשלות לפי מצב העם החוא.

יהיה איך שיהיה, בכל האופנים ובכל מצב שיהיה העם, הרי זה, לפי דעתי, אות אמת וצדק על טוב הממשלה, כל אשר תוסיף לפעול ע"י תיקון המדות והמחשבות, ולמשול לפ"ו ע"י החנוך עצמו. ואוסיף לבאור דברי, כל אשר תוסיף הממשלה לסבב אל יושב הארץ, להבין ולהכיר, כי יש לו רק למחול על איזה זכיותיו לטובת הכלל, להקריב איזה חלק מהנאת עצמו על מזבח התשוקה להטיב, ושהוא ע"כ משתכר מצד אחד ע"י הרגשתו את התשוקה להטיב, מה שהוא מאבד מצד אחר ע"י הקרבתו את קרבנו. ולא זה בלבד,

אלא שהוא מרויח עוד בהקרבתו זאת ; במה שעי"ז יתעלה כבוד והדר המעשה הטוב וגם השלמות האמתית של עושיה המשתוקק להטיב. ואין זו עד"מ עצה טובה לממשלה , שתקבל עליה כל חובות איש לרעהו, ואפילו צדקה לעניים ונתינת פרוטה לעני, ולעשות לצורך זה בתים מיוחדים פתוחים לרוחה. כי הנה האדם מרגיש ומכיר את ערכו בעשותו חסד וצדקה ; כשידע ויכיר כמה הקל צרת חברו ע"י נדבת כספו ; בתתו בשביל שהוא רוצה. אבל כשיתן רק בשביל שהוא מוכרח : הרי הוא מרגיש רק מוסרותיו.

לכן ביחוד מוטל על הממשלה ההשתדלות למשול בבני אדם ע"י תקון המדות והמחשבות. והנה אין תחבולה אחרת לתקן מחשבות בני אדם , ועל ידי זה גם מדותיהם , בלתי אם הבירור על ידי ראיות (וויסנשאפטן) . הקים ופקודות לא ישנו את המחשבות , השכר והעונש לא יולידו יסודות מוסדות ולא יזכו המדות. היראה והתקוה לא תכריחנה להאמין בדבר שהוא אמתי. השתכלות , מופתים שכליים וראיות , אלה לבד יולידו יסודות מוסדות (גרונדזעצען) אשר בהתחזק עוד ע"י דוגמאות , בהיות מכובדים בוחרים בהם , ישובו למדות. פה תושיט האמונה את ידה לעזור לכנסת החברה , וכנסת הדת תחיה למשען לאושר המדיניי. עליה הדבר מוטל לברר לעם ע"י ראיות ברורות וחזקות את אמתת היסודות המוסדות והמחשבות הטובות ; להראות להם כי חובות האדם לרעהו חן ג"כ חובות האדם למקום , וחשובר עליהן משחית נפשו הוא ; שעבודת המלך היא באמת ג"כ עבודת ה' , משפט וצדקה הם פיקודיו הישרים , ועשות טוב הוא רצונו הקדוש , ושידיעת ה' באמת לא תסבול בנפש היודע שום שנאה לעמיתו. ללמד כל זאת היא משרת האמונה , חובתה ותכליתה ; לדרוש כל זאת ברבים, היא משרת כהניה חובתם ותכליתם. ומה הוה לבני אדם שהניחו לראשונה ללמד ההפך ולאחרונים לדרוש ההפך ברבים ?

אולם אם לא תשיג יד כנסת החברה לרעות את צאנה במקל

נועם זה אם ע"פ טבע העם בחיותו עם קשי עורף, או ע"פ מדרגת ההשכלה אשר עלה עליה, או בעבור כי רב ועצום הוא כרוב הצלחתו. או כי רבו ונשתרבבו עסקי העם והם תלוים זב"ז, או שנפל בטחמרות בקשת המותרות המכלה מנפש ועד בשר, וע"י כל זאת אי אפשר לנהלם במוסר השכל ע"י זכוך המחשבות בלבד; או תשים בנפש החברה מפלט לה חקים ומשפטים צדיקים, ותעש לה בתי משפט, ליסר עוברים ולגמול טוב לפועלי צדק. אם לא תברית הרגשה פנימית את אזרה הארץ ללחום בעד ארץ מולדתו נגד צוררים; תמשכהו בחבלי הגמול, לעשות רצונה ע"מ לקבל פרס, או תכוף אותו ביד חזקה. אם שמן לב העם הזה לבלתי הבין יקר תפארת הצדק, ואם טה מראות עיניו לבלתי יכיר וידע כי בדרך הישר במשאו ובמתנו ימצא האושר; או תיסרהו על העול ותעניש על העישק העל המרוצה לעשות. הן אמת בדרך זאת תשיג בנפש החברה אפס קצת התכלית המבוקש מהחברה. יסודות המניעות מבחוץ אם גם יפעלו לטוב, לא יאשרו את המטיב. האיש אשר לא יונה את עמיתו מאהבתו את הטוב והישר, הנה ישרה נפשו בו והוא בלתי ספק מאושר וצולה יותר מהאיש הירא רק את העונש האחוז בעקב ההונאה והעול ע"פ משפטי בנפש החברה. אולם לרעהו הנצל מיד עשקהו, אין שום הבדל מה היא הסבה אשר בעבורה לא נעשה לו העול, ומה המה האמצעים אשר בגללם ישכון בטה מפחד רעה, לבלי יקרנו אסון לא אותו ולא קניניו. הנה הארץ נמלטה מכף אויביה; בין שיצאו אזרחיה ללחום מלחמתה מאהבה או מיראה; אם אמנם הלוחמים עצמם הם מאישרים באופן הראשון ואומללים באופן השני. כללו של דבר, אם בלתי אפשר להעמיד על תלו האושר הפנימי של החברה; על הממשלה להכריח עכ"פ על המנוחה החיצונית, להושיע הארץ בשובה ונחת השקט ובטחה, ביד חזקה.

היוצא מזה, שכנפת החברה תסתפק, אם אין לפניה דרך אחרת, במעשה לבד, אע"פ שהוא כנוף בלא נשמה, וכפעולה שכל רוח חיים אין בקרבה ודי לה ההסכמה במפעל בלי הסכמת המחשבה.

גם האיש אשר הקיה ודתיה לא ישרו בעיניו מוכרה לשמרם ולעשותם כאשר נתקדשו לעם. כי אמנם לא תמהה ביד כל איש להשוב מהקיה מה שלבו חפץ; אבל חלילה לו להוציא מחשבתו אל הפועל ולעשות כאשר הוא חושב. כי כבר מחל על זכותו זאת בהיותו חבר החברה, שלולא המחילה הזאת אין כל חברה מדיניית יכולה להתקיים ומאפס ותהו נחשבה. — לא כן האמונה! לא ירצה לה מעשה בלי כונה, פעולה בלא רוח, הסכמה במפעל מבלי הסכמה במחשבה. עבודת המקדש בלי מחשבת קדש, דבר ריק הוא, צחוק והתול, ולא עבודת ה'. והנה המעשים השייכים אל העבודה הזאת, מתנאם שלא יהיה העושה אותם נפתה אליהם ע"י גמול או נאנס ע"י יסורים ועונשין, אכן רוח הוא באנוש ונשמת שדי תבינו לעבוד את ה'. אבל גם המעשים השייכים אל החברה המדיניית אין להאמונה חלק ונחלה בהם, אם לא מקרב איש ולב עמוק תוצאותם, אם העושה אותם אינו מצרף מחשבה למעשה, כי אם בחוזק יד הוציאה אותה המשלה אל הפועל. וכל עוד תפעל כנסת החברה פעולותיה רק ע"י שכר ועונש אין לה לקוות שום עזר וסעד מצד האמונה; בהיות הדבר כך לא יושמו אל לב חבות האדם לאלהיו, והיחס שבין האדם ליוצר לא יפעל מאומה. וכל אשר יש לאל יד האמונה לעשות לטובת כנסת החברה הוא רק ל ל מ ד ו ל נ ח ם; היינו לסבב ליושב הארץ מחשבות טועילות ע"י למודיה האלהיים ותנחומיה אשר אין על עפר משלם ישעשעו נפשו לעת טובת הכלל תקראהו לקרבן על מזבחה.

והנה פה כבר נראה את ההבדל העצמי שבין כנסת החברה ובין האמונה. כנסת החברה תפקוד ותכוף; האמונה תלמד ותברר. כנסת החברה תתן ח ק י ם, והאמונה רק מ צ ו ת. לכנסת החברה כח נופני, והיא משתמשת בו לעת הצורך; וכל כח האמונה הוא רק ה א ה ב ה ל ע ש ו ת ט ו ב ה. זאת תיאש את הממרה את פיה ותקיא אותו מקרבה; וזאת אומרת לא כי בני החי, תאספהו אל היקה באם את בנה, ועוד באחרית רנעי חייו, אשר הצצו לו פה, תורת חסד על לשונה להגיה השכו, או לכל הפחות לנחמו ולהכינו לחיים

הבאים. קצור הדברים חברת המדינה, חברים כאיש אחד מוסרי (הלם מהרהוסע געזעלן) אפשר שיהיה לה משפט-אונם (גוואלטהאבער), ועל ידי ברית החברה קבלה את המשפט הזה בפועל. וחברת האמונה או אפשר שיהיה לה משפט-אונם, וכל הבריתות שבעולם אינן מזכות לה משפט זה. המשפטים אשר זכתה בם כנסת החברה, משפטים גמורים (פאלקסמעסיג רעכטע) הם, ואשר זכתה בם כנסת הדת הם בלתי גמורים (גוטעסלעמעסיג). ולמען הוציא הדברים האלה לאור ולברם היטב, הנני נוטל רשות מאת הקורא, לעלות עד מרום המושגים הראשונים ולחקור אחר

מוצא משפט־אונס וקיום הבריתות, בין בני־אדם.

יכול להיות שיחזיקוני איזה קוראים לאוהב המשא ומתן בחקירה יותר מדי. אולם הרשות נתונה תמיד לכל קורא לפסוח על הדברים שאינם לפי טעמו. לאוהב התחקות על שרשי משפטי-הטבע (נאטורעכטע) לא ירע הדבר בעיניו לראות את הדרך אשר הלכתי בה, לברר לעצמי יסודותיהם הראשונות.

הרשות (דיא פעסוגניס) (היכלת המוסרית) להשתמש באיזה דבר למען הניע אל האושר נקרא משפט (זכות). אולם היכלת הזאת תקרא מוסרית, אם תסכים עם חקות החכמה והחסד (ווייסהייט אונד גיטע), והדברים אשר יוכל האדם להשתמש בהם באמצעים לתכלית הניעו אל האושר נקראים נכסים (גיטער) ולפ"ז יש לו לאדם המשפט על נכסים ידועים, שהם אמצעי אשרו, אם לא יתנגדו אל חקות החכמה והחסד.

הדבר אשר ע"פ חקות החכמה והחסד הוא מוכרח שיהיה, או שהפוכו כותר להקים ההם: נקרא מוכרח במוסר (זיטליך נאטוועניג). ההכרח המוסרי (החיוב) לעשות איזה דבר, או להזהר ממנו ולבלתי עשותו, נקרא חובה.

חקות החכמה והחסד אי אפשר שתהיינה סותרות זא"ז. ומעתה

כאשר יש לי המשפט לעשות איזה דבר או אפשר שיהיה לחברי המשפט למנוע אותי מעשות הדבר ההוא ולחיות לשטן לי ; דאלת"ה נמצא מעשה אחד בזמן אחד אפשרי במוסר ונמנע במוסר. ולפ"ז כל משפט יש לו חובה כנגדו ; המשפט לעשות יש לו כנגדו החובה לקבל ; המשפט לתבוע יש לו כנגדו החובה לשלם , וכיוצא בזה*)

חכמה וחכד בהתחברם יחד זה שמם אשר יקרא להם יושר (געטעכטיגקייט). חוק היושר אשר עליו הטבעו אדני המשפט , הוא על שתי פנים, או שהתנאים המחליטים הנשוא מהנושא נתונים כלם לבע המשפט , או לא. באופן הראשון יהיה משפטו משפט גמור , ובאופן השני בלתי גמור. במשפט בלתי גמור חלק מתנאי המשפט תולה בדעתו ובדיעתו של האיש אשר לו למלאות החובה. ולכן גם בעל החובה הוא באופן הראשון מחויב בשלמות ובגמירה בחובה שכנגד המשפט החוא , ובאופן השני חיובו איננו בשלמות. — יש שלמות ובלתי שלמות גם בחובות וגם במשפטים. הראשונים יקראו משפטי-אונם וחובות-אונם — צוואנגספעכטע מוגד צוואנגספליכטען — והאחרונים יקראו שאלות — פאדערונג — (בקשות) וחובות הלבבות והדיעות — געווישספעגס פליכטען — . הראשונים כוחם מבחוץ והאחרונים אין כחם אלא מבפנים. על משפטי — אונם יבולין

---

*) וא"ת : הלא ים לאים חיל בשעת מלחמה הרשות להרוג את איש היבו , ובכל זאת אין החובה על איש היבו למסור נפשו להריגה ?
אבל איש החיל יש לו הרשות הזאת לא מצד הגוף הוא , כ"ל מצד מה שהוא חבר אז עביר לנפשת החברה שים לב דין ודבריה עם נפשת החברה אחרת. והנה נפשת החברה הלוחמת הזאת אז בסיון בלחמת נעלבה מרעותה , אז בסיון טוענת כך ומבקשת חמגס , ולא תחפים דעתם עד שתקוס נקמתם. והנה המלחמה הזאת ליגע בעצם בין איש לעשו ; כי איש בין נפשת החברה לרעותה ; ובין שתי הנפשיות הלוחמות החלה בלי ספק החשבון עומד בלחמת רק ליתן לדקדק על לחת מהן. ועל השלבת מועלת בלי ספק שהנה לרעות ולפיים לת רעותה הנעלבת ולקבל עליה כל הדבריס לחבר בלעדם לא יהפא מספקי רעותה ההרוסים.

ד ב ו ק ; ואין כופין על הבקשות , שיכולין ל ס ר ב עליהן. אשר לא מלא את חובות - אונס עשה עול לאשר לו המשפט וחטא נגדו , ואשר לא מלא חובות - הלב והדיעות רק ל א - ט ו ב עשה.

הנכסים , אשר יש לאדם עליהם משפט מיוחד ומובדל , הם ה) כשרונותיו עצמם (זייע פייגענע עפּציפיקיזשן) ; ב) אשר ימציא ויחדש על ידיהן , או שהוא עוזר ומסייע להשלטתם , במה שהוא עובד , זורע , שומר וכיוצא בדברים האלו (תולדות חריצתו ועמלו) ; ג) נכסי הטבע , אשר קשרם בקשור של קיימא עם תולדות חריצתו , באופן שהתרת אגודתם תהיה השחתתם , והם א"כ קנינים שניקנו לו ע"י שעשה בהם מעשה, וזהו מה שנקרא קנין - ה ט ב ע (נאטירליכעס פייגענטום) , והנכסים האלה הוי גם במצב הטבע , לפני כרות ברית בין בני אדם, מובדלים ומיוחדים מ ש ו ת פ ו ת ה נ כ ס י ם ה מ ק ו ר י ת מראש ימות עולם. כי רק אלה הנכסים הוי לבני האדם הראשונים ב ש ו ת פ ו ת , אשר יצאו מתוקנים מרחם הטבע , מבלי שיעמול בם איש ויסייע להשלמתם. ל א כ ל ה ק נ י נ י ם תוצאותם ב ר י ת ה ח ב ר ה.

האדם לא יוכל להיות מאושר וצולח בלי ע ש ה ה ט ו ב ה (וואהלטהון) ; ובשם שאי אפשר לו בלי ק ב ל ת ט ו ב ה , כך אי אפשר לו בלי ע ש י י ת ה. ע"י העזר שיעזור איש את רעהו , ע"י חלופי גמולות חסדים , ע"י התקשרות שבינו ובין עמיתו בפעולה ובקבלה , ישתלם האדם.

היוצא מזה , שבשאדם בעל נכסים , או שיש ביכלתו אמצעים לאושר , אשר יוכל להיות בלעדם , היינו שאינם הכרחיים ל מ צ י א ו ת ו , והוא משתמש בהם רק ל ת ע נ ו ג ו ; אזי מחובתו לותר מהם לטובת עמיתו , מ ת ש ו ק ת ו ל ה י ט י ב ; כי ת ע נ ו ג האמתי ימצא רק ב ה ת ש ו ק ה ל ה י ט י ב.
אולם מסבת באלה יש לו נ"כ המשפט על רעהו לדרוש טובה

מאתו. ויכול הוא לשאול ולבקש ממנו כזאת, ולחוחיל שיעמדו אחרים לעזרתו בנכסיהם שאינם הכרחיים להם, לסייע לו להשלמתו. רק שימו תמיד לנגד עיניכם מה שכונתנו במלת נכסים. כל קניני האדם ההיצוניים והפנימיים, אשר יוכלו להיות אמצעים לקנות אושר לעצמו או לזולתו. כל מה שאדם קונה במצב הטבע ע"י עמלו, יכלתו וכחו; כל דבר אשר יוכל לכנות שלו, קצתו הוא לצרכו (תועלת עצמו), וקצתו להתבלית התשוקה להיטיב.

ולפי שיכולת האדם מוגבלת, ויכולה להתמעט ולכלות; לכן תמעט לפעמים היכלת ההיא וימעטו הנכסים, מהיות לי ולחברי כאחד. ואי אפשר לי לותר מהם תמיד לכל איש, ובכל עת, ובכל אופן; ובהיות חובתי להשתמש בכחותי על צד היו"ט; לכן הדבר תולה בבחירה והגבלה יפה כמה משלי מחראוי לותר בעבור התשוקה להיטיב? בשביל מי? באיזה זמן? ובאיזה אופנים?

וכי זה איפוא יבחר? מי זה יחתוך את הדין כשיקרה ספק בדבר? — לא חברי; כי לו לא נתנו כל היסודות והטעמים, אשר מהם יצא פשר דבר במלחמות חובותי. ומלבד זאת הלא באופן זה יהיה המשפט לכל איש, ואם כל אחד מחברי ישפוט כטוב לפניו, כאשר הדבר קרוב לאמת שיקרה, לא נדע מה לעשות והספק במקומו עומד.

לי, רק לי לבדי משפט הבחירה במצב הטבע, אם חייב אני לעשות הטוב, כמה, מתי, למי, ובאיזה תנאים? ואין ביד שום אדם במצב הטבע לכוף אותי לעשות הטוב, לא בשום אונס ולא בשום זמן. וחובתי לעשות טוב היא רק חובת הלב, אשר אין לי לתת דין וחשבון על זה לשום אדם חוץ ממני; כאשר משפטי על טובות זולתי הוא רק המשפט לבקש מהם, ושיכולין לקרב לי. — במצב הטבע כל חובות מעשה (פראקטיש פליכטען)

שבין אדם לחברו הם רק חובות בלתי גמורות, כמו שמשפטי-מעשה שביניהם הם רק משפטים בלתי גמורים, לא חובות שכופין עליהם ולא משפטים שיבולין לכוף. ורק חובות ומשפטי לא-תעשה (אונטערלאָסונגספליכטען אונד רעכטע) הם גמורים במצב הטבע. חובה גמורה עלי, לבלתי גרום היזק לשום איש, ומשפט גמור לי למנוע שלא יזיק שום איש לי. ואולם ענין ההיזק הוא, כנודע, עשות דבר שהוא מתנגד למשפט גמור של זולתו.

והנה לכאורה אפשר לומר, שחובת תשלומי-נזק (עטשעדיגונג) היא חובת-מעשה, שמחויב בה האדם גם במצב הטבע. אם גרמתי היזק לחברי, הריני מחויב לשלם נזקו גם בלא שום ברית החברה, ורק לפי-חקי היושר הטבעיים, ולו המשפט להכריה אותי על זה ביד חזקה.

אולם הן אמת תשלומי-נזק הוא פעולת מעשה; אבל מקור היוב התשלומין הוא חובת-לא-תעשה: לא תעשה עול! כי הנזק שגרמתי להברי, כל עוד שלא נתבטלה פעולתו, יחשב לעולה ממושכה, והנה אני עובר על חובת-לא-תעשה (נעגאטיוו פליכט) כל זמן שאני חייב בתשלומין; כי עוד אני מעול והולך. ולפ"ז חובת תשלומי-נזק איננה יוצאת מהכלל, שהאדם במצב הטבע הוא בן-חורין, היינו שאינו חייב בשום חובת מעשה. אין לשום איש משפט אונס עלי לצוות כמה מרכישי אפזר לטובת אחרים, ואת מי אשביע מטובי. ורק לי לבדי המשפט להתיר הספקות האלה.

גם היחס הטבעי שבין האבות ויוצאי חלציהם אינו סותר לחק הטבע ההוא הכללי. דבר פשוט הוא להבין, שרק האנשים בעלי דעת להתרת ספקות כאלה הם בני חורין במצב הטבע. הילדים שלא ביכרו כל צרכן, ולא הגיעו עדין לשנות חדעת אין להם

חלק בחירות, ועל אחרים להתיר במקומם הספקות, כדת מה לעשות בבוחותיהם ובכשרונותיהם. והחורים מצדם נ"כ מחויבים ללמד את תולדותיהם, ולהרגילם מעט מעט במלאכת התרת הספקות האלו בדעת ובתבונה, וכל אשר יתרבה שכלם כן יעזבו להם הוריהם השמוש החפשי בכחותיהם.

הן אמת שגם במצב הטבע יש דברים ידועים, שהאבות חייבים לעשות לבניהם, ואפשר לומר עליהם שהם חובות - מעשה, שיכולין לכוף עליהם גם בלא ברית החברה, רק ע"פ חקי החכמה והחסד הקיימים לעד. אבל לי נ־ראה, שמשפט - האונס של גידול - בנים הוא במצב הטבע רק משפט החורים בלבד, ר"ל האב והאם שיכולין לכוף ז"א, ואין לשלישי זולתם המשפט לקום לעזרת הילדים ולהבריח את חוריהם לגדלם. במצב הטבע אין רשות לכל אדם לכוף את האבות על גידול בניהם, ואולם הסבה שיש להחורים עצמם ביניהם המשפט לכוף ז"א, הוא דברי הברית והתנאים, אשר ננזר אומר, שהתנו ביניהם, אם אמנם באין אומר ודברים, אבל ע"י המעשה עצמו.

כל העוזר ומסייע לתת חיים לעצם המוכשר לקבל אושר, הוא ע"פ חקי הטבע מחויב להשתדל להצלחתו, כל עוד אין לאל יד העצם ההוא לבקש בעצמו צרכי חיין. זאת היא חובת - גידול - בנים הטבעיית, אשר אם בהיותה מצד עצמה רק חובת - הלב, אבל החורים ע"י שנשתתפו לאותו מעשה הסבימו ביניהם לעזור ז"א, היינו לקיים את חובת - הלב הזאת בפועל. קצור הדברים, ע"י הזווג עצמו באו החורים למעמד הנשואין, וכרתו ביניהם אמנה ובאו בברית יחד בלי אומר ודברים, להשתדל להצלחת העצם המוכשר לקבל אושר, אשר יולד מבין שניהם, היינו ל ג ד ל ו.

היסוד הזה הוא המקור הטבעי והיחד, שכל החובות והמשפטים, אשר למעמד הנשואין תלוים בו, ואין אנו צריכים ליסוד כפול (מיין דפפעלפפם פרינציפיום) של מורי המשפט (רעכטסלעהרער) שמטנו יקידו כל

חובות הנשואין ותורת הבית. חובת גידול - בנים היא תולדת ההכמה שבין שניהם להוליד בנים, והובת הגידול הולידה והצמיחה עוד את החובה לדור יחד בחברת הבית ולעזור זא"ז וזאת תורת הבית. מעמד הנשואין הוא לפי זה רק אמנה והסכמה בין איש ואשה להוליד בנים ובנות; ועל אבן פנה זאת נוסד כל בנין שטת החובות והמשפטים שלהם*).

) כשיוסף בני יוסלוס (לוס ולסה) מצתי לתועת שוות בבריה הסנהדרין יחד; מחנין ביניהם בעת התקבוהם בסופות, ע"פ ליזה דת יתנהגו בביתם וינדלו את בניהם. תולם לוך יהיה לם יקרה שלחתי בולם בבריה הסנהדרין, רוח לחרת תהיה את הלוים לא את סלחם ללכת לעזוב את הדת הרחשונה ולהמירה בלחרת, היש מספק לך שבני לכוף ולהכריח על הפריסה? הנה בימים ההם ספר נכתב, יש לומרים טוין), ומי"ש בפרק הבני מזה לקח מועד לדבר מס' זה יותר, ושם נלמר, שבלמת זה לא בזיר קרה מקרה בלתי מלוי כזה: יהודי שהמיר דתו בדת הנוצרים רוצה ועומד על דעתו לבלתי תת ספר כריתות לאשתו חבר שהלה בדת הבומיה, כי חפץ הוא בה שתהיה לו לאשה בברהנוה, וכבר הניעו עצומותיהם לפני הסופרים. מחבר הס' הנ"ל מציע דבר מספק על פי שעת המירות, לזו דבריו: „לדקו יחדו דברי הלומרים, שחלוף הדמות לינה סבה נבוה „להפריד בין הדבקים, בין לים ולשתו. ע"פ יסודות החמת של הקיסר החכם יחזק, „לינו מהרהורי שפרוד הדמות יחת מוסרות הסנהדרין."

בזהר מלד להסיב, בפי הגרסה לי. לקוח שמושל זה, לשר לדקתו בדולה בחכמתו, יפה לוזן גם לשעות המתנגדות לדברי המציב הנ"ל, ולא יהן יד לשטוף בשפת – המירות ולעשות ממנה כלי תמה ורלת. — בהיות בדית הסנהדרין רק התקבות סופיות בין שני צדדים (לויין בירנשטליכער קאנטרלקט), שסרי בין יהודי ליהודית לא תהיה סבדית הזאת דבר לחר חפילו לפי יסודות הנוצרים הקטוליקים; מן ההכרה שכל דברי וחגלי הסופות יתבלטו ויתפרטו על דעת הסופרים, ולא על דעת המחוקק והסופרים. ולם גלוי וידוע לפניו, שהסופרים לפי יסודותיהם ומחשבותיהם, מביניס ליזה מלות יהושה כך ולא בלופן לחר, ולם שמל לותם עליהם יפרטו לותם כך; מן ההכרח היהה בעיניו ספירות זה בחגלי בחוקי (לויינ שטילשווייגענדע בעדינגונג) של הסופרות, שבתו נחול בדין בחגלי מפורש. והנה גלוי וידוע, שזה הוא בעת שבתו בבריה סופרות הסנהדרין,

---

(* Das Forschen nach Licht und Recht. Berlin bei Friedrich Maurer 1782.

ואולם בבוה שיבא נראה שעיב האדם מצב הטבע והחליפו במצב
החברה. היוצא מזה שהחובת - נידוי - בנים, אע"פ שיכולין לכנותה

בסיומם גם בניסם, עכ"פ נתרחות עין, בייסים לדת היסודיים, נת היתה נסם מחשבה מחרת כ"ח לנסל לת ניתם ע"פ מנהגי היסודים. ולכל הפחות לי לפשר בעלתה מחשבה מחרת על דעת הלחב, בעוד היום בחמונתה היא היה ולה תבוקתה, ולמלמ היה לה בעת ההתקשרות ליזה חשם ממין זה על בעלה, והיו הדברים מפתלנים להתחת תנחים, בלי ספק לת היתה מבחרת מחשבתה בחופן אחר. כי לת ידעה ולת הוחילה להתנהג בהלוכות ניתה כ"ח כפי מנהג הנשותים לשר בידיה, ולגדל הבנים לשר ילמן מהלניה ע"פ יסודות חמונתה. ומעתה, לם בעיני הלחם הזחת הנדל הדמות הוא דבר גדול, לם ידעו בברור, שבעת ההתקשרות היה הנדל הזה בהברת דבר גדול מלנה; מן ההברח נ"ב, בייפרבו תנחי הנושפות לפי מובניה ומחבומיה. ולם נם נניח שכל בוסת החבדה מחבדותיה עוות ממחבות הלחם הזחת; לין זה מוניע כלל לבמור תנחי הבדותה. הבעל מבנה יסודות מחבדותיו ומקבל עליו עול חמונה אחרת. לם בעבור זה תהיה הלחם מוכרחת בלום להסנת הניה בנגד דעותיה ומסלוכותיה לת ה' ולגדל בניה בעבודה בסיה זהה לה; ובכלל לקבל עליה תנחי נושפות הבמונין בלום, לשר לת עלו על לבה מעולם; סנה נעשה לה עול לעיני בשמם; וכל עין תחזה נכונה, שחיכות הדעות בזחת היה רק מחזה בוא ומקסה כזב להולין בני הדם בולל עד נפלא במסמרות לוא - הדעות (נעוויסטענסלוועג) שלין הדעת סובלתו. תנחי הנושפות לת יוכלו להתקיים עוד, ובכלל הוא שהחליף יסודותיו, לם לת בלב מיהור ורוח נכון, הלת בשעותיו, והוא היה המסבב שלת יוכלו החנחים להתקיים. סנכון לנום בעבור זה עול על לחיי הלחה לשחת ולשבול לוא בדשותיה, בעבור שהבעל רוצה להיות חפצי בדשותיו? ומתי חיפוי נלחה דעתה, בעל הנחי זה היה נשחת לו? וכי לפשר להיות בניה כך בדעתה? שלין נם לדשותיה מבשב החיות? הלין זה ממוצת לד העובר לבחת לת עולו ולפוות לת לד המקיים ולהשחל בכל מה לפשר להביטו לל מנהו הרשבון? לי נרחה שלין דבר פשוט מזה, ושיט לניך בעינות כלל, כי הדבר עומן בעד עלמו. לין היא יהול להתנות עליהם.

על נידול הבנים, שנולדו מבין בניהם, יש לשניהם מפשב שוה, ולמלמ היה לנו בתי חיטך לילדים שלת יהיה בהם שום מבת בניה לחת מבתי החמונות (שופארטייטשע שכליעהשונגסנחנטען); היה מהכרחי לגדל שם בניה כחלה בלי שום נטיה לחת מבתי הדמות, לד יבדלו ויבינו ויבחרו להם לת לשר יבחרו. ושלום כל עוד לת נתקנו בחיט כחלה; כל עוד בתי החעך שלנו טשחיט עליהם דעל החמונה הלחלטבת בלדן, הדבר ברור שבחפש יהיכון לנדל הבנים הוא להלד בחשלר ביסודותיו הרלחנויים לבלתי שנותם. וגם זה נתברר מכל היסודות והקדנות שהנחנו למעלה, ושם יקרם בלינה מקום שיפפקו הדין בהיפך מיה יהיה זה עובק ושתם נדול ולתן החמונת (דעליגיעמדנוקק) שלין שמותו. ומובל נדיק

בצד מה הוכח - אומר, איננה יוצאת מכלל חק - הטבע שזכרנו, שהאדם במצב הטבע הוא בן - חורין, ולו לבדו המשפט להתיר הספקות בין צרכי עצמו והתשוקה להיטיב לזולתו.

על המשפט הזה הטבעה החירות - הטבעית של האדם, אשר ממנה יתד ממנה פנה לחלק גדול של אשרו והצלחתו. היותו איננו תולה ברעת אחרים, הדבר הזה הוא אחד מנכסיו העצמיים, שהרשות בידו להשתמש בו כבאמצעי לאשרו, והאיש אשר יפריע אותו מהשתמש בו בראוי הרי זה הרע לו, ועושה עול בפועל. האדם במצב הטבע הוא אדון לעצמו המושל בכל אשר לו, הפשי להשתמש בכחותיו וכשרונותיו, ובכל אשר ברך אותו ה' לרגלם (הלא הם פרי עמלו), ובכל דבר הקשור עם פרי עמלו בקשר שאי אפשר להתיר, והדבר תולה רק ברעתו ובבחירתו כמה, מתי, ובשביל מי יוותר מנכסיו שיוכל לחיות בלעדם. וכל בני אדם זולתי יש להם רק משפט בלתי גמור, משפט בקשה על מה שיש לו יתי ממה שהוא צריך, ועליו, המושל ממשלה בלתי מוגבלת בכל נכסיו, מוטל רק חובת חלב בלבד לחלק מטובו אל התשוקה להיטיב; ולפעמים הוא מחויב להקריב צרכי עצמו לצורך התשוקה להיטיב; באופן שהתשוקה להיטיב תאשרהו יותר מתועלת עצמו. ואולם הקרבן הזה יקריב רק לרצונו החפשי, ובנפש חפצה. כל הדברים האלו, לפי הנראה, אין בהם ספק כלל. ואני הנני לצעוד צעד אחד להלאה מזה.

המושל בנכסיו זה, הבלתי תולה בדעת אחרים, מיד כשחרץ איזה משפט, הוא שריר וקיים. אם הוכחתי במצב הטבע, למי, מתי וכמה אני רוצה לותר משלי; וגליתי גזרתי זאת החפשית ע"י אותות וסימנים שכדאי לסמוך עליהם, וחברי, אשר לטובתו משפטי אור יצא, הכנים לרשותו את מתנת ידי; מן ההכרח שיהיה

בימשך, מבר נדקתו בחכמתו שומדת לעד, בלי שום ספק לא יעשוי מכלעתו לרעתם בכשתה תוקף הדת (קוכבערעבע) את דרכו לעשות עול כזה.

לפעולה הזאת תזקף וכה'מ עשה, למען לא יהיה משפט ההוכחה (דאס פונקט וועגען דעם באווייז) אשר לי מהבל יחד. אם הדבר היוצא מזה אין אוניב הוא, והענינים אשר עליהם יצא דבר שלטון מלפני נשארו כאשר היו; אם אגזור אומר לשנות דבר במשפטי ולא יקום, וחפצי לא ישלים; הנה המשפט אשר לי לגזור אומר שוברו בתוכו ופעלו אין ידים לו. לכן מן ההכרח שגזרתי תפעול פעולתה, לשנות מעמד המשפט. הנכסים שנתתי לחברי מן ההכרח שיהדלו להיות שלי ויהיו של חברי באמת ובפועל. המשפט של חברי שהיה עד הנה בלתי גמור, ישתנה ע"י הפעולה הזאת למשפט גמור; ומשפט גמור שלי ישתנה לבלתי גמור; שאם לא יהיה הדבר כן הוכחתי אפס ותהו. ולפ"ז אחר שנעשתה הפעולה הזאת אין ידי שולטת עוד במתנה שנתתי לחברי מבלי שאשלה בעולתה ידי; וכשאני שולח יד בה הנני עושה עול לחברי וחוטא נגד משפט גמור שלו.

והדבר שאמרנו הוא הדין בנכסים גופנים מטלטלים, דבר שנתן מיד ליד, והוא הדין בקרקעות ונכסים רוחניים שנמסרים ונקחים רק בגלוי דעת בלבד. ובאמת עיקר הכל הוא רק גלוי הדעת (ווילענספערקלערונג), והמסירה מיד ליד במטלטלים אינו קונה רק במה שהוא אצלנו אות וסימן לגלוי הדעת. כי המסירה מצד עצמה לא תתן ולא תגרע משפט כשהיא בלא כונה. לא כל אשר אני מוסר ליד חברי נתתי לו בטתנה, ולא כל אשר קבלתי מידו קבלתי במתנה, אם לא גלינו דעתנו שכונתנו לכך. ואם המסירה והקבלה הם רק אות וסימן; הנה בנכסים שאין מסירה וקבלה שייך בהם יוכלו כימנים מובהקים אחרים למלאות מקומם. ולפ"ז אפשר ליתן במתנה קרקעות ונכסים רוחניים ע"י כימנים מובהקים וברורים.

ובדרך זה יכולין הנכסים לצאת מרשות לרשות. כל דבר שקניתי לי בעמלי ויגיע כפי יכול לצאת מרשותי ולהיות נכסי חבירי ע"י

מתנה ומחילה, אשר לא אוכל עוד לשוב ולקחת ממנו ביד חזקה מבלי עשות עול.

עוד פסיעה אחת ומשפט הברית על כנו יקום. — המשפט להוכיח בין הספקות עצמו הוא, כאשר הראינו לדעת, מנכסים הרוחניים של האדם החפשי, הבלתי תולה בדעת אחרים; באשר יוכל להיות תחבולה ואמצעי לאשרו והצלחתו. כל איש יש לו במצב הטבע, משפט גמור על הנאת (נעמס) האמצעי הזה, ולחברו על זה משפט בלתי גמור. ובהיות הנאת המשפט ההוא באופנים רבים בלתי הכרחיית לצורך עצמו; ע"כ היא אחת מהנכסים שיוכל להיות בלעדם, ואשר יכול למחול עליהם ולעזבם לאחרים ע"י גלוי דעתו, כאשר הראינו למעלה. הפעולה אשר על ידה יעשה זאת נקראת הבטחה (צערפרעכען), ואם תצורף לזה מצד השני הקבלה (אננעהמע), היינו, גלוי דעת הברו שנתרצה לקבל המשפטים והזכיות המסורים לו; הרי זה ברית (פערטראג). ולפ"ז אין הברית דבר אחר כ"א עזיבת הוכחת הספקות בנכסים שאין לו בם צורך לחבירו, מצד אחד, והקבלה מצד השני.

ברית כזאת, כפי מה שראינו למעלה מן ההכרח שתתקיים. משפט-ההוכחה, אשר היה מתחלה חלק מנכסי, היינו שהיה שלי, שייך ע"י המחילה הזאת לנכסי חבירי, הוא שלו, ואין לי הרשות לקחת אותו ממנו מבלי עשות עול. משפט הבקשה אשר היה לו, כמו לכל אדם, על הפשיותי זאת, במה שאינה הכרחיית למציאותי, נעשה ע"י הפעולה הזאת משפט גמור, אשר הרשות לו מעתה לכוף אותי עליו. על הדברים האלה אין לערער, אם היה יהיה למשפט ההוכחה שלי תוקף וכח מעשה. —*).

---

*) הבדלת המוצגים פתלה, שמחתהב גרתה לעיטס, נסבה לי על ידי מוכני סיקר המוקר ומלומד מספסיס (רעכטסגעלעהרטער) מסיסטעגרתמה קליין, מבר המענגתי להתרועע עמו ולדבר תחו מענין זה. פערגיזאן נפילטסופיע המוכרית בט.

הפעם אעזבה פלפול הקירתי ואשיבה אל אשר חייתי שם בתהלה; ובטרם כל אקים את התנאים, אשר לפיהם דברי הברית הברורה יהיו שרירים וקיימים ע"פ היסודות המיסדות שבארתי למעלה.

1) ראובן יש לו דבר שבנכסים (מין גוף) [היינו, איזה תחבולה ואמצעי להתאשר: יהיה השמוש בכשרונותיו הטבעיים עצמו, או המשפט והזכות שיש לו על פרי עמלו והריצותו, ונכסי הטבע הקשורים עם זה, או דבר אחר שקנה לו במשפט וצדק; אם שיהיה הדבר הזה קנין גופני או רוחני כמו עד"מ משפטיו, הפשיותו וכדומה לזה].

2) הנכסים האלו אינם הכרחיים לו למציאותו, ויכולים לפ"ז לשמש לטובת התשוקה להיטיב, היינו לתועלת אחרים.

3) הנה לשמעון משפט בלתי גמור על הנכסים האלו. הוא יכול, בכל יתר האדם, לשאול, אבל לא לכוף, שירשה לו ראובן להשתמש בנכסים אלו לטובתו. משפט ההוכחה הוא לראובן, לו ולא לאחר, ואי אפשר לקחת ממנו המשפט הזה ביד חזקה.

4) והנה השתמש ראובן בכח משפטו הגמור, והוכיח לטובת שמעון, וגלה הוכחתו ע"י אותות וסימנים שאי אפשר לספק בם; היינו הבטיח.

והכח המעתיק לזה ללמון מפכמזת, סוברים, שסבת ההכרח לשמור מזה שפתיו היא התשוקות הסותרות בלב תביכו ע"י הסבמה וגזרת הרמיה והזולת לבריה (פייסונג). מזלב כפי הגרלה התוכה המסובבת מזה היא רק תוכה-בלב. מה שסייתי מייב מתחלה מלך תוכת הלב למת מנכסי לטובת תביכי בכלל, הגי עבמיו, ע"י שעוברתי בלב תביכי זה סתומלת, מייב למת לו מלך תוכת הלב. אבל על יד מה נסתנה תוכת הלב ע תוכת תוכם? לי גרלה שלי תפשר לבבר בתוכן תחר, כי אם על ידי יסודות המחילה, בכלל ובפרט מחילת משפט ההוכחה והסרת הספקות אשר בארתי כאן.

15 שמעון קבל הבטחתו, ומכאן רצונו ג"כ ע"י אותיות מובנים ונכרים.

ע"ז קבעו דברי ראובן תוקף ובה מעשה, היינו הדבר שבנכסים שנזדמנה מתחלה קנין ר א ו ב ן, שלו ולא של אחר, שיך ע"י הפעולה הזאת לנכסיו של ש מ ע ו ן. משפט גמור של ראובן נשתנה למשפט בלתי גמור, ומשפט בלתי גמור של שמעון נשתנה למשפט גמור ואונס.

ראובן היב לקיים הבטחתו אשר הבטיה בבה המשפט שלו, ושמעון יבול להכריחו ילבוה אותו ע"ז ביד חוקה אם יעלה על לב ראובן לסרב לו.

ע"י מדיבר בזה עזב האדם את מצב הטבע, ובא לו במצב התקשרות החברה; ומצד טבעו עצמו הוא מוכרה להתקשר ביניה התקשרות, למען יהלוך בדבר עומד וקיים את משפטיו והובותיו המתנודדים ומתמוטטים בקנה רצון. רק האדם הפרא הוא דבוק תמיד, בבחמה, בהנאת הזמן החוה אשר בין רגע תהיה ובין רגע תאבד. האדם המדיני ישוה גם העתיד לנגד עיניו וברגע הנאתו יבקש למציא השבון הרגע הבא ג"כ. הן ענין הפריה ורביה עצמו, כשלא יהיה באדם רק תאוה בהמיית בלבד, יבריה אותו, כאשר ראינו למעלה, לביא במסורת ברית החברה, ואשר נראה דמיון לזה אפילו בהרבה בע"ח.

ונפן בה לראות איך מלמדי המשפטים החובות והכריתות שבארנו יצא בברק ההבדל שבין בנסת החברה לכנסת הדת, אשר יצאנו משם. שתיהם, בנסה"ח ובנסה"ד, יש להם ענין המעשים והתהשבות; הראשונה בכל מה שיסודתם היהם שבין האדם לטבע; והשנית, בבל מה שיסודתם היהם שבין הטבע לאלהים. בני האדם צריבים זה לזה, מקויים, מבטיחים, מיחלים, ומשמשים זה את זה. תערובות המותר והמחסור, הכה והצטרכות, אהבת עצמו והתשוקה להישיב לזולתו, אשר נתנה להם הטבע, תכריהם

לבוא במסורות הברית, למען הרחיב הגבול לכשרונותיהם ולהצטרכותם. כל איש פרטי (אינדיווידוום) מהם מחויב לחלק חלק מכשרונותיו וממשפטיו הנקנים בהם לטובת החברה בעלי הברית הזאת; אבל איזה חלק? מתי? ולאיזה תכלית? — הדבר כמו שהוא ראוי שיחליטהו רק הנותן עצמו. אבל אפשר נ"כ שייטב בעיני בני אדם למחול על משפט החירות הלזה על ידי ברית כרותה ביניהם, להחליף ע"י חקי-מעשה (פאזיטיוו געזעצע) את החובות הבלתי גמורות בחובות גמורות; רצוני לומר, יכולין להתנות על פרטי הדברים, ולאשר ולקיים, כמה ממשפטיו יהיה כל אחד מאנשי החברה מוכרח ונאנס לפזר לתועלת הכלל. כנסת החברה, או האנשים הנבחרים להיות באי כחה, הם באיש מוסרי (פון מאראלישער פערסאן), אשר לו הכח והממשלה על המשפטים האלה. כנסת החברה יש לה לפ"ז משפטים וזכיות על נכסי ומעשי בני אדם. ע"פ החוק הזה בידה לתת ולקחת, לצוות ולהזהיר, ויען שיספיק לה המעשה בחיותו מעשה לבד (בלי שיצטרף אליו המחשבה והכונה) בידה נ"כ לענוש ולגמול. להפקיע חובתי נגד חבירי די בחיצוניות לבד, בתתי לו את הראוי; ואין הפריש בזה אם אני מוכרח על זה או נתתי מרצוני החפשי. אם לא תיכל כנסת החברה למשול בקרב איש ולב עמוק להניע אותי מ בפנים למלאות חובותי ולהיות גם מרפא לנפשי, תשית ידה עלי מ בחוץ, ועזר לעמיתי תהיה, לקחת את אשר לו.

לא כן כנסת הדת! על היחס שבין אלהים ובין בני אדם אדניה הטבעו. לא איש אל לקבל טובה מאתנו, שיצטרך לעזרתנו, שישאל מאתנו אחד מחשפטינו למענו ולצרכו, או שיהיה ריב ומלחמה בין משפטיו ומשפטינו. אל מושגים שונים כאלה התעו אותנו מחלקות החובות לחובות שבין אדם לחבירו ושבין אדם למקום, אשר אמנם החלוקה הזאת באיזה אופנים איננה עולה יפה. ערך הדמיון פרץ ויעבור נבול ללמד נזרה שוה מחובות שבין אדם לחבירו לחובות שבין אדם למקום. מה חובות שבינינו לעמיתנו יחייבו אותנו לותר דבר משלנו ולתת לו, כן גם חובות שבינינו לאלהים. בני

אדם יבקשו עבידתנו לעזרתם, כן גם אלהים. וכמו שיקרה לפעמים ריב ומלחמה בין החובות שאני חייב לעצמי ובין אותן שאני חייב להבירי, לחיותן סותרות זא"ז; ככה ינצו לפעמים חובותי לעצמי עם חובותי נגד אלהים. הן אמת לא יודה שום אדם על זה בפיו ובשפתיו, אם במלים יבשות נשים לפניו המשפטים האלה, שאין דעתו של אדם נוחה מהם, ובכל זאת אין לך אדם נקי מהם, באלו יקח מחלב שריהם, אם מעט ואם הרבה, ומוה עצמותיו השקה, ממעין נרפש זה נובעים כל המשפטים הבלתי צודקים, אשר המצוינים בשם בחני האמונה הרשו לעצמם מני אז תחת מכסה כנסת חרת. כל העושק החמס אשר מלאו את הארץ, כל ריב ומצה מרד ופשע אשר יצא מהם, כל רע וכל נגע בני אדם אשר מעולם נעשה תחת השמש בשם האמונה בידי שונאיה הזועמים, הנף (פייגעלייא) ושנאת הבריות (מענשענהאסס), אך פרי בחשך הוא אשר חולידו והצמיחו הקשי שוא אלה: פרי הדמיון הכוב שבין אלהים לאדם, בין משפטי אלהים ומשפטי האדם.

אבל באמת אין בשטת החובות של בני אדם מחלקת בפני עצמה החובות שבינם לבין המקום; כי גם כל חובותינו יחד הם קודש לה'. יש מהם שאנו חייבים לעצמנו, ויש שאנו חייבים לעמיתנו. מאהבתנו את ה' יש לנו לאהוב את עצמנו בהשכל ודעת ואת בריותיו; כמו שאהבתנו את עצמנו בהשכל ודעת תחייב אותנו ג"כ לאהוב את עמיתנו.

שטת חובותינו יש לה יסוד כפול; היחס שבין האדם לטבע והיחס שבין הנברא לבורא. הראשון יכונה פילוסופיא המוסרית (פהילאסאפהיא מאראלית) והשני אמונה (רעליגיון). והאיש שנתאמת לו שיחוסי הטבע הם רק התגלות רצון ה', לאיש ההוא יהיו שני היסודות רק דבר אחד, ולימודי מוסר שבשכל קדושים המה לו כאמונה. גם לא תשאר מאתנו האמונה, או היחס שבין ה' לאדם, חובות אחרות; כי אם תתן לחובות החם קדושה יתירה (חייב פרסענטלעך פהנקטליך).

אין לה' ב"ה צורך בעזרתנו, ולא יבקש ע ב ו ד ה מאתנו*) ולא שנקריב לו דבר, כמה שיש לנו עליו משפט, לטוב לו, ולא שנתיאש מחרותנו, לטובתו. ולעולם לא יהיה ריב ומצה בין משפטיו למשפטינו. כי רק טובותינו הוא דורש, טובת כל אחד מאתנו, ולכן לא יתכן שיתנגדו המשפטים זל"ז, כדי שלא יהיו שני הפכים (דרישות טובותנו והתנגדות משפטיו למשפטינו) בנושא אחד.

כל הדברים האלה הם פשוטים ונכוחים למבין, עד שיתפרא עליהם השכל הישר, איך יכלו בני אדם, להבין אותם בשופן אחר; ובכל זאת מאז מעולם מעשיהם של בני אדם מתנגדים ליסודות הברורים האלה; ואשרי חלקיהם אם יעמדו מהתנגד להם מקץ האלף הששי!

היוצא מההנחות האלו הוא, כאשר אהשוב, גלוי לכל, שאין לכנסת הדת שום משפט על נכסים ואחוזות, ואין לה עליהן שום טענת עזר ומחילה; ולעולם לא נוכל לטעות בין משפטיה למשפטינו, ואי אפשר לפי זה שיקרה ריב וענין מכופק בין כנסת הדת ואנשי המדינה. ואם הדבר כן לא יתכן ג"כ בשום פנים, שיעשו כנסת הדת ואנשי המדינה ברית ואמנה ביניהם; כי לכל ברית ואמנה יקדים הריב והמפק, אשר מההכרה להוכיח ולפשר ביניהם. בכל מקום שאין אתה מוצא שם משפטים בלתי נמודים, לא יחדו ספקות בטענות, ובכל מקום שאין לפשר בין טענות אין מקום לברית ואמנה.

כל בריתות והסכמות בני אדם לא יכלו לפ"ז לתת לכנסה"ד

---

*) המליץ כאלה ע ב ו ד ה, כ ב ו ד וכחומה להם כממחיכסים אל ה' יהעלה, יש להם טובן אחר מהחיכסותם אל האדם. ע ב ו ד ת ה' תיעוד עבודה שאני עושה לה', כ ב ו ד ה' תיעוד הכבוד שאני חולק לה'. למען הגל המליץ האלה (שנוכל להשתמש בהם) שמו להם טובן אחר. אבל כחיים ההמוני שהוא כמעט הפשוט, והגשוש, ושאלה בשימוש לשוט, ואציע לו מאה נעטל גחול ועדעטב בדעתי דם ותמונה.

המשפט על נכסים ואחוזות, הואיל שלפי עצמותה אין לה שום טענה ותביעה על זה ולא שום משפט בלתי נמוד. ובשום אופן בעולם אי אפשר שיהיה לה משפט-אונס, ואי אפשר ג"כ שיהיה לאנשיה, שהם אברי הכנסיה, שום חובת-אונס בנגדה. כל משפטי כנסה"ד הם רק לעורד, ללמד, לחזק, ולנחם, וחובות אזרחיה בנגדה הם אוזן קשבת ולב רצון*), ולכן אין לכנסה"ד המשפט גם כן לענוש ולגמול על המעשים. המעשים המדיניים היק למשלת הם משפט לבנסת-ההברה, והמעשים שהם בעצם מעשי-אמונה, לא יכבלו רפי טבעם אונב ולא יקהו שוחד. או תוצאותם מחפץ החפשי שבנפש, או מאפס ותהו נחשבו, ואין רוח האמת של האמונה נוהה מהם.

אולם אם אין לכנסה"ד אחוזה וקנין, מי זה איפוא יגמול למורי-האמונה? מי ישלם שבר הדורשים ברבים ליראה את ה'? — אמונה וגמול — מורי הצדק ותשלום — דרוש יראת ה' וקבלת שבר. המושגים האלה נראים כבורחים זה מפני זה. איזה פרי תנובה יקוה מורה הצדקה מתלמודו, אם הוא בא בשברו, ומלמד לאשר ירבה לו מהר ומתן? ומה בצע אם כל היום ידרוש הדורש ליראה את ה', אם בצע בסף מבטו לא יבנסו דבריו בלב השומע. רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְיָ אֱלֹהָי וגו' (דברים ד', ה') ופירשו הרבנים חכמי התלמוד: מה הוא בהנם אף אני בהנם ואף אתם בהנם. הגמול והשבר כמו זר נחשבו להעסק הנכבד ההוא ולא יתאחדו בשום פנים עם ארחות החיים וההנהגה התכרחיית להתעסקות זו, עד שדבוקת כל שהיא בקבלת פרס ורכוש מה, נראה כמשפיל את המעמד הנכבד ההוא. תשוקת העושר, אשר לא תחשב לאדם

---

*) ומזה המסורת התלמוד:

זֶבַח וּמִנְחָה לֹא חָפַצְתָּ
אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִי (תהלים מ', ז').

פחיתות במעמד אחר, תחשב לו במעמד הזה לכילות גמורה ורדיפת הבצע, או אפשר שתצמח מזה באמת כילות ורדיפת הבצע באנשים שהקדישו עתם לעסק היקר החוא, בעבור שזה מתנגד מכל וכל לטבע הענין שהם עוסקים בו. וכל מה שנוכל להתיר להם מלקיחת שכר הוא רק שכר בטלה (תשלומין בעד בטול זמן שהיו יכולין לעשות מלאכה); ורק כנסת החברה תוכל לפסוק להם שכר כזה ולתתו להם, אבל לא כנסה"ד. מה לכנסה"ד אצל דברי סחורה שנשכרים ונשלמים בממון? הזמן הוא חלק מנכסינו, והמבלה אותו לטובת הכלל, יוכל לקוות שיקבל תשלומי נזקו מקופת הקהל. אבל כנסה"ד לא תגמול, האמונה לא תקנה, לא תשלם, לא תתן שכר, ודבר אין לה עם כל אלה.

אלה הם, לפי דעתי, הגבולות שבין כנסה"ח לכנסה"ד בכל אשר תתיחסנה אל מעשי בני אדם. אולם במה שנוגע למחשבות בני אדם ודעותיהם תקרבנה אשה אל רעותה יותר; כי בדבר הזה לא תוכל כנסה"ח עשות מאומה בלי אמצעות כנסה"ד. מהחברה לשתיהן ללמד, להורות, לעורר ולסבב; אבל לא לגמול ולא לענוש; לא לכוף ולא לשחד; כי גם לכנסה"ח לא תועילה שום ברית לתת לה משפט-אונס על המחשבות. ובדרך כלל לא תוכלנה המחשבות להשתנות ע"פ התשוקה והחפץ, ולא תסבולנה אונס. אי אפשר לי למנוע את עצמי משום מחשבה ודעה, בבחינת היותה רק מחשבה ודעה לבד, לטובת חבירי; עם כל חפצי ותשוקתי לחטיב לו אי אפשר לי לתת לו חלק ונחלה בכח-השופט (חוקפסיילסקרופט) אשר לי, לעשות בו כטוב בעיניו, וכן אי אפשר שיהיה לי המשפט למשול במחשבות זולתי באדם העושה בשלו, ולא אוכל לקנות המשפט הזה בשום פנים. משפט הממשלה אשר לנו במחשבותינו ודעותינו לא יוכל להיות לאחר חוץ מאתנו, לא יצא מרשות לרשות; כי אין זה איזה טענה ותביעה על רכוש וקנין מה ודבר שבנכסים או איזה דרור וחירות, אשר המשפט הזה יתן לנו או יקח מאתנו. אשר על כן אם תבכרו את בן-אמונתכם ודעותיכם בכל שהוא, על בן-

דת אחרת, הרי שחרתם אותו בדרך אמצעי וערמה; וכל חירות שתשללו מבעל דת מתנגדת לדתכם הרי ענשתם אותו ועניתם את נפשו בדרך אמצעי ותחבולה, ואין בזה שום הפרש כלל כאלו בפומבי גמלתם את המסבים עמכם וענשתם את המתנגד לכם. ואם נמצא, באיזה ספרי הלימודים של משפטי כנסה"ד, ההשתדלות להבדיל בין הנמול למשפט הקדימה (מאך רעכט), ובין העונש להנבלת המשפט (פייניצירונג), אין זה רק מעשה תעתועים של עניי הדעת. לדורש משפטי הלשון אולי יהיה להועיל ההבדל הזה; אבל לעני כי יעטוף ברעב וכמשפט בן אדם לא יעשה לו, על כי לא יוכל דבר שוא, לאמור בפיו ובשפתיו: אני מאמין ולבו בל עמו; לכבד בשפתיו את נביא הישמעאלים ולנצור בלבבו אמונת הנוצרים, לדכא הזה לא יביא הבדל המלות מרפא בכנפיו ותנחומיו לא ישעשעו נפשו. ואיה איפוא גבול וקץ משפט הקדימה מצד אחד והנבלת המשפט מצד השני? על ידי ידיעה מועטת במלאכת הבטוי (דיפלנקציק) ישתרעו המושגים האלה עד היותם מצד אחד לאושר מדיניי והצלחה, ומצד השני לחין, גרוש ועוני*).

היראה והתקוה פועלים על כח התשוקה (בעגעהרונגסטריבפעדער) שבאדם; ויסודות שכליים על כח ההכרה (ערקענטנישפעדער) שבו. והנה לא יתכן דרככם ברצותכם להביא את בני האדם ע"י היראה והתקוה שיקבלו איזה לימודים או שיסורו מהם. ולא עוד אלא אם גם אין זאת עצם כונתכם בתתכם יראה ותקוה בלבם, הלא עכ"פ תעצרו בעד כונתכם הטובה, כל עוד לא הרחקתם מהם היראה

---

*) זה ימים לא כביר קרם בתרן סובלת יוכניס תם תמנס דתיסס בוטת, כי בתו קבל תכניס תכמים ומכובדים תבלומי כפל מתבר יבליו בני תמוכתם, על בני דת תחרת הכתיס בתוכס ללמוד ובקבלם תחד כבוהם (Approbation) ויהי כתבר בתלו תת הכבות מדוע תם שוביס כבה, ותהי תבוכתם, כי בעלי הדת הזאת בזיס וחדלי תיסים תם בכל תקום בין תזהמי התרן (deterioris Conditionis). וכתו זר נתבב לי בבפי הבתמע תבלומי כפל תלה בתלו לתוק עד היום.

והתקוה בכל הרחקה דאפשר. כי הנה בעצמכם תשחדו ותתעו את לבכם, או לבכם יוליך אתכם תועה, בחשבכם שדרישת האמת על עמדה תעמוד, והרות החקירה לא תרגיש כל צער ומכאוב, אם עושר וכבוד נבונים להדורש והחוקר מצד אחד, ומצד השני נבונו לו שפטים לחץ ועוני. יעודי הטוב והרע המה כלי חפץ להטות בם את הרצון; האמת והשקר הם כלי השכל. הרוצה לפעול על שכל האדם ישמיט ידו מן הכלים הראשונים; ואם לא כן יעשה, יסתכן להשחית כונתו ולהתנגד לה, יסלול דרך במקום שרוצה לעקור, ויבנה תחת רצותו להרוס.

ואיזה דרך מדרכי הממשלה היא איפוא הישרה שתבור לה בנסת הדת? — אין גם אחת! — ומי זה יוכיח אם יקרו דברי ריבות בשערי האמונה? — האיש אשר נתן לו אלהים כשרון לברר בראיות. מה תסכון הממשלה, במקום שאין דבר אשר תמשול בו; ומה חרשות הזאת במקום שלא יוכל איש הענות מפניה; והשופטים מה מעשיהם כשאין משפטי זכיות וטענות שיוכיחו ביניהם? גם כנסה"ח גם כנסה"ד לא יצליחו לשפוט בדברי דת ואמונה; יען לא היה אפשר לאנשי החברה בשום פנים לתת להם המשפט הזה ע"י איזה ברית ואמנה. הן אמנם יש לכנסה"ח להשניח מרחוק שלא יתפשטו לתודים המשביתים שלום המדינה והצלחתה; ככפירה בעיקר ואפיקורסת ההורסת את היסוד שאושר החברה נשען עליו. הנח להם לפלוטוארך ולביילע את חקירתם: אם לא נוח לה לכנסה"ח להתקיים כשתסבול כפירה בעיקר מאשר תסבול אמונת שוא והבל? הנה להם לחשוב ולמנות ולדמות הפנעים שהניעו ואשר עתידים עוד לבוא למין האנושי משני מקורי צרה וצוקה אלה. ובאמת הדבר דומה כאילו היתה החקירה: אם יותר רבים חללי השחפת או עצומים הרוגי הקדחת? סוף סוף אין איש אשר יאבה שיקרה לאוהבו גם אחת משתי אלה. כן כל חברת מדינה ומדינה תעשה הטוב והישר אם לא תתן יד לאחת משתי אלה, לא לקנאת אמונת שוא והבל ולא לכפירה לחכות שרש

ולפרות בארץ. גיף בנסת החברה יכלה ויד לשחת, אם הגלי הסרטן יאכל הצי בשרו או אש הקדחת תאכל בו.

אבל כל זאת תעשה בנסח"ה רק מרחוק, וגם את הלמודים אשר הצלחתה נשענת עליהם לא תחנן כ"א במדה ממוצעת ובהשכל, ולא תתערב בריב הדעות, להוכיח ע"י בחה ועוצם ידה; כי באשר תאמר החקורה והדרישה, או שתרצה להוכיח בין ריב הדעות מבלעדי יסודות השכל והדעת, הנה יהיו מעשיה סותרים את תכליתה וכונתה. גם לא לה לשית לב על פרטי יסודות איזה דת, תהיה דת מושלת או נבנעת, ורק על יסודות העקריים כונתנו, שכל האמונות מסכימות עליהם, ואשר בלעדם אשרנו עלי חלד בחלום יקוף יצדקנו לא צדקה. בלי אמונת אלהים והשגחתו וחיים העתידים תהיה אהבת רעים רק רפיון הנפש ורכות הלב, ומותר התשוקה להטיב לזולתי מן הכסילות אין, כי הבל הבל ורעות רוח, אשר שלט האדם באדם לפתותו לרע לו, ופתי יאמין ויעמול ואת ערומים יחלק יניע כפו, אשר יבינו וישימו יד לפה ומעמל אחרים ישבעו סלה.

וכמדומה לי שאינו מן הצורך עוד לשאול: אם מותר ל ה ש ב י ע את המורים והכהנים שהם מאמינים בעקרים ידועים מלמודי הדת? כי על איזה עקרים תחיל השבועה? העקרים הכללים שהם יסודי כל דת ואמונה, אשר זכרנום למעלה, לא יחזקו כן תרגם ע"י אלה ושבועה, או תאמינו להנשבע על דברתו שהוא מאמין בם: או גם שבועתו תועבה; רק קול דברים אתם שומעים אשר יציא מן השפה ולחוץ ולבו בל עמו, ולא תכבד עליו עבודת השבועה יותר מהבטחה בעלמא; כי במה יאמנו האלות והשבועות ובמה כחם גדול, אם לא באמונת אלה העקרים הכלליים עצמם שהם יסוד לכל המדות הטובות. ואם הם עקרים פרטים מאיזה אמונה אשר אני נשבע עליהם להתחייב בם או להפטר מהם; והם א"כ יסודות אשר הצדקה ואושר בני האדם אפשר שיתקיימו ויעמדו בלעדם, אם אמנם לפי מהשבות בנסת החברה, או האנשים באי בחה, הם הברחים מאד לתשועתי

הנצחיית; לא אחדיל משאול: במה תזכה כנסה"ח את ארחה, לחפוש כל חדרי בטן בני אדם, להוציא לאור תעלומותיהם, אשר לא תועילנה ולא תצילנה ולא יצא מהם נחם וישע להברה? אי אפשר שתהיה לה על זה כה והרשאה מהחברה; לפי שחפרים כאן כל תנאי הברית והאמנה שדברנו מהם למעלה באריכות. אין זה מנכסים הבלתי הברחיים לי, שאוכל לעזבם לאהרים; אין זה דבר התולה בתשוקת האדם להטיב לזולתו; ולא יפלו פה ספקות שיצטרכו לאיש אשר ישית ידו עליהם להוכיח ביניהם מה טוב. ואיכה תקח כנסה"ה לעצמה כה והרשאה בדבר שאי אפשר להיות מכור ביד אחר ע"י שום ברית ואמנה ולצאת מרשות לרשות ע"י גלוי דעת? — ובכל זאת, אם אמנם כל דבר שפוטים בזה אך למותר, נהפשה דרכינו ונחקורה: אם השבועה על דברי אמונה ודת או על הכחשתם הוא מושג שיש בו ממש (פֿיין רעאלער בעגריף)? אם דעות בני אדם בכלל, הסכמתם והתנגדותם למשפטים שמקורם השכל ובינת האדם (פֿערנונפֿטיקייט) הוא ענין שיכולים להשבע עליו?

השבועות לא תולדנה חובות חדשות. גם כי ירבה איש קרוא בשם ה', להיות לעד כי נאמנים דבריו, הנה הקריאה הזאת לא תוסיף לו משפט וזכות אשר לא היה לו מתחלה גם בלעדה, ולא תגרע ממנו; אף לא תשים נוספות על הובותיו אשר לא התחייב בהן בלעדה. כל תועלת השבועה הוא רק לעורר את לב האדם מהרדמתו, ולהעיר את אזנו לשמוע את אשר ה' השופט כל הארץ שואל מאתו גם בלא שבועה. ולכן לא תתכן השבועה לא לאיש אשר ישרה נפשו בו, ולא לאיש משחת בכונה ורצון. הראשון יודע גם בלא זאת, ובלי כל שבועה ואלה, האמת תטלא חדרי לבבו, כי עד ה' לא לבד על כל אשר ידבר איש לבטא בשפתיו, כי גם כל לבבות ויצר מחשבות לבב איש דורש ה', ולעוברי רצונו הקדוש נקה לא ינקה; — והרשע אשר ערל לבבו ובידיעתו ורצונו יעשה עול?

אָבֵן אֵין גַּם יִרְאַת אֱלֹהִים בְּרֵב בְּנֵי־אָדָם ,
אֲשֶׁר לַעֲשׂוֹת עָוֶל לְרֵעֵיהֶם יִשְׁלָחוּ יָדָם *).

ואם כן אין צורך לשבועה כ"א למחלקת בני אדם הבינונים , או לפי האמת , לכל אחד מאתנו , בהיותנו כלנו גם יחד , באיזה אופנים, נחשבים אל המחלקת הזאת ; לחלושי כח , אשר לא יבטחו במעוז רצונם , וישרת לבם נוע תנוע , אשר עם היות להם יסודות מוסדים , לא בכל עת על פיהם יעשו ובהקותיהם ילכו ; הנרפים והעצלים לעשות הטוב , אשר יכירו וידעו כי טוב הוא ; ההולכים בשרירות לבם , למען מלאות תאותם , ואת הטוב ידחו מיום אל יום , על הרע יפרשו שמלה לכסות את ערותו , יבקשו התנצלות והיתרים , ועל הרוב יאמינו כי מצאו אותם. רוצים הניוב ואין לחם אומץ לעמוד על רצונם· אלה הם אשר מההכרח לחזק את רצונם , ולעורר את לבבם. זה הכופר לפני ב"ד במה שתיבע אותו חבירו , יכול להיות שבידו דבק מאום מאשר לרעהו , מבלי אשר גמר בלבו לעשות עול. אפשר שאכל או שהוציא את כסף רעהו , והאי דלא אודי ליה , סבר אשתמיטי קא משתמט עד דהוה לי זוזי ופרענא : וכן יכול להיות שהיצר הטוב הלוחם בקרבו מלחמת הצדקה , ידחה מיום ליום עד כי ילא ויפול בחרב יצרו הרע המתגבר עליו. ולכן מההכרח להחיש לו עזרה , וקודם לכל צריך להחליף ולהמיר הדבר שמובל המשבה , במעשה ופעולה שתעשה תיבף ומיד , ין שתרגע הזה יקר ונכבד ולא יועיל בו כל התנצלות ; ונוסף על זה צריך לאיים עליו באימה קדושה , ולאסוף יחד כל כח ועוז , אשר בשוותם לנגד עיניו זכרון ה' הנורא , הנוקם והמשלם לאיש כגמול ידיו , נוראות יפעלו בקרב נפשו ורוחו.

---

*) Diese zwei wersen lauten im Originale:
„Der fürchtet keine Götter
„Der keines Menschen schont."
und sind das Ende der Fabel „der Riese und der Zweig" von Lichtwer.
Anm. des Uebersetzezs

זאת תורת השבועה, והיוצא מזה, כמדומה לי, גלוי לכל, שאין להשביע בני אדם, רק על דברים המושגים באיזה חוש מחושיהם החיצוניים; אשר יוכלו להגיד ולברר האמת בבירור החושים האלה, שלא יפול בהם כפק: שמעתי, ראיתי, דברתי, קבלתי, נתתי, או לא שמעתי וכו'. אבל בענויים קשים יענו את לבם אם ישאלו אותם באלה ובשבועה על דברים השייכים רק אל החוש הפנימי המאמין אתה באמונה שלמה? אולי נתפתית? או כמדומה לך שהדבר כן? אולי נשאר עוד כפק באחד הדרי לבבך; הגידה, ואם לא תגיד ונשאת עון, כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. — למען ה'! תיקר בעיניכם תומת הישרים בלבותם! ואם היה יהיה הדבר אשר אתם משביעים אותו עליו איזה ענין מספר ראשון של אקלידעס, הלא יהרד לבבו ויתר ממקומו ברגע הזה מפני חומר השבועה.

הן הדברים המתאמתים ע"י החוש הפנימי לא ביד יקחו, אשר תאחזם רוח האדם ולא תפליט, להיות נכונים בידה להמצא לה בכל אשר תדרשם. כי לפעמים בעת אשר תדמה לאספם בהפניה התעיק עיניך בם ואינם. ברגע זה אבטח כי ברור אצלי אמתת איזה דבר, וברגע משנהו אלי ספק יגונב, ועלה במשכיות לבבי מבלי אשר ארע כי בא אל קרבי. הדבר אשר היום הזה אהרף למות נפשי בעבורו, למחרתו רוח אחרת תהיה עמדי ואהיה בעיני כמתעתע. והיה כי תשאלו ממני עוד לבטא בשפתים את הדברים האלה המושגים רק בחוש הפנימי, או להשבע על דבר שפתים אשר ישיכו לפני אחרים, הלא עוד תגדל המבוכה עד מאד. המלים האלה בעצמם אשר נדבר יחד אנכי ורעי, אי אפשר שההרגשה הפנימית הקשורה בם מאתנו תהיה נ"כ דומה ממש בלב שנינו; כי לא נוכל להעריך אחת כנגד רעותה ולדמות אשה אל אחותה ולבוא עד תכונתם אם לא ע"י סימים אחרות. לא נוכל לבאר ולברר המלים ע"י דברים עצמיים; כי רק אותיות, סימנים ומלים נשים מפלט לנו, עד אשר בהיה מוכרחים לדבר במשל וחידות בשמות מושאלים, יען שעל

ידי התחבולה הזאת נחשב לעשות מן מושגי ההוש הפנימי דברים שמתאמתים ע"י החושים החיצוניים. וכמה מן הבלבול והמכוכה ישאר באופן זה במשמעות המלים, וכמה ישתנו המושגים, אשר קשרו אנשים שונים בזמנים שונים, בריחוק מאות שנים, בסמנים החיצוניים ובמלים האלה?

תהיה מי שתהיה, קורא נעים! אל תאשמני כי שלטה בי מחלת הספק, או כי ערום אערום לך להביא ספק בלבך. כי הנה אנכי אולי אחד מן האנשים היותר רחוקים מן המחלה הזאת; ואשר כל ישעם וכל חפצם כי יצליח בידם לרפאות גם את רעיהם ממנה. אבל בעבור זאת הסבה עצמה, בהיותי עוסק תמיד לרפאות את עצמי, וטנפה כחי לרפאות גם זולתי פעם בפעם, נודע לי כמה קשה העסק ההוא, ומה מעט יש בידינו להוציא פרי ממנו. גם עם מבחר אוהבי, אשר האמנתי כי לב אחד ומחשבה אחת לשנינו, קרה פעמים לא מעט שלא היה אפשר לי להתאחד עמו בדברים השייכים לפילוסופיאה ולאמונה. אחר שנתוכחנו ונדברנו הרבה יצא לפעמים שכמלים האלה עצמן קשר כל אחד מאתנו מושגים אחרים. לפעמים נתכונו שנינו לדבר אחד ונפלה ההשתנות רק בדבורנו; ופעמים לא מעט קרובים היינו בפינו ובלשוננו ורחוקים בכוונתנו ריחוק גדול. אם אמנם לא נעדר גם משנינו התרגל להגות ולחשוב, וכבר הורגלנו להתעסק במושגים מופשטים, והיתה מגמת שנינו באמת ובתמים רק דרישת האמת לשמה, ולא שיבקש כל אחד מאתנו התפארת להיות צדיק בריבו. ובכל זאת הוכרחו משוגינו להתחכך זה בזה זמן רב בטרם יחד הדבקו; בטרם יכלנו לאמור בבירור נמור: בדבר הזה דעת אחת לשנינו! האמנם! האיש אשר עבר עליו ביתי היותו על הארץ הנסיון הזה, ועודו מחזיק בשנאתו לרעהו, על אשר לא יהגה זה בלבו, או לא יבטא בשפתיו כמהו, בדברי דת ואמונה, איש כזה לא אבחרהו לאוהב לי; כי חדל להיות לו אורח כבני אדם.

וארגב, עמיתי! תקחו איזה איש, יכול להיות שמים היותכם

לא דברתם עמו דבר מדברים כאלה, ותשימו לפניו בקצרה וברמזים לבד, את המשפטים היותר חדודים ועמוקים ממה שאחר הטבע ואמונה, במלים אשר החתלו בהנה לפני כמה מאות שנים; תשביעו אותו בשם קודש הקדשים, שבדברו המלים האלה מחשבתו דומה ממש למחשבתכם, ואתם גם שניכם מחשבתכם ממש כמחשבת האיש אשר כתבם לפני כמה מאות שנים; תשביעו אותו שהוא מאמין בדברים האלו בכל לבו, מבלי שיסופק בחלק מהם; ועם הסכמתו זאת עמכם, שעליה נשבע, תקשרו משרה וכבוד, חיל וחוסן, שאליהם תשוקת האיש ההוא, והם ימשלו בו לחטות את לבו להסתיר התנגדות פיו ולבו ולצפון ספקותיו בחבו, והיה אחרי כן, בהגלות נגלות כי לא כן עם לבבו כאשר דבר פיו; תשימו אשם נפשו, אשם אשמים אשום אשם לה' כי נשבע לשקר, ותענשוהו בעונש הראוי לעון נדול כזה. והאשמה הזאת — אם גם נשא פניכם במשפט — האם לכם חלק ונחלה בה עכ"פ כחלק הנשבע?

„הן! — כה יאמרו המקוים שבכם — הן לא נשביע אותו על „אמונתו. דרור נקרא לאמונת הלב, ונשביע רק את תושב ארצנו, „אשר נתנה המשרה על שכמו, שאם איננו מסכים אתנו באמונה לא „יקבל עליו המשרה הזאת הנתונה לו רק בתנאי הסכמתו אתנו. והרי „אמנה היה דברנו אתו, והנה אם יסיתנו לבו בספק, ובטלה „הסכמתו אתנו; הלא בידו להתהלך בתומו וביושר לבבו ולפרוק „עול המשרה מעל צוארו. ואיה איפוא חרות-הדעות, ומשפטי בני „אדם אימו, אשר יתירו להפיר ברית וחוק אמנה?"

טוב הדבר! לא אצא להלחם נגד צדקתכם זאת, הצודקת רק למראה עין, עם כל חיל הטענות, אשר ע"פ היסודות המוסדים והברורים שנתברדו למעלה, הייתי יכול להעריך נגדכם: למה אכפול הדברים ללא צורך? אבל למען אהבת האדם! שימו על לב, מה הגיע לבני אדם על ככה למן היום ההלו לנהוג מנהג זה. ספרו נא את האנשים הדורכים על במותיכם ללמד ולדרוש ברבים, ואשר לא נבון

לבם לבטוח באמתת איזה משפטים שנשבעו עליהם בעלותם למעלה אשר הם בה; ואיה כל ההנמונים היושבים בשבת תחבטוני בבית העליון (הפארלאמענט) וכל האנשים הנכבדים באמת אשר נהלו כבוד בארץ ענגלאנד, ולבם איננו שלם עם כל השלשים ותשעה עקרים אשר נשבעו עליהם ביום אז; ספרו אותם והגידו איפוא עוד שאין לתת משפט האזרחים לעמי הדכא והאומלל, על אשר יש בתוכן אנשים שהשבועה קלה בעיניהם! אנא אלהי! נציר נא את לבבי מחשבות איבה ונטירה לבני אדם! כי אם לא ה' ישמור לב מה נקל למחשבות כאלה לחפרות ולהרבות בחעלות איש על לבו רעיונות יגון כאלה.

אבל אין זאת! מאשר יקר בעיני כבוד האדם, אאמין יותר, כי כל האנשים האלה לא עזה על לבם להשוב לשבועת שקר, את אשר יאשמו אותם בשם זה. שבלם הבריא, אולי מגיד לחב, כי לא היה המישפט לא לכנסה"ח ולא לכנסה"ד להשביע אותם ע"ד אמונה; לא היה המשפט לא לכנסה"ח ולא לכנסה"ד לקשור כבוד וגדולה באמונה ובשבועה על ענינים יחועים, או לעשות האמונה באיזה ענינים לתנאי השגת הכבוד והגדולה החב. תנאי כזה, אולי יאמינו בלבם, הוא אפס ותהו, בחיותו ללא תועלת לשום אדם; בחיות משפט כל אדם ואחוזתו לא יחסר דבר בבטול התנאי ההוא*). ומעתה אם גם נעשתה עולתה — כאשר לא יובל איש לכפק בזה — ; הנה נעשה העול אזי באשר הבטחות היתרון והכבוד הבו את לבבם לשבועה בזאת, שאי אפשר להשבע. ואולם הדעה הזאת בבר נעשתה ואין להושיע; ולבל הפחות לא יעשלו בלום בפרקם מעליהם את

---

*) כי רק מז התנאי על מכוז יקום נקבר לת סברית, לס זוכל להעשות כל דעתו לזיה לופן לפברי, ביזיה לוזך בהנאי סכוז להחדת לזיה ספקוה, ביוכלו להולד בין בעלי הברית. והגה מחבוות הגה, לזן בוא עוין לחבר יקבור ביעיבה ובן יחבוזה ריעוזית, זולתי לב גלוז ודעות מבוכבות יעבו זחה, ולבן לפוזך לס חולגם להיות מחליפי המקבריה לת כבריה בחפצו ולדק.

המשרה אשר קבלו ע"י השבועה הזאת. הן אמת בעת קבלתם המשרה, השתמשו בשם ה' הקדוש והנורא, לתכלית השגת טובות זמניות מותרות, באופן שאי אפשר להם להתנצל ולהצטדק לפני ה'; ואולם הדבר הרע הזה שכבר נעשה, לא יבטל מהיות כבר נעשה, אם גם לא יאבו האנשים לאכול מפרי המעשה הזאת; ולא עוד, אלא שע"י הריסת הסדר והרוגז ויתר הרעות אשר תוכלנה להסתובב מפריקת המשרה והודעת נטיית אמונתם בפומבי, עוד תגדל הרעה והקלקלה. וע"כ העצה היעוצה לטוב עמיתיהם ולטובתם הוא, לעמוד על עמדם כבראשונה, ולעבוד בכל לבם לטוב כנסה"ח וכנס"ד כבתחלה, כיד ה' הטובה עליהם וכל כשרונותיהם אשר ברכם אלהים; כי רק בזאת יביאו אל הקודש לעבוד לטובת הכלל, ולא בדעותיהם על דבר האמתיות הנצחיות ומשפטים מחקריים, אשר באמת הוא רק דבר המסור ללבם ואין בזה לאיש זר חלק עמהם. ואם המצא ימצא איש אשר לא יאבה להטביע אדני הצלחתו על היתרים והתנצלות מהודדים ודקים כאלה; הלא לא נוכל להרשיע מכל וכל את האנשים אשר רפתה רוחם ובעמודי ההתנצלות האלה ישענו; ועכ"פ אין זאת שבועת שקר, כי אם רפיון רוח אנושי, אשר לבי נוטה ליחם לאנשים נדולים וטובים כאלה.

ולחתימת הפרק הזה, אחזור על התולדות אשר נולדו לי על ברכי חקירותי אלה.

השתדלות וכונת כנסה"ח וכנסה"ד לסכב אושר האדם בזה ובבא ע"י תקנות נלויות וידועות לכל.

שתיהן יתקנו את מ ח ש ב ו ת ומעשי בני האדם, יסודותיהם ואופן שמושם בם: כנסה"ח ע"י סבות שאדניהן הטבעו על היחם שבין האדם להבירו, או בינו לבין הטבע, וכנסה"ד, היא אמונתה של כנסה"ח, ע"י סבות שיסידתן היחם שבין האדם למקום. בעיני כנסה"ח האדם הוא בן אדמה אשר לא ימות נזעו ויונקתו

לא תהדל; ובעיני האמונה הוא צלם אלהי יוצרו.

יחידות שבלב הפשים הם· המחשבות לא תסבולנה לפי מבעם שום לחץ ואונס ולא תקחנה שוחד. הן שייכות לכח ההכרה של האדם ונמדדות בקו המדה של האמת והשקר. הטוב והרע מודדין את הדברים השייכים לכח הבוחר והמעשה שלו. היראה והתקוה תסבינה על גלגלי תשוקותיו, שכר ועונש ינחלו את הפצי, יגדלו כח פעולתו, מעוררים, מושכים את הלב ומאיימים.

אולם רק אז יאשרו היסודות שבלב את האדם, אם יגיעו אליו לא על ידי מורא ולא ע"י הנופה, כי אם ע"י משפט כח תבונתי. אבל אם נתערב בם דבר מה מטושטש הטוב והרע, הרי זה כאלו הגישו הדבר לפני השופטים אשר לא להם המשפט.

ולפ"ז אין משפט לא לכנסה"ד ולא לכנסה"ה להכריה את האדם על מחשבותיו. אין משפט לא לכנסה"ד ולא לכנסה"ה לקשר עם יסודות ומחשבות שבלב איזה יתרון, יהיה זכות או טענה על איזה דבר שבעולם, ולהחליש את עצמת האמת וממשלתה על כח ההכרה ע"י תערובות זר.

גם הברית המדיני לא היה ביכלתה לתת משפט כזה לא לכנסה"ה ולא לכנסה"ד. כי אין כריתת ברית תופסת בדברים שאינם יוצאים מרשות לרשות, והברית בטלה מאליה.

גם השבועות והאלות היותר קדושות לא תוכלנה לשנות טבע הדברים האלו כלל. השבועות לא תולדנה חובות חדשות, והן באות רק לחזק אותן החובות שנתחייבנו בהן ע"י הטבע או חברית. במקום שאין הוכה השבועה היא רק נשיאת שם ה' לשוא, שיש בזה עון הרוף ונדוף, אבל אין בה בעצמה מה שיחייב את האדם לאיזה דבר.

נוסף על זה שלא יוכלו בני אדם להשבע רק על דבר שיש לו ביחור החושים החיצונים, מה שראו, ושמעו או מששו בידיהם.

דברים שאמתתם תולה בהוש הפנימי לא יחול על ענינם החזק ע"י השבועה כלל.

ולפ"ז אי אפשר להשביע על קיום או בטול יסודות שבלב או איזה דעה מדעות למודיות, ושבועה כזאת לא תחייב את הנשבע לשום דבר, אם לא אל החרטה על קלות דעתו. אם נשבעתי כעת על דעה מן הדעות; לא נטלה ממני בכל זאת החרות לשנות דעתי כרגע. השבועה נשארה שבועת שוא אם אמנם עודני מהזיק בה; ועון שבועת שקר אין בזה אם אמנם בטלתי אותה.

וזבור ואל תשבח, שלפי יסודותי, לא תיכל כנסה"ח לקשר שום שכר ומשרת-כבוד ויתרון עם דעות ומחשבות ידועות בעניני אמונה. ובדבר משרת-הלמוד (משרת) הנה החוב עליה להעמיד מלמדים הגונים, אשר להם כשרון ללמד חכמה ומוסר, לניר להם ניר ולזרוע על תלמי לבות תלמידיהם האמתות המעילות, אשר בית הצלחת החברה האנושית נשען עליהם. ויתר אפני למודיהם לכל פרטיהם נתונים נתונים חמה ביד ידיעתם ודעתם, לבלתי תולדנה מבוכות אין קץ ומלחמות החובות, המוליכות שולל גם את הצדיק לתעות אל דרך הנף והלקלקית ולעזוב ארחות יושר.

ומה? אם כבר נעשה הרע? אם העמידה כנסה"ח מלמד ישבחה נתנה לו, ללמד לעם דעה מיוחדת ולא אחרת. ויבקש האיש ההוא וימצא אה"ב הדעה הזאת בלתי נופדה; מה הוא המעשה אשר יעשה? ומה הדרך אשר יבחר להוציא מרשת רגלו ומפה יוקשים אשר נלכד בו בלכת לבו שולל?

שלשה דרכים לפניו. יצדור האמת בצרור לבו, ולמד ילמד נגד ידיעתו שבלב, את אשר לא אמת; או ישליך המשרה הזאת מעליו, מבלי הגד על מה הוא עושה כבה; או יתן כבוד לאמת וקולו ברמה ישביע, ויפסור דינו לכנסה"ח, מה יעשה במשרת כיונתו

ובמשכרתו, וכל אשר לו עוד לסבול ולשאת באהבתו את האמת אשר נברה עליו.

אנכי אחשוב, שאין דרך אחד מאלה השלשה אשר לא יתכן בשום אופן. איננו רחוק אצלי להעלות על הדעת ממשלה, אשר נקה ינקה השופט כל הארץ את המלמד להועיל בתוכה, כי יתערב בלמודיו המועילים דבר לא אמת שקדשה כנסה"ח בשגגת-לבב. ועכ"פ אשמרה מחסום לנפשי בלתי תת בעבור זה על המלמד ישר חולך ותם דרך עין אשמת ההנופה ועצת רשעים הנפי לב (ישוחיזיחוס), בעוד שלא נודע לי מקריו ותכונת נפשו ידועה גמורה; ידועה כזאת אשר מצד טבעה אולי לא תצויר אפשרותה לשום אדם מתכונת נפש רעהו. וכל המתפאר שלא דבר מעולם בדברים כאלה בפיו באופן אחר ממה שחשב בלבו, האיש הזה או לא חשב בלבו כלל, או ברגע ההוא שהוא מתפאר לא מצא את לבבו נאמן לפניו, והוא מתפאר במתת שקר, מה שלבו בקרבו מכחישו.

היוצא מזה שבמה שנוגע אל הדעות והיסודות שבלב יסכימו האמונה וכנסה"ח לדבר אחד, מן ההכרח לשתיהם למנוע כל מה שיש בו אפילו מראית עין של אונס ושל שוחד, ולהסתפק במה שתלמדנה ותדרשנה, בדבר על לב ותוכחת מוסר השכל. לא כן הדבר במה שנוגע אל המעשה. היחס שבין האדם להבירו יבקש את המעשה מצד מה שהוא מעשה; והיחס שבין ה' והאדם יבקש את המעשה רק מצד מה שמביא לידי מחשבה. מעשה שיש בו תועלת הכלל לא יסור מהיות מועיל לכלל, אם גם יצא אל הפועל באונס; אבל מעשה שיש בו עבודת ה' רק אז ירצה ויהיה כשר לעבודה, אם יצא אל הפועל בבחירה חפשית ובכונה ראויה.

על כן המשפט לכנסה"ח להכריה על המעשים הטובים והמועילים לכלל; לגמול ולענוש; להלק משרה וכבוד, חרפה וחיה, לעורר בני אדם אל המעשה, אשר אין טובו הפנימי פועל ברוחם בדי

אומין. ע"כ היה מן האפשר ונכ מן ההכרח, להיות השלם והגמור שבמשפטים והיכלות נתונים לכנסה"ח, ע"י הברית הכרותה, לעשות כל זאת. ע"כ כנסה"ה היא באיש מוסרי חי ורב פעלים, שיש לו קנינו ונכסיו ומשפטיו וזכיותיו שהם שייבים לו לבדו, ולו המשלה לעשות בהם כטוב בעיניו.

אבל הלילה לדת אלהים לאהת מכל אלה. אין הפרש אצלה בין מה שנוגע אל המעשה לבין מה שנוגע אל המחשבה: בעבור שתצוה על המעשה רק בהיותו אות המחשבה. גם היא גבורתה באיש מוסרי; אבל משפטיה לא ידעו אונס; לא תרוע בשבט ברזל; כי אם תמשוך בתקות חוט האהבה. לא תשלוף הרב נוקמת. לא תשלם שכר בעוה"ז; לא תקח חלק ונחלה בקניני העולם, ולא תשית ידה על רוח אנוש להכריחו. הרבה וקשתה — יסודות וראיות; כחה ורב אונה — מטה אלהים האמת; גם העונש אשר תיעד לעוברי רצונה כגמולה הטוב ממקור האהבה יצא; יביא מרפא ויישע לאיש אשר יסבול אותו, באותותיך אלה אכיחך, בת אלהים! אמונה! אשר באמת רק את לבדך תאשרי ותצליחי את האדם גם בארץ גם בשמים.

משפט הנדוי והדהיה (בלאן פונד פערווייזונגספרפכט), שהרשות ביד כנסת החברה להשתמש בו לפעמים, הוא מתנגד התנגדות נמורה אל רוח הדת והאמונה. לשלוח את אחינו חוץ למחנה קדושה, להוציאו מן הכלל ומדחותו בשתי ידים, ברצותו לקחת חלק בנחלת ה', להרים את לבבו תרומת קודש לאלהיו ובקהל אחיו! — אם אין זאת ממדתה ורצונה של הדת האלהיית להרשה לעצמה כל עונש, עאכו"כ שלא תעניש בעניי נפש נדול ונורא כזה, ביחוד בחיות העונש בחץ יפלח רק בכבדו של האיש המאמין ודתו קדושה לו. שימו נא נגד עיניכם כל האומללים אשר מעולם רצו לתקנם ע"י נדוי והרם; הקורא! אם מבעלי דת העברים, הנוצרים או הישמעאלים אתה! חקור נא ובחון היטב, אם לא תמצא בין קהל המנודים האלה אמונה ודת אמת יותר מאשר בקהל מנדיהם המרובים מהם רבוי נדול לאין

ערך ?— והנה הנדוי, או שיסבב למנודה נזק וינרום לו רעה בקבוץ המדיניי, או לא. אם יסבב לו נזק בקבוץ המדיניי; יניע הנזק רק אל האיש הבאמין שחובה עליו להביא את קרבנו על מזבח האמת הותמו של הקב"ה. האיש שאין לו אמונה ודת, הלא רק משוגע יהיה, וגם יכנים א"ע באיזה סכנה בעבור דעה מן הדעות שהוא נלחם בעבודה. ואם המסובב מן הנדוי הוא רק רעה שתניע לנפש המנודה; הלא גם אז תקרה הרעה רק את נפש האיש המרגשת רעה הזאת. הבחתי מאמין לא יחוש לה, בשחוק יהיה לו הנדוי וכמרדי יעמוד.

ובי אפשר לדיות שלא יסבב הנדוי למנודה שום הפסד בקבוץ המדיניי? תת רשות, כה אמרתי במקום אחר, במדומה לי במשפט וצדק, תת רשות לכנסת הדת לענוש, מבלתי הפר את שלום ואושר המדיניי, דומה ממש למה שאמר השופט כל הארץ אל השטן: הִנֵּה בְיָדֶךָ, אַךְ אֶת נַפְשׁוֹ שָׁמוֹר! (איוב ב, ו') וכמו שהוסיפו הכמי התלמוד, שבור החבית ושמור יינה! איזהו דהיית כנסה"ד ואיזהו הנדוי אשר לא ימשוך אחריו הפסד מרובה למנודה בקבוץ המדיניי, ולא יזיק עכ"פ לכבודו, לשמו הטוב, אשר בטחו בו רעיו ועמיתיו, שבלעדי הבטחון הזה אין כל אדם יכול לעשות בעסקיו ולהועיל לבני אדם, שזה כל האושר המדיניי?

יש אשר ישימו מפלט למו חק הטבע לאמר, הלא המשפט לכל חברה וכנסיה לגרש ולדחות מתוכה אחד האנשים אשר לא ימצא הן בעיניה: ומדוע תגרע כנסת הדת ממשפט זה?

אבל על זאת אשיב: כי אך בזאת תבדל כנסה"ד מכל יתר הכנסיות ובזאת הפלה ה' אותה לו; ע"פ חוק נעלה מחק הטבע הנזכר, לא תוכל כל חברה לקחת לה משפט המתנגד לכונה ראשונה של החברה עצמה, לדחות את המפיר ברית (דיסציפלינ) ולגרשו מבית כנסת הדת, אמר אחד הכהנים הנכבדים שבעיר הזאת, הוא באלו נמנור דלת בית הרפואות מפני החולה. ובאמת הכונה העצמיית

של התכונות הרוחניות הוא בנין הנפש (Sammlung) בתוך קהל אחים. משתדלים ע"י קסם בח התשתוות שבנפשות (Einfühlung) המפליא לעשות, להעלות את האמת המסתתרת בסתר רוח האדם ולשום איתן מושבה בלב, להחיות את הכרת-התכונה (die Gemeinschaftsempfindung) ולהעירה מתרדמתה אל התפעלות רוממות ע"י השתתפות הלבבות לעבודת ה' שכם אחד. אב נשתקע הלב מאד בתאוות החושים עד בלתי תת אוזן קשבת לקול התבונה; אם ידו משלה לו למשוך בחבה את התבונה לזנות אחריו; חנה פה בקהל אחים בבית ה' יחלך ברגש יאחזהו רעד מרוח ה' המרחפת על פני המתפללים, ולהבת שלהבת העבודה העולה שמה מאליה תלהט בו, וילמוד לדעת עונג רוחני ושמחת נפש מאד נעלה אשר להם חכח והמשלה גם בעוה"ז להכריע את כף התענוגים ושמחות החושים. ואתם יערב לבכם לנעול הדלת בפני החולה, אשר לו צורך גדול בסמי מרפא אלה; והצטרכותו אליהם תרבה ותגדל בשעור אשר תמעט אצלו תרגשת חליו ובשגיונו הוא רואה עצמו לבריא אולם? הלא היה יותר ראוי לכם להשתדל להשיב לו ההרגשה הזאת, ולתת מרפא וחיים לחלק נפשו, אשר אש המחלה בו עד אבדון תאכל? ואתם לא כן תעשו, כי כל נחם וישע תסתירו מפניו, ותעזבו את החלש לשוט מות-מוסרי, והצל לא הצלתם.

מה מאד השכיל לעשות ולפעול כפי תכלית בית מדרשו החכם האתוני. איש אחד מכת האפיקורסים בא ממשתה היין, עוד חושיו התולתם ערפל מנשף חשקו, ועטרת נאות שכורים זר שושנים על ראשו הלום יין. והנה זה בא בנאום ובנודל לבב אל בית ועד הנזירים (Epikur), אשר יאספו שמה לשמוע בלמודים, למען יוסיף בבקר השכם על תענוגיו עוד תענוג הולכי בשרירות לבם הרע, הוא עונג הלצון. החכם הדורש לא רגז ולא נער בו, כי אם העמיק הרחיב מדורת אש דבריו, וישם נוכח תעתועי התענוגים פניו, ויספר את כל אושר מעשה הטוב בכח גדול כיד החכמה הטובה עליו. ותלמיד אפיקור שומע, מקשיב, עיניו לארץ שחו, וינז נזרו מעל ראשו, ויהיה נזיר.

תם הפרק הראשון.

הפרק השני

שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃
יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃
לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃
לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃

(תהלים קכ"ב , ו' ז' ח' ט')

עיקר דעתי זאת, הנצב לריב עם יסוד מוסד ומושל בארץ לארכה ולרחבה, כבר השתדלתי להוכיח במופתים וראיות במקום אחר הראוי לזה. ספר שכתב האדון דאהם במועצות ודעת על דבר תקון מצב היהודים במה שמתיחס אל המדינה נתן מקום לחקירה ודרישה: עד כמה מהראוי להניח לעדת עם זר, שנתקבלה לשבת בארץ ולהאחז בה, להתנהג ע"פ משפטיה וללכת בחקותיה במה שנוגע לכנסת דתה ולהנהגה המדינית בכלל, ובפרט במה שנוגע לדיני נדוי ודחייה?— יד מושלה במשפט וצדק לכנסת הדת—המשפט לנדות—אם היה יהיה כמשפט הזה לעדה הזורה; הנה שאול הוא אתה מאת כנסת החברה או כנסת הדת המושלת בארץ. מן החברה שמי שיש לו כבר המשפט הזה ע"פ ברית החברה, חלק ומחל לה ממשפטו, כשיעור הצריך לה ביהוד. ומה? אם אי אפשר שיהיה לאיש משפט כזה? אם אין גם לכנסת החברה גם לכנסת הדת המושלת משפט אונס כעניני אמונה ודת? אם ע"פ יסודות השכל הבריא, שכלנו חייבים בכבודו האלהיי, אין לכנסה"ח ולא לכנסה"ד הרשות והיכלת, לקחת לעצמם בעניני אמונה שום משפט, מלבד המשפט ללמד; לא שום תוקף ועוז, אם לא מעוז הנצוח בראיות, ולא שום מוסר אכזרי, בלעדי תוכחת מוסר השכל והוכה ביסודות נאמנים? ואם אפשר לברר הדבר הזה, ולקרבו אל השכל הישר; אז לא תועיל כל ברית והסכמה, ומכש"כ קבלה נושנת מאבות לבנים, לתת כח למשפט המתנגד לו; אז כל אונס כנסה"ד לא במשפט וצדק הוא, כל תוקף חיצוני בעניני אמונה עול וחמס, ומסתעף מזה, שאין באפשרות ה

ויכלתה של כנסה"ד המושלת לחלק משפט, שאין לה בעצמה חלק בו, לתת לאחר תוקף שבא לידה החזקה ע"י חמס שלא במשפט וצדק. יכול להיות, שהשימוש הרע הזה, שהלך וגדל ע"י רעיון רוה כללי, הגיע כל כך אל הפרסום, והכה שרש כל כך בנפשות בני האדם, עד שאי אפשר, או לא נכון מצד עצה טובה, לגרשו מקרבנו בפעם אחת, מבלי הכנות מועילות ומושכלות; אולם באופן זה, חובה עלינו עכ"פ לשום עצות מרחוק להלחם נגדו, ובטרם כל לתת מעצור לרוחו הקשה ולאמור לו עד פה תבוא, לבלתי ירחיב גבולו הלאה. אם לא נוכל לשרש בכל תבואות הרע, עלינו לחתום בעד שרשיו מתחת לבלתי ישתרעו.

אלה היו תולדות חקירותי, והרהבתי עוז בנפשי להגיש רעיוני למשפט לפני קהל הקוראים*) אם אמנם לא היה אפשר לי אז לתת לפניהם יסודותי בכל הבירור והתוכחה, כאשר עשיתי כעת בפרק הראשון מספר זה.

אנכי הצליחני אלהים, לחיות בארץ ברוכה, בתוך כנסת חברת אנשים, אשר מושגי אלה לא חדשים הם להם, ולא ישתוממו עליהם רבים. המושל החכם אשר לו נתנה הארץ הזאת, מראשית ממלכתו שם עיניו ולבו אל הדבר הגדול הזה, להושיב משפט בני האדם על כנו בדברים הנוגעים לאמונה. הוא הראשון בכל מלכי ארץ בזמננו, אשר לא זז מנגד עיניו העיקר המחוכם הזה: בני אדם לא נבראו אלא אלו בשביל אלו: למד את חברך לבטל דעתו מפני דעתך, ואם לא יעלה בידך תשא ותסבול אותו כמו שהוא**). בחכמה

---

*) כהקדמתי לס' תמונת ישראל שמיכר כ' מנחם בן ישראל.

**) דברי מוכני המות, המחבן מיזעלין, בחתר מכתביו המתחונים בספר שפטעמבריצען דער מענשהייט. זכרון החכם כתמתי הזה, מהרתני עלת יבכת מפי חים מחכמי חכו, מעבר לדק ומחת יקרו בעיניו. על כן נפלחת היא בעיני, ותמה תני

רבה הניח משפט הקדימות אל הדת המושלת אשר היו לה לפניו. מי יודע כמה מאות שנים יצטרכו עוד בני אדם להכין א"ע ע"י למוד והשתלמות, בטרם יכירו וידעו שמשפט הקדימה בעבור הדת

על עצמי, לוך היה לחפצך לי לפסוח עליו, בנקבי בשם מגני הצדק, אשר היו המשתדלים הרחבונים בארץ לחכמת לפרסם יסודות הסבלות הכללי מוגבלת, עליו, אשר בלי ספק לא קדמהו אדם בלבושו (לבון מתכוונת) בלמוד היקר ההוא. בממחה ובטוב לבב לעתיק הנה הדברים אשר נכתבו במכתב עתי *Ephemeriden) בהתעודה תודות הקדמתי לס' תבונת יצחק לאבר ר' מנשה בן יצחק, למען תת לדק לאחרי מותו, לאיש אשר בימי חייו היה לדיק בכל דרכיו: „מאבר ס' עפהעמערידען דער מענשהייט ג"כ דעתו כדעת „מעגדעלזאהן, על דבר משפט הרבות לחוקק דת על דעות יושבי הארץ, ועל דבר הברית „אשר יכרתו בני אדם ביניהם לעניו דעותיהם, ומחבותיו הלוה לא קבל לא מדתם ולא „מלעסטינג; כי זה יותר מפלגים בשם אשר הכו שרש בלבבו. ועל דרך זה גלה ג"כ דעתו „זה כבר, שהדבר אשר תמו מכניס בשם סבלנות הדת (רעליגיאם דולדונג) היינו חסד, „כי אם חובת המחבלה. ומי יפצר לגלות דעתו בבירור יותר מאשר עשה בדבריו הלוה**) „לשמור: אם דת אחת לו יותר מהוגים בלבו, הנה מוסל לדיק והכם לא ידבק לעצמו לבניג „גדול משפטם לטובת דתו ולחמותו. כל בנסיה, כל עדה שחבליחה וכוונה עבודת ה', היא חברה „שמוסל החרן חייב לתת לה מחסהו ולעשות משפטה. והמיחון זה, אם יסיה גם לטובת „הכוונה שבדתות, הוא מתנגד אל עבודת ה' האמתית."

„מה שנוגע אל משפט החזרתות, כל בני אדם, יהיו מחייה דת שיהיו. שויס זאב, „חון מאלו, אשר דעותיהם מתנגדות לחובות בני האדם בכלל ומשפט חזרתי הארץ בפרט. „דת כזאת אין לה טענת משפט וזכות בארץ. אלה החומלנים אשר קרא להם המקרא הרע „להיות בעלי בריח הדת הזאת יוכלו רק לקוות על סבלנות בארץ, כל עוד לא יסביתו „סדרי החברה ע"י מעשים רעים ומזיקים. ואם יעשו כאלה בהכרח יקבלו עונם. „ל"ח כעבור דעותיהם; כ"א כעבור מעשיהם." ומה שמחבר במכתב הנ"ל (זד 423) על דבר דעה כוזבת בעניו ידיש מחנעות במסחר וקנין, שיחסתי בלא משפט למחבר הטפהעמעריזען דער מענשהייט, הנה ממחה הדבר בתופן אחר. לא החדון ליזעלין; כי אם סופר אחר מהיר במלאכתו בעניגים אחריש, מסר לדפוס בהטפהעמעריזען מכתב, אשר הלוה בו דעת ידיש החנעות במסחר וקנין. המבין לבה"ד, לא די שלא הסכים לדבריו, אדרבה עוד מציג עליהם.— מהדברים אשר נאמרו בהתעודה היתה נגד בני תמותי לחטא כעת ולא אדבר דבר. לין פה המקום להלחם בעדם ולבי מוסר משפט

---

*) zehntes Stück Okt. 1782. Seite 249.

**) Träume eins menscheufreundes, Band. 2. S. 12. u. 13.

איננו משפט צדק, ונם ללא הועיל הוא באמת, ושטובה נמורה ואמתית היא לעולם לבטל כל הבדל מדיני בעבור הדת מכל וכל. בין כך הורגל העם תחת ממשלת החכם ההוא כל כך לסבלנות ולשלוה בעניני הדת עד שאונם חרם ומשפט הנדוי בטלו עכ"פ מהיות מושגים רגולים אצל המון העם.

אולם אשר יביא שמחת אמת בלב כל ישר, היא השתדלות איזה נבבדים מכהני הנוצרים אשר בעיר הזאת, בנפש חפצה ובקנאת אמת, לפרסם בין העם את היסודות הנאמנים האלה, יכודי הדעת, שהם עקרי יראת ה' האמתית. ויש מהם אשר חשו ולא התמהמהו לעמוד לימין צדקת יסודותי המתנגדים לסמל הקנאה אשר רבים ישתחוו לפניו, הלא הוא משפט-בנסת-הדת (קירכענגעשפט), נתנו עדיהם והצדיקו את יסודותי והיוצא מהם. כמה גדולה השנת האנשים האלה באמתת יעודם, עד שישתדלו להרחיק ממנו כל כונה צדדית; כמה גדול בטחונם בכח האמת, עד שירהיבו עוז בנפשם להעמידה על תלה בלי שום משענת! אם גם נבדל נבדלנו אני והם בעקרים וביסודות; לא אוכל לשום אשם נפשי, לבלתי הגד להם עד כמה נפלאו ונתרוממו בעיני בגלל מחשבתם זאת הרוממה והנשאה.

ולעמת זה נמצא אחרים מקוראי ספרים ושופטיהם, אשר התהוללו עמדי לעשות מעשיהם זר מעשיהם. הן אמנם את שתזת יסודותי לא הרסו; כי אם נתנו עדיהם והצדיקום. לא נסה אחד מהם למצוא פשר דבר בין דעות למודיות ודתיות ובין זכות ומשפט ולחבר את אשר לא חברו. לא מצא איש משנה בתוצאות ההקשים, שהודאתי או שלילת הודאתי באיזה אמתיות נצחיות איננה מזכה לי משפט

זה להמדון דמסם, מאב (כסיומו מוכרי) נקל לו יותר לעשותו כלי מסע פניס בדבר. ועליו לא יכבד לסלוח לאיש מבחוץ כי יגע עתק מפיכו לחמון מספט מוע על עם מאב לא ידע ממנו דבר, בלתי קצת פמוחי מכ"ו הגולדים בארץ ובידם מאזני מרמה, לא מודעו לו רק מפי מוקקי מון ומכחבי עמל מאב פיסס דבר מוע וימינם שקר.

על דברים ולא תתן בידי הכח והיכלת למשול בנכסי חברי ולשלוט ברוח האדם בחפצי ואוותי. ועם כל זאת כשהגיעו להתולדה המסובבת מהחקדמות בהברה, השתוממו על המראה ויקראו אחרי מלא לאמור: אכן אין כל משפט וזכות לבנסה"ד! א"כ כל אשר כתבו סופרים הרבה, ואולי גם אנחנו בתוכם, וכל אשר קראנו והתווכחנו על דבר משפטי בנסה"ד, הבל כאשר לכל יסודתו על קו תחו ואבני בהו! — הדבר הזה הי בעיניהם רחוק מאד, ובכל זאת מן ההברה שימצא איזה משגה נסתר בתוצאות החקשים אם לא יתחייב מהם הכרה אמתת התולדה.

במכתב עתי היוצא בגעטינגען (דיא געטטינגישען אנצייגען), מביא המבקר את דעתי, שאין בכח דעות למודיות ודתיות לסבב משפט חכות על בני אדם ועל כל דבר בכלל, ושכל בריתות ואמנות שבעולם אי אפשר להם לתת יפוי כח למשפט כזה, ומוסיף המבקר: „כל הדברים הללו ברשים וקשים. הנה השתות נתרסו, נכחשו היסודות הראשונים, וחדלו כל דברי ריבות בשערינו."

הן אמת היסודות הראשונים הן הם אשר לא נוכל להכיר פניהם במשפט. — אולם הבעבור זאת הקולות יחדלון וריב ומלחמה לא תהיה עוד? הכי אי אפשר להטיל ספק ביסודות? אם כן לנצח תאכל חרב המחלוקת את תלמידי פיתוגרס, איך הניע מורם לשוקיו עמודי זהב, אם אין לאיש המשפט לחקור: אם אמת נכון הדבר כי שוקי פיתוגרס זהב היו?

כל צחוק (שפיל) יש לו חקיו ומשפטיו, כל מלחמת-תנאי*) יש לה הכללים המיוחדים לה, אשר על פיהם ישפוט שופט-המלחמה.

---

*) מלחמת תנאי (וועפֿן-קאמפֿף): שני מצדים לו יזכר שמים מלחמה ביניהם בתנאי שהאים מצר קשוז ידו על מצרו יקח סך קצב, לו לזיזה דבר יקר המונח בידי השופט (קאמפֿף-ריכטער) מאבחר על פיהם לשפוט יד מי על העליונה. (הערת המתרגם)

וחנה אם נבהל להון אתה ואתה מבקש לרשת את צרור הכסף הקצוב לאיש אשר לו זרוע עם גבורה; אין לך אלא ללבת בעקבי הכללים ולשמור את מוצא פי החקים והיסודות הערוכים. ואולם האיש אשר חפצו ומגמתו להתחקות על שרשי למוד הצחוק או מלחמת התנאי, הרשות נתונה לו לבחון את היסודות אם נכונים הם. והדבר הזה יתכן גם בפלילים. השופט הזה אשר בא לפני כסא משפטו רוצח נפש, עלה בידו לפתות את הרוצח להודות על אשר עשה. אבל העיז איש רשע בפניו לאמר, כי איננו יודע יסוד ושרש מדוע אין לו רשות לאדם להכות איש כאשר ישחוט את השור אם יצא לו תועלת מזה. אל הכליעל הזה בצדק ישיב השופט: „הן כחשת ביסודות הראשונים, עול! ועמך חדלו כל דברי ריבות. ועל כל פנים תודה, כי גם לנו המשפט והרשות, למען תועלתנו, להשמיד רע ובליעל כמוך מעל פני האדמה." אבל לא את הדבר הזה יוכל לענות אותו הכהן, אשר לו להכין אותו לקראת המות. הכהן ההוא מחובתו להתוכח עמו על דבר היסודות, ולהסיר מלבו כל הספקות, אם באמת ובתמים נפתה לבו אחריהם. והוא הדין בעצמו במלאכות ומדעים: כל אחת מהנה יש לה יסודות ושרשים אשר לא תתן מהם דין וחשבון. ועכ"ז אין גם נקודה אחת מכל מושגי ההכרה האנושית אשר אין רשות לאדם לחקור על אמתתה. אין לך דבר שאין לך המשפט עליו לבחון אותו. אם אין ביד השופטים אשר אנכי עומד לפניהם להסיר הספק אשר אני שואל עליו; הנה עליהם להראותו את השופט הגבוה אשר אניש משפטי לפניו. ויהי מה, אי אפשר לבלתי אמצא מקום משפט אשר יקשיבו שמה טענותי וירוני דרך האמת.

המשל, אשר עלה בפי המבקר, לדחות בו את ראיותי, איננו קולע אל המטרה. אלו דבריו: „ננסה נא אותם (את היסודות הנכחשים) במעשה שהיה. עדת היהודים בברלין הפקידו איש אחד, „אשר על פי דת תורתם ימול את ערלת בשר כל זכר בהם; ובאמנה „אשר עשו עמו זכו לו בקנא"ס הכנסות ידועות, מעלה יתירה של כבוד

„בעדתם וכיוצא בזה. מקץ ימים נתחדשו ספקות בלב האיש הזה
„על דבר חלוקי הדעות שיש לכתות היהודים בדיני מילה או על
„דבר החוק הזה עצמו אם נכון הוא; והנה הוא ממאן למלאות את
„דברי הברית והאמנה אשר עשה עם העדה. היש לו עוד איזה זכות
„ומשפט על הדברים שנקנו לו בברית ההוא? והוא הדין בכל
מקום.“ —

ואיך בכל מקום? ולו יהיה המשל אפיטר שיקרה, אע"פ שהוא רחוק מאד מהמציאות*). מה הוכח יוכיח לי יסוד הראיה הזאת אשר הציב למולי? האם מוכה מזה כי לפי חקי התבונה זכות ומשפט על בני אדם ונבסיהם יש לו יחס עם דעות לטודי הדת ועליהם אדניו השבעו? או שיש כח בברית ואמנה לתת אפשרות למשפט כזה? הלא שני האופנים האלה הם עיקרים לפי מה שהביא המבקר את דברי, ולשניהם אין מקום במשל אשר בדה, כי המוהל— לו יהיה כדבריו שיקבל עי"ז הכנסות ומעלת כבוד—לא יקבל הכנסותיו וכבודו בעבור הסכמתו אל הלמוד הדתי ההוא; כי אם בעבור מלאכתו אשר הוא עושה ושמלא מקום האבות למול את בניהם. ואם לבו נוקפו והוא משיב ידו מלעשות את מעשהו במקום האבות; הלא מן הדין שיתיאש מן השכר, אשר הוא מקבל רק בתנאי זה. ואין זה דומה כלל למשפט הקדימה הנתון לאיש בעבור שהוא מסבים ללמוד דתיו זה או זולתו, בעבור שמקבל על עצמו להאמין או להכחיש באחת האמונות הנצחיות או באחרת? ורק אז יוכל להיות להמשל הבדוי דמיון קצת אל הנמשל, אם תשים בנסה"ד מורים ותקצוב להם שכר, אשר ילמדו לימודים ידועים באופן זה ולא באופן אחר; זתהי אחרי בן רוח אחרת

*) אין למוהל במוך סיהודים שום הכנסות בעבור זה ולא מעלה יתירה על כבוד בעלמו. המכיר במלאכה הנכבדה הזאת עושה לאחה בלב טוב ובנפש חפצה. ולא עוד אלא שרבים קופצים על המצוה הזאת, ועל האב, אשר עליו מוטל החוב למול לחם בנ, לבחור ביניהם לחם כיסר בעיניו. ואין למוהל שכר אחר במלאכתו אלחי שהוא יוצב ברחם הקרואים בסעודת בריח מילה ומברך על הכוס אחר הסעודה. — וזה כל יפעי וכל חפץ דעתי התרשה והקשה, שכל הכהונות הדחיות יפחיקו בשכר כזה!

את המורים ויצת בסתר לבב לסור מאחרי הלמודים האלה ימין או שמאל, מאופן מורה כזה, אשר היה פעמים הרבה סבה למצה ומריבה גדולה, דברתי בפרק הקודם והשתדלתי לבררו וללבנו באר היטב ע"פ דרכי יסודותי. ועכ"ז איננו דומה לפי דעתי מכל וכל לאופן המשל הנ"ל. יזכור נא הקורא את ההבדלה אשר עשיתי בין המעשים, הנרצים מאת האדם מצד מה שהם בעשה לבד, ובין אלה אשר מתנאם שיהיו לאות ולמופת על מחשבת עושיהם. הנה ערלת הבשר נמולה, יחשוב ויאמין המוהל מן המנהג הזה מה שלבו חפץ; כאשר הנושה יקבל חובו בעזרת השופטים, אם יחשוב ויאמין בעל חובו מחובת פריעת חוב מה שלבו חפץ. אבל איזה יחס ודמיון יש ביניהם ובין טורה חדת, אשר בטח לימודיו לא יעשו היל אם לא יסכימו עמהם רוחו ולבו; אם לא יצאו מבקור אמונת הלב המחורה? — וכבר אמרתי במקום הנזכר, שאי אפשר לי לגזור אומר, איך יתנהג המורה, אשר הציקתהו רוחו על דרך זה, למען יצא ידי חובתו; או להוכיח דרכיו על פניו אם אין דעתו כדעתי. וכי לפי דעתי הכל תלוי בזמן, במצב הענינים הסובבים אותו מבחוץ (Umstände) ובתכונת החבורה (Verbindung). מי הוא זה אשר יערב לבו לחרוץ משפטו על ישרת נפש רעהו? מי הוא זה יכריח את הנפש ההיא לקחת מידו פלס ומאזני משפט אשר אולי לא צדקו בעיניה? —

אפס החקירה הזאת איננה עומדת כל כך בדרך חקירתי, ודבר אין לה עם שתי השאלות, שהכל תלוי בהן, ואשר אשנה אותן בזה:

1) אם יש ע"פ חקי התבונה זכיות ומשפטים, על בני אדם ועל כל דבר, שיש להם התיחסות מה עם דעות למודיות, ושיוכלו להיות נקנים ע"י הודאה בדעות האלו?

2) אם יוכלו בריתות ואמנות להוליד משפטים גמורים ולסבב חובות אונם, במקום שלא היה מקודם בלי ברית ואמנה משפטים בלתי גמורים וחובות הלבבות?

והנה המוציא משנה בדברי עליו להביא ראיה ממשפטי הטבע

להתיר עכ"פ אחת מן השאלות האלה בדרך חיוב. ומה שמצא דברי חדשים וקשים, אין בכך כלום, אם רק אינם מתנגדים אל האמת. עד היום עוד לא נודע לי שום מחבר אשר נגע בקצה עטו בהשאלות האלה, לעשות ע"י התרתם חקירה ודרישה במה שנוגע אל כח כנסה"ד ומשפטי הנדוי. כלם יוצאים מנקודה אחת ונתכונו לדבר אחד, שיש שם משפט וזכות בדברים הנוגעים לכנסת הדת Jus cizca sacra אבל בהתרת השאלה: מי אוחז בידו מדת המשפט הזה? כל אחד הולך לדרכו, זה מוסר דין ומשפט זה לשמים וזה בידי איש זה או איש אחר. ואף האבעס, אשר כפי הנראה הרחיק א"ע בענין זה ביותר מן המושגים הנהוגים, אף גם הוא לא השליך מעליו לגמרי מוסרות הדעה הזאת. גם הוא מסכים שיש משפט כזה, רק הוא הופש ובודק אחרי העצם שנוכל לתת בידו זה המשפט במעט מן ההיזק היותר אפשרי. הכל סוברים כי מטה-אור*) נראה בשמים, והם עמלים ע"פ שטות שונות למדוד ולכוון גדלו ורומו. ולא יהיה זה לפלא, אם איש זר המביט לפי תומו אל המקום אשר זורה הוא שם, לפי דעתם, בידיעה מעוטה מידיעתם, יתברר לו האמת: שמטה-אור כזה לא היה ולא נברא כלל.

ועתה אבוא לקושיא יותר עצומה אשר הקשו אותי, ואשר הסבה ביחוד את המכתב הזה. עוד הפעם מבלתי סתור את יסודותי, יצאו להלחם נגדי בכח קדושת דת משה אשר אני מאמין בה. מה המה החקים והמשפטים שבתורת משה, אם לא שהמה שלמה מכמשלה דתית, ממשפט וזכות הדת? „הן אמת לפי דרכי בינת האדם" „אלה דברי מחבר שהעלים שמו**) „כל משפט כנסת הדת וכח בתי

---

*) Meteor סיח מלה יונית Meteoron ועמנה כל מרמה מדם וזר הנרמה בשוא השמים שהוא לפלא לכל מי שמיט בקי בחקות השמים, וכל דבריה מתחדשים לבקריה בשוא יהיו בעיניו למופתים ולתופתים. ונתמי למלה זאת מבקל עכרי הדומה למקלה היוני וקרלמיה בשם מַטֶּה־אוֹר. המתרגם

**) בקשת שלום ושמשם, במכתב אל ידיד שרמצת"ן, ברלין 1782

„דינים של הכהנים, להכריה על הדעות והנבילם, הוא דבר נמנע;
„ואי אפשר למצוא יסוד ושרש לחוק כזה, ואין בכה כל החכמות
„והמלאכות לברוא דבר חדש מבלי אשר נירה לה הטבע מתחלה.ניר. —
„ובכל זאת, אם אמנם כל הטענות האלה מסכימות עם השכל"
כה דבר אלי האיש, „הרי הן סותרות לאמונת אבותיך במובן
„היותר מצומצם, וליסודות כנסה"ד המוטבעים לא לבד על קבלת
„מפרשיה, כי אם על אדני תורת משה עצמה מפורש בכתב. ע"פ
„השכל הבריא לא יתכן שום מצוה ועבודת ה' בלי ידיעת והודאת
„השכל, וכל מעשה מצוה ועבודה הבא באונס בטל מכלל עבודת ה'.
„עשיית מצוות ה' מיראת העונש הבא על בטולן היא עבודת עבד,
„אשר ע"פ המושגים הברורים לא תהיה לרצון לפני ה'. ובכל זאת
„הוא אמת ויציב, שגזר משה עונש ואונס מוהלט על העדר שמירת
„חובות עבודת ה'. משפט כנסה"ד אשר בתורת משה מצוה לענוש
„את המחלל שבת, מקלל השם, ושאר הסרים מהקותיו בסקילה ושאר
„מיתות ב"ד." — — „כל שטת כנסת הגדת של משה". אלו דבריו
במקום אחר „לא היתה רק תורה ולימוד החובות, כי אם היתה
„קשורה בקשור אמין עם משפט כנסה"ד היותר חמור. זרוע כנסה"ד
„היתה נטויה והרב האלה והקללה שלופה בידה.— ארור (אלה הם
„דברי התורה) האיש אשר לא יקום את דברי התורה הזאת לעשות
„אותם וגו' (דברים כ"ז, כ"ו).— והקללה הזאת היתה בידי הלוים
„שומרי משמרת כנסה"ד.— משפט כנסה"ד ערוך כאיש מלחמה הוא
„בכל עת האבן הראשה ויסוד מוסד לדת היהודים והעיקר הראשון
„בשטת אמונת אבותיך, ואיך תוכל אתה אדוני היקר בן מנחם
„להשאר באמונת אבותיך ולערות כל בנינה עד היסוד בהרסך
„שתותיה, בצאתך להלחם נגד כנסה"ד הנתן ע"פ ה' ביד משה?"

הקושיא הזאת כחץ תפלח את הלב. אודה ולא אבוש, שהמושגים הנתונים פה מדת היהודית, מלבד איזה שגיאות מצד שלא הקפיד על לשונו, נתקבלו גם מהרבה מבני אמונתי. ואם היתה האמת עמהם, ונתברר לי שכן הוא, בלי ספק הייתי מבטל דברי.

בבשת פנים, ואט שכם תבונתי לסבול עול הדת — אכן לא! למה אהיה כאיש חנף? הבח והגבורה ביכלתם להכניע, אבל לא להורות וללמד; יצוו על השכל כמפגיע להענות מפניהם, אבל לא ינישו רגליו לנחשתים. אם היה יהיה דבר ה' ודברי שכלי סותרים זה את זה בסתירה נגלית ונראית כזאת, הן הייתי מצוה לשכלי לדום ולשתוק, ולא יותר; אבל ראיתי שלא נסתרו עדין לא היו נמנעות בכל זאת לשוב אל עמקי חדרי לבבי ולהתחלף לספקות, והספקות היו מתבטלות והולכות בשפכי שיח לפני ה' בתפלה ותחנונים להאיר עיני. והייתי אומר כדברי נעים זמירות ישראל:

שַׁלַּח־אוֹרְךָ וַאֲמִתֶּךָ
הֵמָּה יַנְחֻנִי יְבִיאוּנִי
אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ: (תהלים מ"ג, ג')

יהיה איך שיהיה, רע עלי מעשה המבקש אור ואמת שהעלים שמו, ומעשה מערשעל אשר גלה את שמו והוסיף פרק משלו על מכתב המבקש, ליחס לי כונה פחותה ומגונה, להרוס יסודי הדת אשר מבני בריתה אני, ולהפטר ממנה אם לא בפירוש עכ"פ כלאחר יד. הקישים כאלו מהראוי היה שלא יבואו בקהל הטלומדים. לא כל האוהז באיזה דעה מודה בכל המשתלשל ויוצא מדעה זאת, ולו תהיה ההשתלשלות נכונה וברורה. עלילות כאלה מגונות הן ומביאות לידי התמרמרות ובקשת הקטטה ואין להאמת שום תועלת מזה.

הן המבקש מרחיק ללכת כל כך, עד שמדבר אלי לאמור: „מי יתן והיתה פסיעתך זאת הנפלאה בעיני, פסיעה לטובה, למלאות „מאויי לאוואטער אשר גלה לך לפנים. בלי ספק בסבת מכתבו שמת „לבך יותר להתבונן על דת הנוצרית (קריסטענטום) ושקלת היטיב במאזני „דורש אמת, אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, את כל שטות „דת הנוצרים הגלויות והידועות לך לכל תמונותיהם ושינוייהם. אילי „בהשליכך ממך חבלי ברזל, מוסרות בנסה"ד, קרוב אתה בלבבך יותר „לאמונת הנוצרים, ותלמד לעמך את השטה החפשיית של עבודת אלהים

„היותר מושבלת, שהיא כל עצמה של העבודה הנוצרית, אשר על
„פיה יצאנו מתחת סבלות משא המנהגים, ועבודת ה' האמתית איננה
„תולה אצלינו בארץ, יהיה ירושלים או שומרון, כי אם בזאת תהיה
„תפארת דתנו, ובזאת נעבוד את אלהינו, אם נעבדהו כדברי מלמדנו
„להועיל, בקרב נפשנו ובאמת."

בדי עוז והדר הוציא מחשבותיו אלה אשר חשב עלי.— אמנם, אהובי! האעשה פסיעה זאת, מבלי שאתבונן תחלה, אם יש בה תועלת להוציא אותי באמת מן המבוכה, שאני נבוך בה לפי דעתך? אם אמת נכון הדבר שאבני פנות ביתי מתמוטטות, והבנין חושב לנפול, האישב לעשות אם אציל רכושי מן המדור התחתון אל העליה? האשכון שם בטח? והנה הדת הנוצרית, כאשר ידעת, בנויה על הדת היהודית והיה בנפול הדת היהודית ונפלה גם היא ונוקשה ונשברה והיתה מעי מפלה. הנה נא אמרת כי תולדת הקשי הורסת יסוד הדת היהודית וידך פשוטה למשכני אל עליתך, להמלט שמה; הלא תהיה בעיני כמצחק ומהתל בי? האמנם! האיש אשר באמת ובתמים הוא דורש ומבקש אור ואמת לא ימהר לתגר מלחמה עם היהודי במקום שנראה לו בסתירה בין אמת ואמת, בין הכתב והשכל, כי אם יחתור ויבקש עמו יחד לערות את היסוד הרעוע של הסתירה הזאת. הלא נחוץ הדבר לשניהם. אשר נשאר עוד לפשר ביניהם יהיה מונח לעת אהרת, לעת עתה להם לשתף כוחותיהם להסיר הסבנה, ולהראות להשכל טעותו כי הרה עמל וילד שקר, או שהסתירה אשר מפניה חרדו את כל החרדה הגדולה הזאת איננה סתירה באמת כ"א למראית עין.

בדרך זה הייתי יכול להמלט מן הפה מבלי שאוסיף לכנוס בחקירות עם המבקש הזה. אולם מה תועיל לי הדחיה הזאת? הלא חבירו, האדון מערשעל, מבלי דעת אותי פנים אל פנים, נתן עיניו בי וידע את כל הנעשה בסתרי לבי. „הוא מצא" כפי שמבטיח את הקורא סימנים מובהקים בהקדמה שעליה יצאה הבקרת, „שבעבורם הוא סובר, שיכול הוא מן הדין לחשוב אותי רחוק מאד

„מן הדת אשר נולדתי בה, כאשר אני רחוק ג"כ מן הדת שנחל
„הוא מאבותיו." לאות ולראיה להשערתו זאת הוא מביא מהקדמה
ההיא, מלבד המראה מקומות צד ד' שורה כ"א (אשר שם הבאתי
בשוטה אחת עכו"ם, יהודים, בעלי דת מחמד ובעלי הדת הטבעית,
ואני מבקש סבלנות הדת בשביל כלם), צד ה' שורה ח' (ששניתי
לדבר מסבלנות הדת הטבעית) וצד ל"ז שורה י"ג (שדברתי שם
מהאמתות הקימות והנצחיות (שווינג וואלכייטען) שמהראוי
להדת להורותם), את הדברים האלה ככתבם וכלשונם: „בבית מקדש
„התבונה אין צריך לנעול הדלת. אין לה דבר סתר מבפנים, ומבחוץ
„אין איש אשר תשטור לפניו דרך מבואה. כל איש שקט ושלו הסר
„לראות, ומכש"כ להשתתף בתפלה, ברוך בואו בבית ההוא
בעיני כל ירא ה' בשעת עבודתו." מזה אנו רואים, שלפי דעת
האדון מ ע ר ש ע ל, אין למאמין בדת נגלית להפוך בזכותם של
בעלי הדת הטבעית ולבקש למענם סבלנות, וחלילה לו להזכיר בשם
האמתות הנצחיות אשר מהראוי להדת להורותם, ושהנוצרי
והיהודי האמתי אין לו לכנות בית תפלתו בשם מקדש התבונה.
את אשר הביא אותו לחשוב מחשבות כאלה, באמת לא ידעתי;
ועכ"ז רק בהם יסוד ושרש השערתו, והם המסבבים לו, כפי דבריו,
„לא לשאול ממני להאמין בהדת אשר הוא מאמין בה, או לחתור
„אותה בראיות אם אי אפשר לי להודות בה, כי אם לבקש אותי
„בשם כל האנשים אשר האמת יקרה להם, לברר וללבן דעתי
בדבר הנוגע לעינן היותר נכבד ויקר לבני אדם." ואין כונתו,
כפי שמבטיחני, להסית אותי לאמונתו, ואינו רוצה ג"כ לסבב ויכוח
נגד הדת אשר בטנה הוא מחכה על הצלחתו כל ימי חייו ואושר
אין־קץ לאתר מותו; אבל הוא רוצה מאד — ומי יתן ואדע את
כל אשר האיש הטוב הזה אינו רוצה ובכל זאת רוצה —
וקודם לכל דבר הנני להפיס דעתו של איש טוב הלבב כותב האגרת
הלזו: מימי לא דברתי דבר נגד הדת הנוצרית, וכל עוד נפשי בי
לא אריב ולא אתוכח עם המאמינים בה באמת. ולבלתי ישימו
אשם נפשי שרצוני להעיר אזני הקורא ע"י המודעה הזאת, שיש

בידי כלי קרב ונצוח, לתגר מלחמה בדת הזאת, לו הפצתי; וכי יש בידי היהודים ידיעות נסתרות ודברים שנכתבו באותו זמן לזכרון ולא נגלו עד הנה, אשר יפיצו אור חדש על המעשים לבלתי יהיה עוד מראיהם כאשר הם מראים מאת הנוצרים, וכאלה דברים זרים שרוצים לבדות עלינו; כדי לרחק כל חשד מטין זה בפעם אחת, הנני מעיד בזה לעיני כל עדת הקוראים, שאין לי עכ"פ שום טענה חדשה נגד אמונת הנוצרים; שאין לנו, כפי הנודע לי, שום ידיעות אחרות מכל המאורע ולא זכרונות אחרים מלבד הנודעים לכל; וכי אין לי מצדי לטעון שום דבר, אשר לא נאמר ונשנה פעמים אין מספר מיהודים ומבעלי דת הטבעית. כמדומה לי שבמשך הרבה מאות שנים, וביחוד בדור תופשי עט שלנו, כבר נחזרו ונכפלו הטענות בדבר הזה יותר מדאי. וכבר הגיעה העת, אחר שאין לשני הצדדים לטעון יותר, לגמור הוכוחים. אשר עינים לו, יראה; אשר לו בינה, יבחון, ויהיה באמונתו. מה בצע כי נתיצב חמושים בפתח עינים לקרוא לכל עובר קומה ונלחמה? ברוב דברים לא ירב באור, כי אם ידעך שביב האמת. נסו נא להתוכח ולדין על איזה דבר שהיה, זמן הרבה בפה ובכתב, זה יטעון בכח וזה בכח, ותראו בטח שבכל פעם יאבד מן הבירור שהיה לו בתחלה. ע"י שתרצו לראות בפרוטרוט כל פרט ופרט לא תוכלו לראות את הכלל כלו. היוצא מזה שאין להאדון מ' לדאוג כלל. על ירי, יהיה נכון ובטוח, לא יקרה לו און שיהיה מסבב ויכוח נגד דת, אשר הרבה מ"ד מרעי ועמיתי ימצאו בה מרגוע בעולם הזה ומקוים ממנה הצלחה נצחיית לעולם הבא.

אבל מיטרח אני נ"ב לתת צדק לסקירתו החודרת. במקצת העניין לא הרע לראות. אמת הדבר: אין אני מודה באמתות נצחיות אחרות, זולת אלה אשר לא לבד הם מושגים בשכל האדם, כי אם שיש גם בשכל האדם לברורם ולאמתם. רק בזאת הוליכה אותו שולל השנה בלתי נבונה בדת היהודית, לחשוב שלא אוכל לעמוד על

דעתי זאת מבלתי סור מאחרי אמונת אבותי. ולפי דעתי הדבר הזה הוא אחד מן הדברים המעמידים עצמות דת היהודים, וכמדומה לי שהלימוד הזה הוא הענין המבדיל בינה ובין דת הנוצרים. קצור הדברים: לי נראה שלא ידע בית יהודה מעולם מדת נגלית, באותו מובן שמבינים אותה הנוצרים. יש להם לישראל תורה אלהית. חקים, מצות, פקודים, משפטים, לימודים המוריעים רצון ה', איך יתנהגו למען ישיגו ארחות חיים זמניים ונצחיים; חקים ומשפטים כאלו נגלו להם ע"י משה בדרך פלא ולמעלה מהטבע; אבל לא דעות למודיות, לא אמתות ישועה ומרפא לנפש, לא משפטי-שכל כוללים. אלה יגלה לנו ה' ב"ה, כמו ליתר האדם, בכל זמן ע"י הטבע והענין, אבל לא ע"י דבור וכתב.

ירא אנכי שלא יהיו הדברים האלו לפלא בעיני איזה קוראים, ועוד הפעם יהיו נראים להם כדברים חדשים וקשים. מעולם מעטו המתבוננים בהבדל הזה; החליפו נתינת חקים ומשפטים ע"י פלא למעלה מהטבע בגלוי אמונה ודת שלמעלה מהטבע, והורגלו לדבר מדת היהודית באלו היתה רק התגלות קדומה (מדת הנוצרים) מעניני אמונה ומלמודים ההכרחיים לתשועת נפש האדם. על כן אני מוכרה להאריך קצת ולבלתי יטעו הקוראים בדברי מוכרח אני להקדים איזה מושגים שיש להם דין קדימה, למען אוכל לצאת עם קוראי דברי ממקום אחד לבעבור ישוו צעדינו.

בשם אמתות נצחיות וקימות אנחנו מכנים את המשפטים (זעטצע) שאינם נופלים תחת הזמן, והם נשארים לעולם מה שהם. האמתות האלה או שהן הכרחיות, בלתי משתנות מפאת עצמותן, או מקריות; היינו או שנצחיותן מיוסדת על עצמותן, בעבור זה הן אמתות כך ולא באופן אחר, יען שרק כך ולא באופן אחר תפול עליהן המחשבה, או שמיוסדת על מציאותן: בעבור זה הן אמתות כוללות, בעבור זה כך ולא באופן אחר, יען שכך ולא באופן אחר נמצאו והיו,

יען שרק כך ולא באופן אחר הם הטובים בכל חלקי האפשר שבמינם. נכפול הדברים במלות אחרות: גם האמתות ההכרחיות וגם המקריות מתקיר אחד יצאו, ממין האמת כלו: הראשונה מדעת ה' ב"ה, והשנית מרצונו י"ת. משפטי האמתות ההכרחיות הם אמת, בעבור שרק כך ולא באופן אחר עלו במחשבה לפני ה' ב"ה; והמקריות בעבור שרק כך ולא באופן אחר הטיבו בעיניו י"ת ע"פ חכמתו הנשגבה. דוגמאות ממין הראשון הם משפטי החשבון הברור (מאטעמאטיק), ומלאכת ההנדסין דוגמאות ממין השני הם המשפטים-הכוללים מחכמת הטבע והנפש, חקות הטבע אשר על פיהם יתנהג עולמנו בגשמיות וברוחניות. הראשונים הם נמנעי השנוי גם בחק הבורא י"ת הכל יכול, לפי שבכיכוד לא יוכל לשנות את דעתו הבב"ת, אבל האחרונים הם מסודים לרצונו י"ת, והם בלתי משתנים רק כל זמן שחפץ בם רצונו הקדוש, היינו, כל זמן שהם מסכימים עם כונתו. יש ביכלתו הבב"ת לעשות חקים אחרים במקומם, ובכל זמן שייטב בעיניו ביכלתו לשנות בהם.

מלבד האמתות האלה, יש עוד אמתות זמניות, מקובלות; דברים שאירעו בזמן מן הזמנים, ואפשר לא יקרו עוד כל ימי עולם; ענינים שנתאמתו בזמן אחד ובמקום אחד ע"י גלגל הסבות והמסובבות החוזר בעולם, ואין לבקש בהם האמת כי"א מנקודת הזמן והמקום ההוא. מזה המין הם כל אמתות קורות הדורות לארכם ולרחבם. דברי שנות קדם שקרו לפנים, והגיעו אלינו בקבלה, ואי אפשר לנו בשום פנים לדעת אמתם ע"י עצמנו.

באשר מיני המשפטים והאמתות האלה שונים הם בטבעם, כך הם שונים ג"כ בדרך התבררותם, או באופן שדרך בני אדם לברר אמתם לעצמם ולאחרים. הלמודים ממין הראשון, או האמתות ההכרחיות, יסודם בבינה, היינו בחבור בלתי משתנה וקשור עצמי בין המושגים שמהם נולד חיובם או שלילותם, ממין זה כל המופתים ההנדסיים והחגיוניים, כלם יורו אפשרות או נמנעות הקשור בין איזה

מושגים. ומי שרוצה להודיע כמו אלה לחבירו, לא יספיק לצוות לו שיאמין בדבריו, כ"א ישתדל שבעל ברחו יודה לו חבירו כשיתבונן בשכלו: לא יבקש לדבריו סמך מאנשי השם גדולים חקרי לב, אשר הגידו גם הם כמוהו: כי אם יגזור לגזרים את המושגים וינתה אותם חיטב לשומם כה נגד תלמידו, עד שעיני שכלו יראו ויבחנו התקשרותם והצטרפותם יחד, ואי אפשר לנו לתת לקח בעין זה לאחרים, כ"א, כאשר אמר בקדמון ובטוב טעם ודעת, בדרך שעושין המילדות, שמעזרות להוליד, אי אפשר לנו לתת תרוה בינתם דבר שלא היה לו כבר באמת: רק ביכלתנו לחקל לו הטוהה והעמל להוציא נסתרות לאור: היינו לחסיר המסך המבדיל בין העין ובין הדבר הנעלם ולעשותו גלוי וגראה לעין כל.

האמתות מסין השני, צריכות מלבד הבינה, גם ה ש ג ה ח ו ש י ת. אם נרצה לדעת, מה חמה החקים אשר שם היוצר ליצוריו, מה הם המשפטים הכוללים אשר על פיהם תהיינה השתנותיהם: בהכרה צריכים אנחנו לידע איזה אופנים פרטים, להשגיח, לנסות, היינו להשתמש בראשונה בבירור החושים ואה"כ נשען על בינתנו, להוציא מההשתנות אשר לחרבה אופנים את הדבר הכולל לכלם. הן אמת באמתות האלה מוכרחים אנחנו לפעמים לבטוח באחרים ולהאמין לדברי הכמים. ומי חיינו לא יספיקו לדעת כל דבר ע"י נסיון, ובאופנים רבים צריכים אנחנו לסמוך עשתנו על עדות אנשים נאמנים: לקבל לאמת את ההשגחות אשר עשו, כפי שמבטיחים אותנו. אולם כל אמונתנו ובטחוננו בם הוא, רק כל עוד שברור לנו שהענינים האלו עודם ישנם בעינם, ואנחנו או אחרים הראוים ומוכשרים לכך יכולין לחזור על ההשגחות האלו ולנסות אותן מחדש. ובאמת אם היוצא מהם הוא דבר גדול, ותועלתו רבה לאשרנו או לאושר זולתנו; לא תתפיס דעתנו מאד בעדות העדים הנאמנים המספרים לנו השגחותיהם ונסיונותיהם, אבל נבקש את מצוא לחזור עליהם עד שיתאמתו אצלנו בבירור ע"י עצמנו. כה יוכלו עד"מ יושבי סיאם להאמין לדברי אנשי אורפה, שבארצותיהם לעתים אחדות יקפאו המים ויהיו קשים כאבן,

עד שעוברים עליהם משאות כבדים, אפשר להם לקבל הדבר לאמת ברור, כבטחונם באמונת המגידים, וללמדו בספרי הטבע נגדה גא לכל עמם; בידיעתם שיש ביכלתם בכל עת לעמוד על בירור הדברים ע"י נסיון. ועכ"ז כשיגיעו לסכן נפשם, לעבור בעצמם או להעביר אנשי ביתם על פני מי־קפאון אלה; אפשר שלא תנוח דעתם לסמוך על עדות זאת, אבל ישתדלו לברר להם הדבר ע"י איזה נסיונות, השגחות והבחנות.

אולם האמתות המקובלות, הדברים אשר נמצאו והיו בספר תולדות השמים והארץ רק פעם אחת ולא נשנו, יתבארו רק ע"י עצמם, או ישארו כספר החתום: היינו שיתאמתו באמצעות החושים רק לאותן האנשים, שהיו באותו זמן ובאותו מקום שאירעו הדברים. כל זולתם מוכרח לבטוח בזה באמונת אנשי השם המעידים על זה; ובפרט האנשים החיים בזמן מאוחר, מוכרחים לסמוך א"ע רק על העדות עצמה. יען שהדבר שמעידה עליו כבר עבר ובטל מן המציאות. העין עצמו אשר אליו הם נושאים את נפשם להשניח עליו עין בעין, לא ימצא עוד בארץ החיים. להחושים אי אפשר לברר אמתתו. חדר כבוד המספר ואמון רוחו הן הם כל הבירור שבדברי קבלה וקורות העתים. בלי עדות נאמנה לא יתברר לנו שום דבר מאמתות דברי הימים והקבלה, בלי סמיכתנו על אנשי השם אמתת הקבלה נעדרת בהעדר המאורע עצמו.

והנה בכל עת שייטב בעיניו י"ת לכונתו הבב"ת שיתברר להם לבני אדם ענין אמתי; יזמין להם בהכמתו הנשגבה האמצעים שעל ידו יגיעו אליו. אם מאמתות ההכרחיות הוא, הנה הוא הונן להם בינה במדרגה הראויה עצמה שהן צריכין להשגתו. אם חק מחקות הטבע ברצונו להודיע לבני אדם, ישפוך את רוחו עליהם ויאיר עינם, למען יראו ויתבוננו מעשי ה'; ואם דבר מקורות העתים הוא הישר בעיניו שישאר לזכר עולם, יתן אמת ובירור להמאורע ההוא, באופן שלא יסופק איש באמון לב האנשים שמהם נמסר להם הדבר בקבלה. והנה, כפי הנראה לי, רק בדברים הנוגעים לאמתות

הקבלה, ישר בעיני ה' להורותם לבני אדם ע"פ דרכם, ע"י דבור וכתב, ולעשות אותות ומופתים כשהדברים צריכים חיזוק יותר לאמונתם. אבל האמתות הנצחיות, כל אימת שיש בהן תועלת לאושר וישע בני אדם, הנה ילמדם ה' ב"ה על אופן יותר נאות לאלהותו: לא ע"י הברות וסימני הכתב, הידועים, רק במקומות מיוחדים ולמקצת בני אדם, כ"א ע"י הבריאה עצמה ויחוסיה הפנימיים, שביד כל אדם להבינם ולקרוא בם. אף לא יחזק ולא יאשר אמתתם ע"י מופתים, המביאים רק לידי אמונה מקובלת; כ"א יעורר את הרוח אשר שם בקרבם, ויסבב לו סבות, להשגיח ביחוסי הענינים ההם, לשום מעינו בו בעצמו, עד שיתבררו לו האמתות שהם תכלית יעודו על הארץ.

לכן אין דעתי נוטה, שלא יספיק כח בינת בני האדם לברר להם האמתות הנצחיות ההכרחיות לאושר האדם, עד שהצטרך ה' ב"ה לגלותם להם בדרך שלמעלה מהטבע. בעלי הדעה הזאת גורעים מיכולת ה' ומטובו מקצה מזה, מה שהם סוברים להוסיף על טובו מקצה השני. לפי דעתם, הגדיל חסדו וטובו לבני אדם לגלות להם האמתות שאשרם תולה בם; אבל לא היה ביכלתו ח"ו, או בטובו וחסדו, לתת להם הכח שיגלו אותם מאליהם. ומלבד זה, לפי הדעה הזאת יהיה הכרה ההתגלות שלמעלה מהטבע יותר כולל מההתגלות עצמה. אם גלוי וידוע לפניו י"ת שבלי גלוי שכינה כל המין האנושי ישחית את דרכו על הארץ, למה זה עזב חסדו ואמתו מההלק היותר גדול שבבני אדם להחיותם מעולם על פני האדמה בלי ה ת ג ל ו ת א ל ה ו ת? ולמה הוכרחו ההודיים ממזרח וממערב להמתין זמן רב עד שישרה בעיני אנשי אורפה לשלוח להם איזה מנחמים, להביא להם בשורת הדת, שבלעדה, לפי דעה זאת, לא יוכלו לחיות בצדק ואושר? בשורה, אשר לפי מצבם, מעמד עניניהם והכרתם, גם הבין לא יבינו אותה אף לא יוכלו להשתמש בה כראוי.

על־פי המושגים של בית-יהודה וישראל, הנאמן את אלהים

ותורתו, כל יושבי תבל ושוכני ארץ יש להם חלק ונחלה באושר הנצחי, והאמצעים להגיע אל האושר ההוא נמצאים בכל מקום שבני אדם נמצאים שם, ומציאותם קלה ונוחה כמציאות האמצעים להשביע הרעבון ושאר צרכי בני אדם הטבעיים. במקום אחד הם מסורים בידי הטבע כמות שהיא, היודעת כחה ורב אונה, ומשתמשת בו, אע"פ שאינה יודעת עוד להודיע נפלאותיה לבני אדם בדבור ולימוד, אם לא [illegible] החסרון ובלשון עלגים; ובמקום אחר הם סמוכים לעד בחכמה ובמדע, מפיקים נוגה צחות הלשון משל ומליצה, אשר על פיהם יחפך בירור הרגשת הלב לודאי מוחשי, ויעמד חי לפנינו. בכל דור שהיה צריך לכך הקיטה ההשגחה העליונה בכל עמי הארץ אנשים חכמים ותחונן אותם במתנה הטובה הזאת לראות בעינים פקוחות על עצמם ועל סביבותם, להתבונן מעשי ה' ולחלק מידיעתם לאחרים. אבל לא בכל זמן יש בזה הברח או תועלת. על הרוב יש די, כדברי נעים זמירות ישראל, כפיעוללים ויונקים ליסד עוז ה' ולהשביח אויב ומתנקם. האיש ההולך בתומו עודנו לא התחכם לשאול שאלות באלה אשר הוליכו שולל את המתפלסף. מלת טבע אשר יבטא בשפתיו לא היתה לו עדין לאבן נגף ולצור מכשול, כאלו הוא עצם נבדל נצב לריב את אלהים. עוד איננו יודע אפילו להבדיל בין פעולה ע"י אמצעי ובין פעולה בלתי אמצעית, ובכל מקום עיניו תראינה ואזניו תקשבנה יד ה' עושה לא לבדו המחיה את הכל: בשמש מופעת בשמים, ברביבים זדזיף ארץ, בכל פרח כי יציץ ובכל שה הרעה באחו ושש בחייהו. הן אמת יש במסלה הזאת להתבונן מעשי ה', איזה מחסיר וגרעון; אבל עולה היא בית-אל ותישר לבטח דרכנו לדעת את ה' אל שדי יושב סתר, אשר רק מידו נתן לנו כל הטוב המשביע נפשנו. אולם בכל עת אשר קם איש כעפיקור או לוקרץ, הלפטיזם או הומה, וגלה את מהסור דרך זה, והפריז על המדה מצד אחר (מה שנקל לו לאדם שיקרה לו מפאת שהוא אדם), לתעות ולהתעות במלת טבע; העיר ה' את רוח אנשים אחרים בעם, היודעים לברר האוכל מתוך הפסולת, ולהבדיל בין האמת והשקר,

המה ראו והבינו את הטפל משני הצדדים, והראו לעין כל כי האמת על תלה תקום ולא ימעדו אשוריה, גם בהסיר ממנה השוא והתפל אשר טפלו עליה. והנה בעיקרו ויסודו החומר הוא; אחד, בדרך הראשון מנחל הטבע ישתה מים חיים ומוה עצמותיו ישוקה; ובדרך השני טעמו כצפיחת בדבש וכלשד השמן, נעים לחיך וטוב למאכל, אבל רק לרפ' כה. אפשר שיגיעו בני אדם בדרך כלל אל התכלית המרוצה בפעולותיהם ומנהגיהם ודרכי המוסר ודרך ארץ, אם אמנם השגותיהם עדין לא זכו, כמו שיגיעו למחוז חפצם ע"י מושגים מזוקקים וצרופים. יש עמים אשר התעתדו מאת אלהים לסבב את כל גלגל מדרגות ההשגות; ויש אשר סבבו אותו רצוא ושוב יותר מפעם אחת; ובבל זאת אפשר שבכל הזמנים השונים האלה נשארו דרכי מוסר שלהם בדרך כלל כמעט באותה מדה ובאותו משקל.

ואני בער ולא אדע מה הוא זה חינוך המין האנושי, אשר נפתה אחריו אוהבי המנוח ל ע ס י נ ג, ע"פ איזה חוקר בתולדות האדם אשר לא ידעתיו. הנה הם חושבים את כל המין האנושי חברים כאיש אחד, אשר שלחו אלהים הנה אל בית החינוך, ללמדו ולחנכו ע"פ דרכו עד יגדל ויהיה לאיש. ובאמת המין האנושי הוא כמעט בכל זמן ועדן (אם נשתמש בדרך ההשאלה הזאת) ילד ואיש גם שב וישיש יחדו, רק בחלוף המקומות ויורכתי ארץ. פה עודנו בחיק אמו, יונק שדיה, או חמאה והלב יאכל; שם כאיש גבורתו ומבשר אבירים יאכל עד; ובמקום אחר הוא הולך על משענתו ושניו נתעו מזוקן. רק האיש הפרטי, אשר מספר ימים מחייו הנצחיים חצצו לו לחיות על האדמה הזאת, רק הוא ילך מחיל אל חיל. לכל איש דרך אחרת לעבור בה בארץ החיים. זה דרך ברמים דרכו ועל פרחי חמד תדרוך כף רגלו, וזה דרכו משוכת הדק, ילך בדרך ציה וערבה, או יעלה הרים וירד בקעות וכשלו רגליו על סלעי מנוח. אבל כלם ילכו למסעם הלאה, וילכו לבטח דרכם אל האושר אשר התעתדו לו. אולם, שגם כל המין האנושי פה בארץ מתחת יעלה מעלה מעלה מעת לעת ומזמן לזמן, עד שיגיע לתכלית

השלטתו, זאת לא היתה, כפי הנראה לי, כונתה ותכליתה של ההשגחה העליונה; ועכ"פ אין זה ברור כל כך, וגם אינו מוכרח לאמונתנו, בהשגחת ה' ב"ה, כמו שחשבו רבים.

ומן התימה, אחר שעל הרוב קצה נפשנו בלמודים והשערות, ומטבענו לאהוב יותר לדבר ולשמוע מעשים שהיו בפועל, ועכ"ז נחדל לתור ולדרוש אחרי המעשים האלו במקום שאנחנו צריכים להם ביותר. הנה אתם מבקשים לדעת פשר דבר, מה היתה כונת ההשגחה העליונה בבריאת האדם? חדלו לכם מן ההשערות; שאו עיניכם מסביב וראו את כל המעשה הנעשה תחת השמש, ואם תוכלו להתבונן בקדמוניות ותולדות כל הזמנים, שאלו נ"כ ימי קדם והתבוננו מאד על כל הנעשה כבר. הדבר הזה מעשה שהיה בפועל הוא, ובלי ספק היה זה מכונתו י"ת ומוכם ע"פ חקי הכמתו. ההשגחה העליונה לא תהטיא המטרה. מה שנעשה בפועל הוא שהיה מראש ומקדם כונתה או סניף לכונתה. והנה בתכלית המכוון ממין האנושי אי אתה מוצא עליה תמידית במעלות החכמה, עד שיתקרב בכל פעם אל השלמות. ואדרבה אנו רואים את המין האנושי בכללו מתנופף רק מעט, ומעולם לא הלך איזה פסיעות לפניו, מבלי אשר לא יחזור לאחוריו תיכף במהירות כפולה ויעמדו רגליו במקום שיצא משם. רוב גויי הארץ חיים כמה מאות שנים במדרגה אחת של השכלה, במדרגה אחת מן האור הכהה, הנראה לעינינו, שרנילות באור בהיר, דועך כאש קוצים. גם הנה לפעמים תצא אש ובערה בנקודה אחת אשר בגוף הגדול ההוא, והיה לכוכב מאיר ומבריק, ויסול לו מסלה, ובדרך אשר הלך בה ימים רבים או מעטים, בה ישוב אחור ללכת אל המקום אשר עמד שם בתחלה, או קרוב למקום ההוא. האיש הפרטי הזוך ילך לפניו ויצעוד הלאה; אבל כלל האדם יחוג וינוע תמיד עלה וירוד בין המצרים אשר הושמו לו לחוק ולא יעברם, ובדרך כלל תשאר לו לפלטה, בכל הזמנים השונים, אותה המדרגה מן המוסר, אותה המדה מן הדת האמת והמוטעת, מן הצדק והרשע, מן האושר והעטל; אותו היוצא מכלם אחד

החשבון זה לעומת זה: מכל הדברים הטובים והרעים האלו תשאר
לו למין האנושי אותה המדה הנצרכת לי בשביל האנשים הפרטים
על מסעם, בכדי שיגדלו ויתחנכו בארץ, ויתקרבו אל השלמות כפי
יעוד והלק כל אחד מהם.

ואשוב אל הערתי הראשונה. מעולם לא התפאר בזה בית-
יהודה שהתנלה לו ה' ביחוד ללמדו אמתות נצחיות, אשר לא
יתכן אושר האדם בלעדיהן, לא התהלל בדת נגלית במובן שרגילין
להבין המלות האלו. ויש הפרש גדול בין דת ואמונה מן השמים להורה
מן השמים. הקול אשר שמענו ביום הגדול והנורא ההוא על הר סיני,
„לא קרא באזנינו לאמור: אנכי ה' אלהיך! מחויב המציאות, שהוא
„עצמו סבת מציאותו, הכל יכול ויודע כל, הגומל לאיש כמפעלו
„בחיים שאחרי מות הגוף." הדבר הזה הוא דת כללית לכל המין
האנושי ולא דת יהודית; ולא היתה כונת האל י"ת לנלות כאן דת
כללית למין האנושי, אשר בלעדה לא יהיו בני אדם ישרים וצדיקים
ולא יוכלו להיות מאושרים. גם אי אפשר שתגלה דת כללית כזאת
מן השמים: כי הרעם הזה וקול השופר את מי יורה דעה להזדותו
הלמודים המצליחים האלה? בלי ספק לא את „האיש ההמוני, אשר
נמשל כבהמות נדמה, אשר מעולם לא עלה עדין על מהשבתו
מציאות אל מסתתר המושל בכל העולם הנלוי הזה. מה יתן ומה
יוסיף לאיש כזה הקול הנפלא, הלא השגתו תשאר במקדם ולא
יתברר לו מאומה, ואף כי להמתפלסף לא יועיל הקול הזה, אשר
הרבה ספקות וחקירות דקות צוללות באזניו, עד אשר לא יוכל
לשמוע את קול השכל הבריא. איש כזה דורש אחד יסודות
הבינה, ולא יבקש נפלאות. ואם יעיר מורה הדת את כל ישני
אדמת עפר, אשר חיו מלפנים על פני האדמה, מתרדמות מות,
לאשר ולקיים ע"ז דבר מאמתות הנצחיות, המסופק
יענה: הן אמת המורה הזה תחיה מתים רבים, אבל מהאמת הנצחית
לא אדע הפעם יותר מאשר ידעתי לפנים, הנה נא ידעתי הפעם כי
יש אשר יכול לעשות ולהשמיע דברים נפלאים חוץ למנהג העולם,

אבל יכול להיות שיש עצמים רבים כזה, אשר לא הוטב בעיניהם להתגלות לנו כעת, וכמה רחוקים עדין כל הדרכים האלו מהרעיון הנשגב של אמונת אל יחיד ונצחי, המושל בכל העולם ברצונו שאין לו נבול ותכלית, ובוחן כל סתרי מחשבות בני האדם, לגמול להם כפעלם בעולם הבא? — מי שלא ידע את זאת, ולא נמלאה נפשו מאמתות האלה החברחיות לאושר האדם קודם שדרכה רגלו על ההר הקודש ההוא, על איש כזה הפילה המראה הנוראה הזאת אימתה ופחד ותדבא לארץ חיתו, אבל לא הוסיפה על ידיעתו דבר. — לא! כל הדברים האלו נודעו להם מתחלה, ואפשר שלמדו אותם ביתי החכנה, עד שנתברדו להם במופתים שכליים בלי שום ספק, ואח"כ קרא באזניהם קול ה': „אנכי יי אלהיך אשר הצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים וגו'" זה דבר אמת מאמתות קורות העתים, אשר עליו נוסדה תורת העם הזה, וכונת התגלות הזאת היתה רק לתת להם חקים ומשפטים, ולא אמתות נצחיות: „אנכי ה' אלהיך, אשר כרתי ברית עם אבותיך „אברהם יצחק ויעקב, ונשבעתי להם לקחת לי „זרע לעם סגולה. והנה הגיעה עת דודים להקים „את הבטחתי זאת. לזאת גאלתי אתכם מתחת „סבלות מצרים באותות ובמופתים ובמוראים „גדולים. אנכי גואלכם, מושיעכם ומלככם, „הנני כורת עמכם את הברית, ונתתי לכם „את חקותי, אשר תשמרו לעשותם בארץ אשר „אני נותן לכם לרשתה, והייתם לי לעם „סגולה ומצליח." כל אלה הם אמתות קורות העתים, אשר לפי טבען יסודתן בירור הקבלה המסורה מאיש לאיש, יתאמתו ע"י אנשי השם אשר מעולם שהעידו עליהן, ויתחזקו ע"י אותות ומופתים.

אותות ומופתים שחוץ למנהגו של עולם אין בם כח ע"פ הדת היהודית להביא מהם ראיה לחזק או לסתור אמתות הנצחיות שיסודתם

בשכל האדם ובונתו. וע"כ נצטוינו ע"פ התורה שבכתב עצמה, לבלתי שמוע אל הנביא, אשר יורה או יצוה לנו דבר שהוא נגד האמתות הברורות, אע"פ שיחזק שליחתו ע"י שיעשה אותות ומופתים; ולא זה בלבד אלא לדין את בעל המופת החוא במיתה אם בונתו לפתות אותנו לעבוד אלילים. יען שהמופתים יבואו רק לקיים ולאשר העדות, לתמוך דרכי אנשי השם: לחזק האמונה בעדים שמהם באו אלינו הדברים בקבלה: אבל לא יועיל שום עדות וכביד העדים להכחיש דבר אמת שנתברר בשכל, או לחסיר הספק מדבר שהשכל מסופק בו*).

אם אמנם זה הספר האלהי, אשר קבלנו על ידי משה, היתה ע"ק הכונה בו שיהיה לספר תורה, יכלול מצוות, חקי חיים ומשפטים: בכל זאת מודעת זאת כי אין הקד לאמתות השכליות, ולמודי אמונה ודת האצורים בתוכו, הקשורים בקשר אמיץ וחזק עם החקים עד אשר התלכדו יחד ולא יתפרדו והיו לאחדים בידינו. כל החקים או שיסודתם אמתות נצחיות ועליהן אדניהם הטבעו, או שהם מזכירים ומעוררים להתבונן עליהן: עד שבצדק אמרו רבותינו ז"ל, שהמצוות והליסודים המגיעים מהם מתיחסים ביניהם כיחס הגוף אל הנשמה. במה שיבא אקח מועד לדבר מזה יותר, ולע"ע יספיק לי זה המעט כדבר ברור, שיש ביד כל אדם לדעת אמתתו, אם לכונה זאת יקח בידו את ספר תורת משה לקרותה באיזה לשון שיהיה. גם הנסיון מבמה מאות שנים יורנו, שזה הספר תורת אלקים, היה מקור דעת לחלק גדול ממין האנושי, אשר שאבו ממנו מושגים הדשים, או תקנו על פיו את הישנים. וכל עוד תדרשו בו יותר, תוסיפו להתפלא על עומק הדעת הצפון בו. הן אמנם האמת, מלובשה בבגדים פשוטים, מבלי שתתיפה לבקש אהבה, נלויה בו ונראה לעינים בסקירה ראשונה. אבל כל מה שתוסיפו להתקרב אליה, יותר שתהיה השקפתכם בה טהורה, תמימה ומלאה אהבה ותשוקה, תוסיף להראות לכם הדרת קדשה, אשר היא

---

*) עיין רמב"ם יד החזקה הלכות יסודי התורה פרק שמיני. שמעתיק.

מכסה בשבכה דקה, לבלתי תראינה בה עיני זר אשר לא טהורות הנה, ולא יטמאו את הקודש*). בכל משפטי תורת משה ופקודותיו אין גם אחד אשר יצוה: תאמין! או לא תאמין! כי אם כלם אומרים: עשה! או לא תעשה! אין ציווי על האמונה: כי לא תסבול האמונה שום ציווי זולתי הבא אליה בדרך מופת ובירור. כל מצוות הש"י אל מול פני הרצון ואל כח המעשה שבאדם פניהם מועדות. ולא עוד אלא שמלת אֱמוּנָה בלשון עברית, שנוהגין לתרגמה על האמונה שבלב (גלויטן) עיקר ענינה עפ"י חרוב חֲסָנוֹת, מִבְטַח עֹז, חֹזֶק הַבִּטָּחוֹן באיזה הבטחה. באברהם נאמר: וְהֶאֱמִין (פי' בטח) בַּיְי וַיַּחְשְׁבֶהָ לו צְדָקָה (בראשית ט"ו ו'): וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל נו' וַיַּאֲמִינוּ (פי' בטחו) בַּיְי וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ (שמות י"ד, ל"ג). ובכל מקום שדברה תורה מאמתות הנצחיות השכליות לא נאמר שם אמונה, כ"א השכל וידע: אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ (דברים ד', ל"ה). וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד (שם שם, ל"ט). שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד (שם ו' ד'). לא נאמר בשום מקום: האמין ישראל והיית

---

*) „להימתה דהיכו שפירתה בחיו ובשירתה דריוה, ומיכו עמירתה בעמיכו גו „היכלה דילה, ומית לה רחימה יחידאה דלה ידעין ביה כי בגיה תלת מיכו בעמיכו. „ההוא רחימה, מגו רחימו דרחים לה, עבד לחרע ביתה חדיר זקיף עיכוי לכל סטר; „מיכי ידעת דהה רחימה מסחר חרע ביתה הדיר, מה עבדת? פחחה פחחה זעירא „בסהוא היכלא עמירתה דמיכי תמן ובליחת מגפתה לגבי רחימה, ומיד מהדרת ומתכסיאת. „כל מיכו דהוו לגבי רחימה לא חמו ולא מסחכלו בר רחימה בלחודוי, ומשוי ולביה ונפשיה „מזלו מבחרה, ויידע דמגו רחימו דרחימה ליה מחגליאת לגביה רגע חדא, למחערת לגביה „רחימו. הכי הוא מלה דלעולמיהא, לא מחגליאת חלא לגבי רחימתה. ידעת עוריירתה דההוא „חכימא דלבא סחרת לחרע ביתה כל יומא. מה עבדת? גליאת מגפתה לגבי ההוא חכימא דלבא „מגו היכלא, והמריזת ליה רמיזא, ומיד מהדרת ומתכסיאת; כל מיכו דמתן לא ידעי „ולא מסחכלי, חלא מיכו בלחודוי, ומשוי ולביה ונפשיה מזיל מבחרה. ועד"ד עוריירתה מהגליאת „ומתכסיאת ומזלת ברחימו לגבי רחימתה, למחערת בהדיה רחימו." (זהר מבמביס דף נ"ט „ע"ח ע"ס הס מחרת יקח לו). המעתיק.

מבורך; אל יסיתך לבך בשפק, ישראל! פן תבא עליך רעה זאת או אחרת. מצוה ואזהרה, שכר ועונש, יבא רק על מעשים, על מצות עשה ועל מצות לא תעשה, שהם ברצונו של אדם ובחירתו, ויתנהלו ע"י המושגים מטוב ורע, וכמו כן מתקוה ופחד. אולם האמונה והספק, ההסכמה וההתנגדות לא תתנהלנה ע"פ כח בחירתנו, לא ע"י הפצנו ותשוקתנו, לא ע"י הפחד והתקוה, כ"א ע"י השכלתנו מדבר אשר הוא אמת או בלתי אמת.

עד כן לא חיו לישראל מאז ומקדם לא ספרים המלמדים עקרי האמונה ולא ע י ק ר י ם. אין איש נשבע על האמונה ואין משביעין אותו על העיקרים; אף אין לנו השגה כלל במה שמכנים שבועת האמונה (גלויבענסאייד), ומוכרחים אנחנו להחזיקה, ע"פ רוח היהדות הגמורה, לדבר שאי אפשר. הרב ר' משה בר מימון היה הראשון שעלה במחשבתו להנביל דת אבותיו במך מסיים של עיקרים; למען תהיה להאמונה כפי מה שמסביר הר"מ ז"ל, כמו ליתר המרעים, יסודות ושרשים, אשר מהם יתד ופנה ליתר עניניה*). מהמחשבה הזאת המקריית נולדו שלשה עשר ע י ק ר י ה ד ת ליהודים, אשר הסבו לנו את השיר י ג ד ל וכמה ספרים מועילים מהבנים ח ס ד א י, א ל ב ו י א ב ר ב נ א ל. וזה הוא לבד אשר הניע לנו מהם ולא זולת. תהלה לאלהים! לא נעשו לזיקי האמונה ולנחשתי הרת. הרב ח ס ד א י נלחם נגדם ונותן טעם לשנויים**): א ל ב ו ממעט במספרם ומעמידם רק על ש ל ש ה עקרים***) הדומים במעט לאלה שבחר בהם הרבדט מכרבורי

*) עיין פי' המשניות להרמב"ם ז"ל מסכת סנהדרין למשנת כל ישראל (פרק י').

**) המלה דבריו והשנותיו על הר"מ ז"ל בספרו מורה נבוכים (הרב ר' מסלמי נשמר בשנת ק"ת לאלף הששי כ"כ ביוחסין). המעתיק.

***) דבריו הלזה המה כתובים על ספרו ס ע ק ר י ם שחבר בשנת ה'קפ"ה. והרב הגדול לוי יצחק מברכנעל הסתדל להגדיק את הר"מ ז"ל בספרו ר ש ת מ נ ה. כרך הג"ל נשמר בשנת

Herbert von Cherbury בזמן מאוחר ליסודי דת הנוצרים, ועוד אחרים, וביהוד הר' לודויא ותלמידיו המקובלים החדשים, לא יחפצו בשום מספר מונבל ללמודי היסודות, והם אומרים: בתורתנו הכל יסוד. בכל זאת נעשתה המלחמה הזאת כמו שמהראוי שתעשינה כל המלחמות ממין זה: בתם רב ובקנאת האמת, אבל בלא איבה ודבר מר; ואם אמנם נתקבלו י"נ עקרי הרמב"ם אצל רוב העם; בכל זאת אין גם אחד, כפי שידעתי, אשר יאמר חלילה על הרב אלבו שהוא מין ואפיקורוס, על שרצה למעט מספרם ולהגבילם בעקרים שבליים יותר כוללים. ובדבר הזה עוד לא סר מנגד עינינו מאמר חכמינו ז"ל היקר מאד: „חללו מתירין וחללו אוסרין אלו ואלו דברי אלהים חיים!*)".

ובאמת גם כאן הכל תלוי בההבדל שבין האמונה והידיעה, למודי הדת ומצוות חדת. כל היודעות האנושיות גבול בלי ספק להגביל על יסודות שרשיים שהם עיקר הכל. כל עוד יִמְעט מספרם כן יבון הבנין וכן יקום. אבל מצוות לא תסבולנה שום קצור. בהם הכל עיקר, ולכונה זאת נוכל לומר במשפט וצדק: לנו כל דברי התורה, כל מצוות ה' ואזהרותיו, כלם עיקרים ויסודות. ואם בכל זאת תתאוה נפשכם לדעת מטנה את הצרוף ומזוקק שבעתים (קווינטעסענץ); שמעו נא, את אשר ענה על זה אחד המיוחד שבחכמי ישראל, הלל הזקן אשר חי קודם חורבן הבית השני. "נוי עובד

כ'כם"ט בפתדבה. ומלבד כ' הנ"ל מצר עוד י"ב תבוריס ותס: פי' על כ"ד ספרי קודש, מרכבה המצנע, מעיני הישועה, מסמיע ישועה, ישועות משיחו, עשרת זקנים, זצת פסח, נחלת לבות, שמיס תדשים, מפעלות אלהים, זדק עולמים, להקת נביאים. המעתיק.

*) רלויתי לשים מ'ומדיש שמין נם דעה, שבשיטו רחיה מן המאמר הזה, שבתביים מכתדשים מת משפט הסתירה (דען זשמן דעם וויעדערשפרוכם). מנת השם! יהי רצון מלפניך שתחזיקה עיני היתים הללה, שיהיה כדבר הזה יונת מכלל משפט הסתירה לכל העתים! ויקויים בנו מקרא שכתוב: צום הָרְבִיעִי נו' וְצוֹם הֲעֲשִׂירִי יִהְיֶה ט' לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה נו' וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ (זכריה ח', י"ם).

כו"ם בא ויאמר: רבי, למדני כל התורה בזמן שאני עומד על רגל אחת! ש מ א י, אשר ממנו שאל הגוי כדבר הזה בראשונה, דהפו באמת הבנין שבידו; אבל ה ל ל, המהולל בענות רוחו החזקה ובנחת דברי פיו, ענהו ויאמר: בני! ו א ה ב ת ל ר ע ך כ מ ו ך. זהו עיקר התורה; והשאר פירושה· לך ולמוד!

הנה נא הואלתי לתאר במהוגה את הקוים המיצונים לציור העקרי של היהדות הישנה והמקורית, כפי הגולה על רוח בינתי. מושגי-למודים ומצוות; מחשבות ומעשים. אלה לא נקשרו במלים ובאותיות הכתב, השוות תמיד בתמונתן לכל בני אדם ובכל הזמנים, בכל השתנות הלשונות, המדות, המנהגים והיחסים, ולא נוכל להבריה מושגינו לבנוס לתוך המלים האלה מכלי אשר לא נכה אותן לרסיסים ולבקיעים. כי אם נמסרו ביד הלמוד החי, אשר רוח בקרבו, אשר בידו לשמור ארחות כל השתנות הזמנים ומצב העניינים, ואשר יוכל לפשוט צורה ולקבל צורה לפי הצורך ולפי כשרונותיו וכח תפיסתו של התלמיד. אופן למוד החי הזה, הנעשה מאב לבנו, כבר נמצא בספר התורה הכתובה ובמצוות המעשיות הנעשית בכל רגע מאת כל איש יהודי. מראש ומקדם היו מוזהרים על זה, לבלתי כתוב יותר בספר בענין המצוות, מאשר צוה ה' לכתוב ע"י משה. „מה שמסרתי לך בע"פ, אמרו רבותינו, אי אתה רשאי לכתבו." בעמל ויגיעה רבה הסכימו אנשי כנסת הגדולה על היתר כתיבת התורה שבע"פ, שראו הכרה לזה בימיהם. וכנו ההיתר הזה הפרת התורה (לצורך שעה), ואמרו עם דוד המלך ע"ה: עֵת לַעֲשׂוֹת לַיי הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ (תהלים קי"ט, קכ"ו). ולא היה ראוי להיות כן לפי הכונה הראשונה של נותן התורה. מעשה המצוות עצמו הוא מכתב אלהים, חי וקיים ומעורר את הלב, מלא כוונות ומעורר תמיד על התבוננות, ומסבב ע"ז הלימוד שבע"פ. את כל אשר עשה התלמיד מן הבוקר עד הערב וכל המעשים אשר ראה, הכל היה מורה באצבע על למודים דתיים ומחשבות, והעיר אותו לספור כל צעדי מורו ולהשגיח עליו

להתבונן על מעשיו ולקחת ממנו את לקחו הטוב*) בפי הראוי לו ע"פ בשרונותיו ובפי שנעשה הגון לכך ע"י הנהגתו הטובה**) ומשרבו הכתבים והספרים אשר ע"י המצאת הדפוס רבו ועצמו בזמננו במאד מאד תמלא הארץ אותם, נהפך כל האדם לאיש אחר: ההשתנות הגדולה אשר תהיה ההמצאה הזאת בכל ששת הידיעות האנושיות ומהשבותיהם, תהיה מאד אחריתה מצר אחד, לצורך השתלמות המין האנושי, ואין די תודה בפינו בדבר הזה להשגחה העליונה המטיבה לכל באי עולם; ובכל זאת, באשר יקרה לכל הטוב המגיע לאדם בעולם הזה, כן גם הטוב הזה מעורב קצת ברע, אשר סבתו במקצת השמוש הבלתי ראוי הנעשה בו, ובמקצת ג"כ התנאי ההכרחי למין האנושי. אנחנו מורים ומלמדים זה את זה רק ע"פ כתבים; נלמד לדעת את הטבע והאדם ע"פ כתבים: נעבוד ונרגיע, נתבונן ונגילה בכתב; והדורש לא ישתעה עם עדתו, כי אם קורא באזניהם את אשר כתב בספרו. המורה על במותיו הולך וקורא את חבוריו הכתובים. הכל א ו ת מ ת. אין לך מקום שיש בו ר ו ח ה ד ב ו ר ה ח י. אנחנו נאהוב ונכעום באגרות, נתקוטט ונעשה שלום באגרות, כי עסקנו איש את רעהו הוא רק ע"פ חלוף אגרות, וכאשר נתאספה יחד, אין יודע בנו ענין אחר להתעסק בו, כי אם ל י ח ו ק א ו ל ק ר ו א ב ס פ ר באזני השומעים.

זאת היא הסבה שבעבורה כמעט אבד מותר האדם מן הארץ. אין איש מבקש חברת החכם: כי נמצא חכמתו בספרים. וכל

---

*) אפשר לכוון לענין זה ע"ד כומה שניה יעוד הגביה (ישעיה ל' כ' כ"ו) "וְלֹא יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ: וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־מוֹרֶיךָ: וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ." המעתיק.

**) מכאן עד "מכלי ספר" העתיק המכס המלין מו"ס שמשון בלעך ז"ל ע"פ דרכו בלבוש ומה ובכורה ויפה עד מאד, נדפס בכ"מ חלק שני (ווינן 1836) מכתב י"ז לד 128. ומני לבמתי סיכתי להעתיק בלבוש קלה ומחה זכל קוכת ולהתקבב יותר על הלבוש המקורית שממנה העתקתי. המעתיק.

השתדלותנו הוא רק להעיר אותו לכתוב, אם נחשב שעוד לא יצא ידי חובתו במה שהדפיס עד הנה. נטל כבוד משיבה; כי העלם בטרם צמחו שערות זקנו יודע יותר מפי ספרים, מאשר ידע גם שב גם ישיש ע"פ נסיונותיו. יבין או לא יבין היטב מה שקרא, מה בכך, די לו שקרא הדברים, ונושאם על דל שפתיו תמיד, ולשונו מדברת גדולות ונצורות באזני איש ואיש, יותר מאשר יוכל עשות זקן זה שקנה חכמה ומלה אין בפיהו, כי לא יבון לדבר כן. לא נוכל הפעם להשיג מדוע היתה זאת רעה גדולה ועצומה בעיני הנביא שאמר (ישעיה ג', ה): „וְרָהֲבוּ הַנַּעַר בֶּזָּקֵן" או במה ידע היוני לנבאות אבדון ארצו, בראותו בתוך קהל ועדה נערים צעירי ימים נוהגים שחוק וקלות ראש בזקן. אין לנו צורך בבעל הנסיונות, אם רק כתביו בידינו. קצור הדברים לִיטֶרַטִים (Litterati) אנחנו, א נ ש י א ו ת י ו ת. כל עצמותינו תולה באותיות, וכמעט לא נוכל להשיג כלל איך אפשר לבן אדם ללמוד ולהשלים את נפשו מבלי ס פ ר.

לא כן היה בימים הראשונים ימי קדם. ואם לא נוכל להחליט שהיו הימים הראשונים טובים מאלה, עכ"פ הדבר ברור ששונים היו. ממקור אחד שאבו, אספו וגנזו בכלים אחרים, והשתמשו באשר אספו באמצעים אחרים. האיש היה לו הכרח יותר בחברו; הלימוד נקשר יותר עם החיים והמחשבה במעשה. את אשר לא נסה עדין היה מוכרח ללכת בעקבות בעל הנסיונות, התלמיד בעקבי רבו, לבקש קרבתו, להשגיח עליו, וכמעט לבוא עד תכונתו, אם היה את לבבו להשביה שאון תשוקתו למדעים. ולמען הראות בבירור יותר עד היכן נגע הדבר הזה אל הֶחדת והמדות, מוכרח אני להרשה לעצמי עוד הפעם לנטות מדרכי, אשר עד מהרה אשוב אליו. הענין אשר אני עוסק בו עומד לגבול ענינים אחרים רבים ושונים ונוגע בם, עד אשר לא אוכל ללכת תמיד בדרך אחד מבלי נטות ימין ושמאל.

כמדומה לי, שהשינויים אשר קבלו סימני הכתב, בכל הזמנים המתחלפים, מאז החכמה בנתה ביתה, היה להם מאז ומקדם חלק נדול בכל ההפכות אשר התהפכו על ידיעות בני אדם בכלל,

ובתמורות הגדולות שנעשו בדעותיהם ובהשגותיהם בענינים ואמונה בפרט, ואם לא הם לבדם הסבו את כל אלה, עכ"פ הדבר ברור שעזרו הרבה לזה בצרוף סבות אחרות. כמעט יכל האדם להסתפק בהישמי החיצוניים (ומי זה ה א י ש אשר ימלאו אלה לבדם זמן רב את מחסורו?) כמעט ירגיש בנפשו הערה לברוא לו מושגים חדשים מהחושמים החיצוניים האלה, יתגלה לו תיכף ההכרה, לקשרם בסימנים מוחשים; לא לבד למען הודיעם לאחרים, כ"א גם לקיימם ולהחזיקם לעצמו, שיוכל להתבונן בם בכל עת שיצטרך אליהם. הן אמת אפשר לו לעשות הפסיעה הראשונה להפשטת ציורים כללים בלי סימנים גם מ ו כ ר ח הוא על זה; כי גם עוד היום מן ההכרה שכל המושגים המופשטים המתחדשים אצלנו ערומים יצאו בלי סימנים, זרק אחרי הולדם יושמו להם שמות. בתחלה צריך שיבדל הציור הכללי מן השבכה שהוא מסובך בה, ויֵרָאה יותר, ע"י כה ההתבוננות. ולצורך זה יהיה לנו לעזר ולהועיל מצד אחד הכח העצמי של הרושם, שהציור הזה עושה בנו; ומצד השני תשוקת המתבונן להשיג תכליתו. אולם ההבדלה הזאת וההתבוננות בציור הכללי תינע ותלאה את הנפש. כמעט קט והנה נדעך שביב האור אשר אספה ההתבוננות לאיר הנקודה המרוצה מענין שלם, עד שתשוב להסתר בצל כלל הענין שהיא בתאחדת עמו. אין בכח הנפש להרבות צעדיה הלאה, אם העמל ההוא יעמוד ימים רבים, ויצטרך להשָׁנות פעם בפעם. הן החלה להפשיט; אבל בלתי אפשר לה לחשוב מחשבות. ומה העצה היעוצה? — ההשגחה המוחכמת נתנה לה תחבולה קרובה מאד, אשר תוכל להשתמש בה בכל עת. תקשור את הציור המופשט, ע"י קשר הרעיונות, יהיה טבעי או בחירי, בסימן מוחשי, אשר יעלה את הציור הזה נקי ובלתי מבולבל, בכל עת אשר יתחדש רשומו, ויפרוש עליו אור. עי"ז, כמו שנודע כבר, נעשו כל לשונות בני האדם, המחוברות מסימנים טבעיים ובחירים, שבלעדם לא היו בני אדם נבדלים מחיות השדה כ"א מעט, כי לא יוכל האדם, בלי עזר הסימנים האלה, להתרחק כמעט קט מהדברים המוחשים.

בדרך שנעשו בהכרה הפסיעות הראשונות להגיע אל ההכרה

התבוניות, בדרך זו עצמה מתרחבות המדעות עוד היום והולכות ומתעשרות בהמצאות חדשות, וכן יהיה לפעמים המצאת מלה אחת שקולה הרבה בענין המדעים, הראשון אשר המציא מלת ט ב ע*) (נאטור) נראה בסקירה ראשונה שלא גלה דבר גדול. ובבל זאת על אנשי דורו להודות לו, שעי"ז יכולת בידם להבלים את האוחז העינים המראה להם מחזה שוא ומקסם כזב באויר השמים ולומר לו שאין בשחוק זה דבר למעלה מהטבע; כי רק פ ע ו ל ת ה ט ב ע היא. ואפילו נניח שעדין לא ידעו דבר ברור מתכונת קרני אור הנשברים, ואיך יתהוה על ידם דמות ותמונה באויר השמים; — ועד היכן מגיע עוד היום ידיעתנו בזה? כמעט פסיעה אחת הלאה; כי רק מעט מזער ידענו מטבע האור עצמו ומהחלקים הפנימיים מעמידי עצמותו; — הנה ידעו עכ"פ להכניס מחזה יחידי בברית חוק טבעי כללי, מבלי שיצטרכו לתת לכל שחוק סבה אחרת בחירית. וכן קרה הדבר להתגלות היותר הדשה, שיש לאויר כבדות. אע"פ שלא ידענו עדין לברר ענין הכבדות עצמו, בכל זאת נוכל עכ"פ להביא בצל החוק הכללי של הכבדות, את השנחתנו, שבקנים ריקים מאויר העצמיים הנגריים יעלו מעלה, אשר לכאורה היה להם לשקוע יותר**). נוכל להסביר איך שעל ידי הירידה הכללית, שלא ידענו לה טעם וסבה, נסתבבה בהברה באופן זה עליה; וגם זה פסיעה להלאה בההברה האנושית. ולפ"ז לא נוכל להחליט על כל מלה אשר לא ידענו לה יסוד ומוצא

---

*) עיין מה שכתב ידידי הרב החכם מסקי"ב לשוועמאהן ל"י ע"ד שם זה ויסודו בלשון עבריה בהערה לרים פרק ו' מספר הצני בספרו תעודה בישראל, ומה שפניה בשם סנמון יעב"ץ ז"ל ועיין תשבי לרש"ב שרם מצא. ומי יודע אם לא כמו הרלפטוניס ז"ל עניינים כאלה בשם כיסוף מבלי המנע להם שם ט ב ע, כשהי הרב מני למדנו סמהדרין פרק ז' (דף ס"ו ע"ב) חזינא לאפוס דקרנע דגפין ודבי כריכי דשיתי מחיריה" וכדומה לזה שהכל יודעין בימינו שפעולות הטבע הן. ה מ ע ת י ק.

**) תעמיד קנה על זכוכית מחוך וחלול ומפולם בתוך מים מחר כמיזה כלי, וכונו כלונו יוצא דרך הכספו מלמעלה מן המים, ומוריק על ידי טפטפומפי (כלי שמוריקין בו סמויר) מת המויר מחר בתוך הקנה היוצא למעלה מן המים, מז בעיניך תביט כי יעלה המים לא תוך חלל הקנה למעלה מעמען; המעתיק

ממושגים קודמים שרבר ריק הוא. די לה אם יעלה בידה לסמן איזה ענין ע"פ תכונה כללית מכל צד. ולולא ידענו שאומר ברירת הריקות (דער לויפטרוק fuga vacui) הוא כולל יותר ממה שנתברר אחר החקירה*), לא שמנו בו תֹהֲלָה אבל הנסיון יורה שיש אופנים אשר לא תמהר הטבע למלאות תיכף הריקות; אשר על כן השליכו אחרי גַו את שם הנדר הזה, לא להיותו הבל וריק, כ"א להיותו שוא ונגד המציאות. — ובן שקולים הרבה במדעים עוד היום המלות דביקות הגופים (Cohäsion der körper **), הכובד הכללי (algemeine Gravitation ***) אם אמנם לא נדע עדין להתחקות על שרשיהם ממושגים יסודיים הקדומים להם.

---

*) לפיכך סברו החכמי' שהטבע סורח מפני הריקות וירח ממנו, כמו במצל הקודם כשהתרוקן הקנה העומד במים מן האויר מיד הוא מתמלא מן המים, ומין מקום פנוי וחלל ריקן בטבע, וקרמו לזה (fuga vacui) ר"ל ברירת הריקום, או (horor vacui) יראת הריקות; אבל מודע הס"כ ע"י הנסיון בחכמת הטבע, שאין הדבר כן, אבל הסבה על עליות המים לכלי הוא כח הכובד בעצמו של האויר שסביב הקנה המעיק על המים ומכריחו לעלות מעלה, בשביל שאין לו מקום לעלות בקנה שנתרוקן מן האויר. המעתיק.

**) הוא הכח המחזיק חלקי סניף יחד שלא יתפרדו זה מזה ויתפזרו. המ ע ת י ק.

***) "הכח הנמצא הממזיק בידו המחזיק חבל ומלותה הארץ וכל היקום אבר עליה, ובזכותו הגשויה הוא מוליך ומביא כל נבא המכוס במכוס, הוא ה כ ו ב ד הכובד (דיא שווערקראפט) אבר נתע ה' בקרב כל הגופים כו'. כח הכובד הזה הוא מופצע בכל הגופים הגמלאים בעולם, בתופן שים לאל ידעו להרלות בבחינה ונסיון מוחצי, שכל גוף גדול מושך אליו את הקטן ממנו; ולהיות כדור הארץ גדול מכל הגופים הנמצאים על פני האדמה, ע"כ הוא מושך כלם אליו, וגם הלבנה הקרובה אל הארץ וקטנה הרבה ממנה, נמשכת בכח המושך ההוא לארץ, ולהיפך פועלת שוב על הארץ למשוך אותה אליה לפי ערך גדלה, אבל מזה מסבב עליות וגסילת המים (עבבע אוד פלוטע) המתחזה כל פעם בדיוק לפי מצב הלבנה. וכן הנמים היה היותר גדולה מכל כוכבי הלכת ע"כ יגבר כחה על כלם למשכם אליה, נמם להיותם עומדים כלם בהוקים זה מזה, וכל אחד פועל בכח כבדו למשוך את זולתו, לפי ערך גדלו ומרחקו, לכן מהרכבת כל הפעולות האלו, הם מוכרחים לסבב במסילות עליפזיות סביב הנמם השוכנת בתמצע כלם כנודע."

"ע"פ חכמת התכונה, אבר עתקה גדלה בימים האחרונים האלו, בזכות חכמת הכיושר והתנועה, ידענו בבירור כי כל נבא הנמים סובבים האלכים במסלוליהם ע"פ מספחי חקי הכובד לפי ערך משקל הנמלא, תכונת מרוצתם ומרחקם זה מזה, בשאין שכל הבינים

בטרם גלה האדון פאן הא ל ל ע ר את חוק ה ה ת ע ו ר ר ת (דאס געזעטץ דער ווייגלמרקייט)* כבר יתכן שראו איזה חוקרים את המראה הגדול הזה בטבע הערוכה בבעלי חיים. אבל המראה הזה אצלם בין רגע היה ובין רגע אבד, ולא נתרשם מבין המראות האחרות לתקוע בו התבוננות החוקר יתד במקום נאמן. בכל עת שחזר ונתעורר החוקר על מראה כזה, היה נראה לו תמיד כפעולה בודדת של הטבע, שלא היה אפשר לה להזכירו המון האופנים אשר בם התבונן

הרבים שמו רואים בספר תמונותיהם ומופן התליכותיהם, כלם מכוונים בדיוק תמתי עם תבונן ה ה ס כ מ ו ת תאר יפריעו ויסביכו זה את זה בכח מבכח, עד שים לאל ידיעו להמוות להם הדרך תאר ילכו בה, ולהניד מרחש כל מקרה וכל סיבה תאר יקרה בעבה הבמים ערם בוחם עד כמה מחות בניס! וזה למוס יכיר ויעיד כל חיש תאר בשתו לבו לעמוד התכמה הזאת כפי מצבה בימינו היום — עיקרי התבונות תאר בידי התוכנים הוא, לבקול בפלם חכמת הביעור את מדת כח הכובד, תאר יפעלו כל אחד מכוכבי הלכת לפי מבקל ממנו ומרחקו מן הבמם וכו'."

„ידענו למוס את כח הכובד הזה לכל חוקותיו ומשפטיו, וים לאל ידינו למצוא כל פעם בדיוק כמות פעולתו בכל התופנים, תבל מה הוא הכח הזה בעצמו כו' לא נבעה שקר בנפשנו, כי אין אתנו יודע עד מה" (התכם הגדול רח"ז סלאימסקי בספרו מציחות הנפש פרק ג'). המעתיק.

*) „הנקודה הרתמונה תאר ממנה יצא כל הצון וכל חצן פנימי לאברי הגוף וכלי התושים, ותאר תליה יכולו כל ההרגשות התיצוניות, הוא בתמת כפי הנודע לתוקרי העבע רק ה מ ו ח, הוא המעורה בעורקים רבים (נערפען) והולך ומתפשט דרך מוח השדרה (רוקענמארק) על פני כל חלקי הגוף, העורקים הגדולים שבהם נכנסים לכלי התושים והעצבים המפוזרים בכל חלקי הגוף, והקטנים מהם הולכים ומתפשטים תחת העור על פני כל הגוף תאר מהם י ת ע ו ר ר הרגשת המגוע בחלש — סגולת העורקים ההם הוא שכאשר יתעורכו כ"י הצון והחפץ הפנימי יפעלו על העצבים הקרובים להם ויעוררם בתוכם, להתכונן לו להתפשט, תאר כי"ז יתנועע האבר שהוא על התכונה הנלית, ולהיפך כאשר יפעל עליהם דבר ממון תז י ת ע ו ר ר ו י ע י ר ו מהיכות נפלא כל העורקים תאר להלאה עד המוח המרגיש כי"ז את המוחש הפועל עליו ממון, נתופן שעפ"ז העורקים המה ג ו ם ח י ה ר ג ש ה בכל חלקי הגוף, מוליכים כל פעולה מיצונית עליהם עד המוח המרגיש תוחה, ולהיפך כל הרגשה פנימית הנולדה במוח כ"י הצון והחפץ הם מביאים ב ע ר ע ו ר ם לאברי הגוף ופועלים על העצבים למלאות התפץ ההוא." (הנ"ל, בספר הנ"ל פרק ד'). המעתיק.

על המראה הזה; על כן כלה כענן וילך גם בפעם הזאת, באשר הלכו בתהו ויאבדו המראות הראשונים, מבלי השאיר בנפש זכרון ושארית. רק ה א ל ע ר לבדו הצליה והשכיל ועלה בידו להתיר האגודה ולהוציא הפתיל מתוך הסתבכותו, לפקוח עין על הכלליות שבו, לתת לו שם זכר, ובכן העיר את כח ההתבוננת אשר בנו, והנה אנחנו יודעים להעמיד כל אופן פרטי, שנחזה בו דמיון זה, על חק טבעי כללי.

היוצא מזה שהכרה נתינת סימנים למושגים הוא בפול: בראשונה לעצמנו, ככלי שהמושגים שמורים בתוכו, וערובים תמיד לכל הפץ, וזאת שנית למען נוכל לגלות רעיונינו לאחרים. והנה לענין זה האחרון היתרון להברות, או לסימנים הנשמעים; כי כשאנחנו רוצים לגלות רעיונינו לאחרים, כבר המושגים ישנם בעינם מוכנים בנפש, ואנחנו נוכל להוציא כפי הצורך, ההברות אשר בהם יסומנו ויודעו לעמיתנו. לא כן במה שנוגע אל עצמנו. אם רצוננו שנוכל לעורר בעת אחרת בנפשנו המושגים המופשטים ולהביאם לידי זכרון באמצעות סימנים; הנה מההכרה שהסימנים הם יתגלו לנו מאליהם ולא שימתינו על רצונו שיעירם ויעורם; כי לא יעשה הרצון דבר בלתי אם יקדם לו הרעיון, אשר אותו אנו מבקשים להעלותו על זכרוננו. היתרון הזה יתנו לנו הסימנים הנראים, העומדים הכן תמיד, ואינו מהצורך להעלותם פעם בפעם למען יעשו רושם.

הסימנים הנראים הראשונים, אשר השתמשו בם בני אדם לסמן מושגיהם המופשטים, היו כפי ההשערה הדברים עצמם. כמו שכל דבר יש לו בטבע ענין מיוחד המבדילו מזולתו; הנה הרושם המוחשי אשר יעשה בנו הדבר הזה יטה התבוננותנו ביחוד על הענין המבדיל ההוא ויעורר רעיוננו עליו, ומתוך כך ישמש היטב בעצמו לסמן אותו. כך אפשר שהיה עד"מ האריה סימן לגבורה, הכלב סימן לאמונת אומן, התכי סימן ליופי וגאון. ע"כ נשאו הרופאים הראשונים עמהם נחשים חיים, לאות כי בידם להפוך את המזיק לבלתי מזיק.

ברבות הימים אפשר שחמציאו תחבולה להקל לקחת תחת הדברים עצמם דמות תבנותם פסולים או משוחים על לוח; אח"כ למען קצר, להשתמש בציור הרשומה שלהם לבד, אח"כ בחלק מהרשומה במקום הרשומה כולה, ולבסוף לחבר מחלקים שונים ציור שלם משחת מראהו, אבל מלא בחנות ידועות; וממין המסמן חזה הוא מעשה ה ח ר ו ט י ם (הירוגליפיק).

כל זה, כפי הנראה, היה אפשר שישתלשל בדרך טבעי מאד; אפס מן מעשה החרוטים עד כתב האלפא ביתא שלנו — ההעברה הזאת נראה שהיא צריכה לדילוג גדול מאד, יותר ממה שיש בכח הפשוט של האדם לעשותו.

אשר יאמינו קצת בני אדם, שכתב האלפא ביתא שלנו הם רק סימני הברות, ושאי אפשר להביאם לשימוש הדברים יהמושגים כי אם באמצעות ההברות, הוא בלתי מיוסד כלל. אנחנו, אשר הסימנים הנשמעים קרובים יותר לכה דמיוננו ועומדים חי רגינו, באמת הכתב מעורר איתנו על ההברות ובאמצעותו אנו רואים את הקולות תחלה. וכבן הדרך טן הכתב אל הענינים עצמם עיבר אצלנו בדרך המבטא והלשון; אבל אין זה בעבור זאת דבר מוכרח. לחרש מלידה הכתב הוא סימן הענינם בלי אמצעי, ואם יתחדש לו חוש השמע, בלי ספק בימים הראשונים יעורדוהו סימני הכתב בתחלה על הענינים הקשורים עמהם בלי אמצעי, ואח"כ באמצעותב על ההברות המתיחסות אליהם. הדבר אשר אנכי חושב לקשה מאד, בדרך מעברנו אל הכתב שלנו, הנה זה הוא, איך הניעו בני אדם בלי הכנה וכבה אל העצה הטובה, לסמן ע"י מתי מספר סימנים יסודיים וצרופיהם חטון מושגים, אשר אין ספורות להם, ואי אפשר לבאורה להביאם תחת סוגים כוללים ולבוא עד תכונתם.

אבן גם בזה לא היה מהלך השכל בלי מנהל כלל. באשר קרה פעם בפעם להמיר כתב בלשון ולשון בכתב, ולדמות עוד הסימנים

הנשמעים עם הנראים ; בנקל היה אפשר להתבונן , שבשם שבמבטא הלשון חוזרות ובאות פעמים הרבה ההברות והן בעצמן , כך בתמונות הרוטים שונים הוזרים ובאים חלקי השימות ההם בעצמם , אבל בכל זעם בצירופים אחרים אשר על כן תרבינה הכוונות. לבסוף נודע להם , שההברות שאפשר לאדם להוציא מפיו ולהשמיע לאוזן , לא תרבינה כל כך עד בלי מספר , כהדברים עצמם הנרשמים על ידיהן , וכי אפשר לתת גבול ומספר לכל ההברות הנשמעות ולהלקם לסוגים כוללים. ובדרך זה היה אפשר להם , ברבות הימים , להשלים החלוקה הזאת אשר היתה בתחלה רק בהינה בלתי נשלמת , ולתקנה ולשום לכל סוג אות וסימן מבתביי , מתיחם לו , מסימני ההרוטים. הן גם באופן זה תשאר ההמצאה הזאת אחת מן היותר מפוארות שגלתה רוח האדם ; אבל לכל הפחות נראה בזה , איך הגיעו בני האדם לאט לאט , בלי התעופפות כח הממציא , למדוד בקו המדה את אשר ארוכה מארץ מדה , כדמיון מחלקות צבא השמים לתמונות ולתת לכל כוכב מקומו הראוי לו , מבלי אשר ידעו מספר הכוכבים. כמדומה לי , שבסימנים הנשמעים היה יותר קל לגלות עקבותם , והיה להם אך ללכת אחריהם , למען דעת התמונות , אשר יוכללו בם כל צבא מושבי בני אדם אשר אין להם מספר ; ובדרך זה לא היה להם כבד כל כך , לעשות כזה גם בסימני הכתב , להעריך גם אותם ולחלקם לסוגים. לכן אהשוב שעם חרש מלידה , יצטרך ליגיעה יותר גדולה בכה ההמצאה , להגיע ממעשה החרוטים עד כתב האלפא ביתא ; יען שבסימני הכתב איננו נקל כ"כ להתבונן , שיש להם גבול ותכלית, ולהביאם תחת סוגים כוללים.

אנכי משתמש במלת סוגים , בכל עת שאני מדבר מיסודות המבטא ההברויות ; כי עוד היום , בלשונותינו החיות והנשמעות , לא הגיע עוד הכתב להרחבת האופנים השונים שיש לדבור הפה , ואות אחת בעצמה ע"י הצטרפות שונות ומצבים שונים תשונה קריאתה והברתה. ודבר ידוע הוא , שע"י השימוש הרב בכתב , הנענו לעשות הלשון שאנו מדברים בה יותר קלה

ופשוטה, כפי אשר ינהל אותה הכתב וכפי הנצרך לו. ע"כ העמים שאין להם כתב, להם אופנים יותר רבים ושונים בלשון המדוברת, והכרות רבות אצלם כל כך בלתי מוחלטות, עד שאי אפשר לנו להודות עליהם בשימות ע"י סימני הכתב שלנו. לזיכך יתכן שבראשונה לקחו הדברים בכללות, וסימני המון הברות דומות בסימן אחד. אבל ברבות הימים התבוננו גם בינה ומצאו הבדלים דקים, ולקחו לסמן אותם אותיות רבות. אמנם הדבר הזה, שהאלפא ביתא שלנו יצא לנו מאיזה מין כתב חרוטים, נוכל להכיר עוד היום ברשימות ישמית הרבה של האלפא ביתא העברי*), ושמנו יצאו, כנודע לנו מקורות ימות עולם, יתר מיני הכתב הנודעים לנו. האיש אשר למד את היונים מלאכת הכתיבה היה כנעני.

כל החלופים השונים האלה שקבלו סימני הכתב פעלו בלי ספק על אופנים שונים גם על המשך ויתקון המושגים, הדעות והידיעות. מצד אחד לטובתם. ההשגחות, הבחינות וההתבוננות בדברים הנוגעים לתכונת השמים, להליכות הבית, למוסר ולאמונה, נתרבו ונתרחבו והוקלה ידיעתם והיו למשמרת לדור אחרון. הן המה הדרי הדונג, אשר תאספנה שמה הדבורים את הדבש, ותשימנה אותו משמרת להנאתם ולהנאת אחרים עמם. — אפס, כה דרך הדברים האנושיים בכל עת וזמן. את אשר תבנה החכמה פה, תבקש האולת להרוס שם, ועל הרוב תשתמש באותן האמצעים והכלים עצמם. הסרון ההבנה מצד אחד, והשימוש הרע מצד השני, המירו את אשר היה ראוי להיות תקון מצב המין האנושי בהשחתה וגרעון. אשר היה מתחלה תמימות וחסרון ידיעה נעשה אח"כ למשאת שוא ומדוחים. חסרון ההבנה מצד אחד; החמון הרב לא ידע כלל, או רק

---

*) א אַלוּף (נקר) . ב בַּיִת . ג גַּמָל . ד דָּלֶת . ו וָו . ז זַיִן (פי׳ תרנ).
כ כַּף (פי׳ כף יד , או כף שמוכלים בו) , ל לַמֶד (הוא שלמד הנקר . Stimilus) .
נ נון (דג) . ס סָמֶךְ (משענת) , ע עַיִן . פ פֵּה, ק קוף ש שֵׁן או שִׁנַּיִם.

מעט מזער, מהמושגים הקשורים בסימנים מוחשים האלה. לא הבינו שהסימנים הם רק סימנים גרידא; כי אם חשבו שהם הדברים הנדרשים עצמם. כל זמן שהשתמשו בדברים עצמם או בציוריהם ורשימתם לצורך הסימנים, היתה הטעות הזאת קלה מאד לבוא. הדברים האלה היה להם ישותם העצמי מלבד הוראתם מצד הסימן. המטבע היתה נ"כ סחורה שיש לה שימוש ותועלת בפני עצמה; אשר ע"כ נקל מאד להבלתי יודע שיתעלם ממנו שויה מצד שהיא מטבע ויאחז דרכו להחזיקה רק לסחורה. הן אמת שמכתב החרוטים היה ביכלתו להסיר במקצת את הטעות הזאת, או עכ"פ לא היה נוח לטעות על ידו כמו ע"י הרשימות; כי הכתב הזה הוכר מחלקי הדברים השונים (פוים כעשטעלונגען צוזיילען) שאין חיבורם עולה יפה, לא תאר ולא הדר לתבניתם ואין להם מציאות עצמי בטבע הנבראים, ודעת לנבון נקל שאי אפשר לקחת אותם לרשימת הדברים עצמם. אפס החיבור הזה החוא בעצמו, שהיה כחידה בלי פתרון, נתן מקום לאמונת הבלי שוא, לבדות שקרים ולהפיה כזבים. ההנופה והזדון פעלו עולה גם הם מצד השני לתת בידה ספורים מבהילים, אשר לא השינה יד שכלה לבדות מלבה. האיש אשר פעם אחת היה לו לנהלה כבוד וגדולה, הנה הוא חפץ מאד להרבות כבודו יום יום, או עכ"פ להשאר בכבודו לבלי ימעט. האיש אשר השיב בהלכה פעם אחת על איזה שאלה, הנה הוא חפץ מאד לבלתי יבצר ממנו מזמה תמיד להשיב שואלו דבר. ואז אין הבל ואין אולת אשר לא ישימם לו מפלט להסתר שם, אין סיפור זר וחדל בינות אשר לא יבקש לשומם כחותם על לב התמימים, רק למען תעוז ידו תמיד לתת לאיש שאלתו, ועל כל „למה?" יהיה נבון עמו תמיד „על-כן." מה רע זמר להגיד: לא ידעתי! לאיש אשר פרסם את שמו ברבים ליודע הרבה, או גם ליודע הכל; וביחוד אם נראה לנו, שמעמדנו, המשרה אשר על שכמנו וכבודנו ידרשו מאתנו לדעת אשר לא ידענו. אהה! לא אחד בלבד תפעם רוחו בקרבו ולבו בים נגרש בחיותו בין המצרים להשבין לעפר כבודו או למעול מעל בהאמת; ומה מעט הם האנשים אשר ידעו להזהר כסוקרט

ולמדו לשונם להיות תשובתם הראשונה תמיד, גם בדבר אשר הם ודעים יותר מרעיהם: איננו יודע מאומה! למען לא יבושו ופניהם אל יהפרו כי יקר מקריהם לשום יד למו פה, מבלתי היות מענה בפיהם באמת, ולא יכלמו עדי עד.

בתוך כך אני רואים איך היה אפשר שתצמח מזה עבודת החיות, הפסילים, האלילים זבני אדם, המשלים והספורים הזרים, ואם לא אוכל להחליט שזאת הסבה לבדה היתה המקור המשחת של למודי המשלים (מיטהלאגיע); אחשוב עכ"פ שחלק גדול לה להתהוות וצמיחת קרן כל ההבלים האלה. ביחוד נוכל עי"ז להבין חדבר שנתעורר עדיו האדון מ ו י נ ע ר ם באחד מכתביו. והוא שהעמים הקדמוניים, היינו אלה שנבנו מאליהם ולא קבלו ידיעתם מאומות זולתם, נשתקעו יותר בעבודת בעלי חיים אלמים מעבודת בני אדם, ולא עוד אלא שנתנו בעבודתם היתרון לדברים שאין בם רוח חיים כלל על האדם, לעבדם ולהשתחוות להם. אניה שההערה הזאת היא גבונה, ואעזוב להחוקר בדברי הימים להביא ראיות על זה. ואני אנסה יא לבאר ההערה הזאת.

באשר לקחו בני אדם את הדברים עצמם או תמונתם ורשימתם לסימני המושגים; לא יכלו למצוא דבר ראוי לסמן בו את האיבות המוסריים, אלא הבעלי חיים. הכבות לזה הן הנה בעצמן, אשר הסביר ידידי ל ע ס י נ ג, במאמרו ע"ד המשלים, למה בחר עזאפ במשליו את החיות דוקא לפועלים ומדברים. כל חיה וחיה יש לה טבעה המיוחד לה ומבדילה מזולתה, ונודעת מצד זה בסקירה ראשונה, בחיות עצם יצירתה מורה באצבע על סימן המבדיל הזה. החיה הזאת יש לה איכות המהירות, וזאת צופה ומבטת למרחוק; לזאת כח וגבורה וזאת שוקמה, ושלוה בה; זאת עובדת באמונה את בעליה וזאת תוך וטרמה חלקה ואוהבת את החרות וכו'. וגם בדברים שאין בם רוח חיים עצמם, תמונתם החיצונית יותר תעיד על עצמותם מפני האדם לאדם. האדם הלז לא יגידו פניו בסקירה

ראשונה מאומה, או מוטב לומר, הכל גלוי בפניו. שהרי יש לו כל האיכיות האלו יחד, ועכ"פ לא יחסר כל בו, זאת אשר יש לו מהם יותר או פחות, לא יראה תיכף על פניו, ובבן הסימנים המבדילים עצמות תבונתו לא יראו לעינים, והוא יותר בלתי ראוי מכל דברים שבעולם לסמן בו מושגים מוסריים ואיכיות.

עוד היום לא נוכל לסמן במלאכת חרש ופסל את האלילים והגבורים כי אם באמצעות פסילי בע"ח ודוממים העומדים אצליהם. ואם אמנם יש הבדל בין מינרבה ויונא*) בדמות תבניתם, עכ"ז הם ניכרים הרבה יותר מאד ע"י סימני בע"ח שנתנו להם. גם המליץ והמשורר, כשמדבר מאיכיות מוסריים בדרך משל וחידה, על הרוב יהיו בעלי החיים כלי למעשהו. אריה, נמר, נשר, שור, שועל, כלב, דוב, תולעה, יונה, כל אלה ידברו יחוו דעת וכוונתם גלויה לעינים. אשר ע"כ בקשו בראשונה לסמן ע"י סימנים כאלה גם את תאריו ואיכיותיו של העצם הנשגב יתעלה אשר כל קומה לפניו תשתחוה, ולעשות אותם מוחשים. כאשר הביאם ההכרח לקשר המושגים המופשטים האלה בדברים מוחשים, ודוקא בדברים מוחשים שאין הטעות על ידי רבוי הכוונות מצויה בהם, הוכרחו לבחור בתמונות בע"ח, או לעשות מחיבורם תמונות חדשות. ואנחנו ראינו איך דבר הפ מפשע כזה, מין כתב נרידא, ישחת מהר בידי אדם, והיה לעבודת האלילים. נמשך מזה, שהוא דבר טבעי מאד, שעבודת האלילים בעצם וראשונה היתה יותר עבודת בע"ח מעבודת האדם. האדם לא הצליח למלאכה לסמן על ידו תארי

---

*) שמי אלילות לעמים הקדמונים מוכרי ע"ז: מִינֶרְבָה (Minerva) היא אלילת החכמה והמלחמות היסוד לרומיים והיוונים קראו אותה פַּלַס (Pallas) על כן שמו לה לאות מגן וקנה וכידון כי מניחם היא על החכמה ולחמת בעזה. יוּנָא היא אלי הרומיים הרמזונה לכל האלילות, אמת יוסיפר האליל העליון, נאה ונאזן תלבות ומחלחה על כל האלילים ובני אדם, ויוונים קראו לה הֵרָא (Hera) אשר ע"כ יגידו אותה יושבת במרכבה נמשכת משני תכייס (פטיטן) מנחמים יחוד. המעתיק.

האלהות, ועבוד את האדם כאלהים בהכרה בא להם לבני אדם מצד אחר, אפשר שבאו גבורים, כובשי ארצות, או הכתים מחוקקים ונביאים מאיזה ארץ רחוקה וברוכה שכבר ראתה באור החכמה, אל ארץ מאפליה, ועשו להם שם והיו ברכה בקרב הארץ, ע"י מעשים נוראים ונפלאים, עד שהחזיקו אותם למלאכי אלהים, או בבדו אותם כאלהים עצמם. ודעת לנבון נקל שהדבר הזה יתכן יותר שיקרה לעם שקבל השכלתו מעם אחר ולא מאליו השכיל. כי על כן יאמרו המושלים, שהנביא בארצו ומולדתו כבד מאד שיגיע אל גפי מרומי הכבוד. — ואם זה תהיה הערתו של האדון מ י י נ ע ר ס משען עוז לקיים השערתי, שצודק סימני הכתב היה המסבב הראשון לעבודת האלילים.

בשפטנו את מושני הדת של איזה עם נבר אשר לא ידענוהו מתמול שלשם, מהראוי שנשמור את עצמנו מסבה הזאת עצמה, לבל נראה כל הדברים בעיני א ר צ נ ו, למען אשר לא נכנה עבודת אלילים, את אשר באמת יכול להיות שהוא רק כ ת ב. נדמה בנפשנו שהאיש א מ ה י א, הוא האיש אשר לא נגלו לו מסתרי מלאכת הכתב, בא פעם שנית בפתע פתאום מארצו הרחוקה, מבלי אשר הרגיל ע"א מקודם לאט לאט להשוב כמחשבותינו, ונכנס למקדש אחד ממקדשי אורפה היותר חפשים מתמונות ופסילים — ולמען השגב את המשל נאמר — ב מ ק ד ש ה ה ש נ ח ה, והנה מצא המקדש ריק מכל תמונה ודמות ורק שם על הקיר הלבן איזה אותיות שחורות*) אשר יכול להיות שנרשמו במקרה. אבל לא! כל העדה מביטים אל האותיות אלה ביראה קדושה, פורשים כפיהם אליהם ומכוונים שמה תפלתם. ועתה השיבו אותו מהרה ופתאום כשו שבא בחזרה לאטהאיטי, למען יספר באזני אנשי ארצו ממושני הדת של ה פ ה י ל א נ ט ר א פ י ן אשר בדעסויא**) הלא יפטירו בשפה

---

*) סמלום המלה: ס' מקור החכמה ומעין הנצוח וכל הטוב, מבלי מוג לחבריה.

**) מבחינת שם פהילאנטראפיע (Philantropie) היינו פ ס נ ס נ י פ ד ס (מענשענליבע,

ויניעו ראש לאמונת הבל ודעיון רוח עמיתיהם אשר שחו ונפלו להשתחוות ולהתגלל לאותיות שחורות על קיר לבן, באשר יעשה איש לאלהיו? ושגיאות כאלה ישנו גם עוברי ארחות ימים שלנו הרבה פעמים, בספרים לנו מדתי עמים רחוקים. ומהראוי שיכירו וידעו היטב את מחשבות העם הזה ודעותיו, בטרם יאמרו בטוב טעם ודעת, אם התמונות והפסילים אצלו עוד רוח המכתב בקרבם, או כבר פרצו גבול ועברו חוק ויהיו לאלילים. כובשי ירושלים מצאו ביום אשר בזזו את החיכל, את הכרובים על ארון העדות, ויאמרו כי אלילי היהודים הם. תמונה המורה ומרמזת על השגחת אלוה וחסדו בעולם לקחו, לפי דרכם, לתמונת האלהות, לאלהות עצמה, ושמה זרחב לבם על הדבר הזה אשר נגלה להם. כה יצחקו הקוראים עוד היום לחכמי הודו, האומרים כי תבל ארצנו זה ישאי אותו שנהבים על שכמה; השנהבים האלה יעמידו על צב גדול, ואותו יחזיק במעוזו דוב רוכב על נחש שאין קץ למדתו. הלא עלה על דעת האנשים הטובים האלה לאמור: והנחש הזה שארבו עד אין קצה על מה ישכנו רגליו?

ועתה דרשו נא מעל ספר שַׁסְטָא של הַגְּנְתָאוִים *) וקראו את הרשום שם בכתב תבנות מוחשי מזה חמין, אשר כפי הנראה מבנו היתה נסבה אל ההגדה הזאת. לקחתי הדברים מחלק השני מקורות הבעננאלים והקיסרות אינדאסטאן מאת י. צ. ה א ל ל ו ו ע ל ל, אשר קרא ולמד בספרים הקדושים של הגנתאים, והיה ביבלתו לראות בעיני ברמין**) מלידה. אלו דבריו, בפרק השמיני:

מעגמעפרייסדליכקייט) ובשנת 1774 נוסד בשיר העסיוג בית מנך ולמוד ע"פ יסודות התכט נלמדעלתו סמקורס וחבליתס לחכמת בני מדס, ונקרא שם בשית הזוע פהילאנטרפין. המעתיק

*) נעגמלתס לו היגדוס, זה שם מזרחי מלן הודו המזרחית, ושם הורתס שלשלת. המעתיק

**) נרלמיניס לו נרלמיניס הס כהני הודו המזרחית שנדני מלהיהס נרלהמת (כן יקרלו לת העלס הגשגב הכנ"ת). המעתיק

מודו וְקִיטוּ (שני מזיקים נהולים מ ר י ב ה ו מ ר י ד ה), נלכדו, והוא יצא מערפל חתולתו, והחל כבודו עוטר אותו מסביב.

ויאמר ה': אתה בִּירְמָא (כח הבריאה!) ברא ויצרת כל דברי חבריאה החדשה ברוח אשר אני נופח בך. — ואתה, בִּכְטָנוּ, (כח המחזיק והמקיים!) תנן על הדברים הנבראים וצלמם והקימות את בריתי אתם כאשר צִוִּיתי. — ואתה זִיבָּ, (השחתה, המפשיט צורה ומלביש אחרת!) הפוך ידך בדברי הבריאה החדשה, להפכם ולהחליפם בכח אשר אני נותן לך.

בִּירְמָא בִּיסְטָנוּ וְזִיבּ שמעו את דבר ה' וישתחוו וילכו.

ויואר בִּירְמָא לשחות על פני היוֹהֲלָה (תהום), וירא אותו בני בליעל מודו וקיטו, וינוסו מפניו להמלט על נפשם.

ויהי כאשר נחו שקטו גלי תהום רבה, כי נתן בִּירְמָא את רוחו עליהם, ויהפך בִּיסְטָנוּ ויהי לדוב גדול ועצום (אות הגבורה אצל הגענטאאם, יען שכפי ערך גדלו הוא הגבור בחיות), וירד עד ירכתי עמקן יוהלה ויעלמשם את מורטו (הארץ) לאור יומם. ואחרי כן יצאו מהם ברצון חפשי צב גדול ונורא (אות התמידיות אצל הגענטאאם) ונחש עצום מאד (אצלם אות החכמה), ויצב ביסטנו את הארץ על גב הצב, וישם את מורטו על ראש הנחש וכו'.

כל הדברים האלה נמצאים אצלם גם בתמונות, ואנו רואים מה נקל הוא לתמונות מוחשיות וכתבי-תמונות (או הרוטים) כאלה להתעות בשוא.

בבר נודע מתולדות בני האדם וקורותיהם במה מאות שנים תעו בני אדם בישימון ועבודת האלילים היתה אמונה כוללת על פני כל הארץ. כונת התמונות במה שהיו אותות וסימנים הלכה בתהו ותאבד כל זכר לה. רוח האמת השוכן בקרבם למשמרת כהנדוף עשן נדף ואיננו, והנותר ממנו (התמונה) נהפך למרורת פתנים. המושנים, אשר נשארו בדת העם, מאלהים, הם פנים קלקלו מרוב אמונת שוא

והבט, נשתדל כל כך מחנופת הכתנים וערמתם, עד אשר בטשפט וצדק יכולים אנו להטיל ספק בדבר: אם הכהשה הזו במציאות אלהים לא ימעט הפסדה לאושר האנושי מהפסד מרובה שלו דת ואמונה כזאת. רבני אדם, לחיות השדה וצמה הארץ, לדברים היותר משוקצים ומתועבים שבעולם, השתחוו להם ויכבדום כאלהים. או יותר טוב, יראו מפניהם כמפני אלהים. כי לא ידעו ולא הבינו דתות העמים בימים ההם מאלהים דבר, זולתי שהוא עצם נורא ואיום גדול בגבורה מאד מאתנו שוכני ארץ, ונוד לכעים וקשה לרצות. להרפת בינת האדם ולבו ידעה אמונות הבלי שוא להרביב המושגים הסותרים זה את זה, וזבחי-אדם ועבודת בעלי חיים באו שניהם בברית יחד. בחיכלי בבוד, שנבנו ונתקשטו בהוד יהדר על פי כל כללי מלאכת הבנין, כשהיו מבקשים, כאשר יאמר פלוטארך, להרפת השכל וכלימתו, לראות מי האלהים אשר אליו ידרשו בבית הזה, והנה על המזבח חתולים מיעב ומשקץ; וישקץ משומם החוא נזבחו בהורים ובתולות באביב ימי חייהם. בכה העמיקה שחתה אמונת האלילים את טבע האדם! זִבְחֵי אָדָם, הלא כה דבר ידבר הנביא בחזקת היד ובהתפלאו הפלא ופרא על שני ההפכים אשר בנושא אחד: זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן (הושע י"ג, ב').

לפרקים הרחיבו הפילוסופים באיזה מקומות עוז בנפשם לעמוד בפרק, לזרות ולהבר המושגים בפרהסיא או במסתרים. וינסו להשיב לפסילים האלה את הוראתם הראשונה, או להמציא פירושים אחרים תחתם, רק למען לפחת רוח חיים בעצמות היבשות האלה. אבל לשוא! כל פירושיהם המלאים דעת ותבונה לא עצרו כח לעשות קטנה או גדולה בדת העם. אע"פ שהאיש הבלתי מלומד, כפי הנראה, הוא רוצה בפירושים ומשתוקק להם, בכל זאת לא תתפיס דעתו בהם אם כתומם וכפשטותם ינתנו לו. בדבר טובן ופשוט תקין נפשו מהרה והיה לזרא באפיו, ויבקש לו תמיד דברים חדשים מלאים סודות אשר אין להם שחר, לשומם כחותם על לבו בחיבה כפולה ומכופלת והיה לרצון לפניו. הוא מרבה תמיד תשוקה לדעת

כל דבר, אבל ימאס באמצעים להשקיט ולהשביה שאין דביו תשוקתו*). הדרשות בתוך קהל ועדה לא מצאו לפי זה אוזן קשבת אצל רוב החמון, ואמונת החבל והחנופה עוד הקשו ערפם נגדם, ותחי משכרתם בזז וקיקלון, או איכה ימשמשה ורדיפה. החכנות שבסתר אשר התעתדו להקים כשפטי האמת על תלם, חלכו מקציתם בעצמם ארחות עקלקלות ותחינה למקוד בישחת לבל אמונות שוא ולבל רשעת כסל יתועבה. — חברת פילוסופים ידועה חשבה מחשבות להדחיק המושגים המופשטים של בני אדם מכל צלם ודמות תמונה, ולקשרם בסימני כתב אשר לפי טבעם אי אפשר לחשוב עליהם שהם דבר אתר, והם ה מ ם פ ר י ם. בהיות המספרים בפני עצמם אינם מורים על שום דבר ואין להם שום יחס יקושור טבעי עם רושם מוחשי, הנה קרוב להאמין שאי אפשר לגלות בם פנים שלא בהלכה; ימהחבדה שיקחו ל ם מ נ י כ ת ב המספרים המורים על המושגים, או להניחם בסו שיהם מבלי הבן הוראותיהם. וכפי הנראה גם השבל היותר גס לא יהלוך בזה האופן את הסימן בדבר עצמו, ולפ"ז הרי התחבולה הזאת שמירה מעולה מכל שיטוש בלתי ראוי. כל איש אשר לא יבין בחינת המספרים, עכ"פ הם לו תמונות רקים. אל כל אשר לא יועילו להאיר עיניו, עכ"פ לא יוכלו להתעות אותו בשוא.

הלא זה הוא מחשבותיו של האדם הגדול מיסד חברת המולמדים הזאת. אבל עד מהרה גם בחברה הזאת פרחה הצרעת, חסרון ההבנה שב במרוצתו וילפת ארחות דרכו בקדם. לא הספיק להם המובן וקלות ההשגה אשר במספרים ויבקשו למצוא בם כח נסתר, וישובו לתת לסימן ישות בלתי מובנה, ועוד הפעם חזרה ונאבדה הוראתם האמתית מצד היותם סימן. האמינו, או הביאו אחרים

---

*) עיין מזה בספרו בל"ד בגלגמן. ועיין הקדמת ס' משלה ביאמאל לידידי הכב' החכם מהורי"ב לעווימזחהן נ"י בד"ס "וסבה הסיבה" שמין אם בתיכיות בחמל ותליה בטוחים לחמבן ודעת לנפשך יעשה. המעתיק

להאמין, שבמספרם האלה צפונים כל סודות הטבע והאלהות, ושאפשר לעשות על ידם נפלאות, ויבקשו למלאות בם ובאמצעותם לא לבד תשוקות בני אדם לידיעות ולחדשות, כי אם גם את כל הבליהם ותשוקתם לדברים נשגבים שאי אפשר להשיגם, את תאותם ואת בצעם ושגעונם. קצור הדברים, עיד הפעם הפרה האולת את מחשבות החכמה, ותהרוס בידיה, או עשתה כלי למעשיה, את כל אשר בנתה החכמה לתכלית טובה.

ועתה הנה יש לאל ידי לברר השערותי בדבר חלק המעשיי שבדת היהודית. — ראשי אבות אומתנו, אברהם, יצחק ויעקב, נאמנו בברית ה', ויבקשו להשאיר לתולדותם לדורות עולם מושגי אמונה זכים ורחוקים מכל ריה עבודת אלילים. ובכן נבחרו תולדותם אלה מההשגחה האלהיית להיות ל מ מ ל כ ת כ ה נ י ם, היינו אומה שתהיה מורה תמיד ע"י שרורה והנהגת ממשלתה, ע"י חקיה ופעולותיה, מקריה והרפתקאי דעדו עלה, על מושגים בריאים וטובים ובלתי משובשים, מאלהים ותאריו, וכמעט ע"י מציאותה לבד תלמד אותם לכל גויי הארצות ותקראם ותדרשם תמיד באזניהם ותשתדל בקיומם. העם הזה היה תחת שבט עם לועז ועובד אלילים אשר עבד בם בפרך, עד שבמעט אבדה האמת ונברתה מלבם מקוצר רוח ומעבודה קשה, כאשר אבדה ונברתה מלב לוחציהם בסבת גאון לבם וגבה רוחם. ויפדם ה' ממצב העבדות הזה באותות ובמופתים שלמעלה מהטבע, ויהי גואלם, שר צבאם, מלכם, מחוקקם ושופטם של העם הזה אשר יצר לו, ותיקן את כל הנחגות ממשלתו באופן נאות לכונת השגחתו המלאה חכמה ודעת. רפה עין האדם וקצרת-רואי! מי יאמר באתי אל מקדשי אל ועד הקר שדי התבוננתי, אבינה כונותיו לתת להם מדה חוק וגבול? אבל הרשות נתונה לחקור לשער בשכל ובענוה, ללמוד מסוף המעשה על תחלת המחשבה, אם רק יהיה תמיד לנגד עיניו, שכל הקירותיו הם רק השערות בלבד.

כבר ראינו, כמה יניעות צריכים ליגע לשמור בקרב בני אדם מושגי הדת המופשטים ע"י סימנים קיימים. תמונות וכתב חרוטים מביאים את האדם לאמונת שוא ועבודת אלילים, וכתב האלפא ביתא שלנו מביא לידי שקלא וטריא יותר מהראוי. הוא יגלה כספר פתוח לפנינו הכרת הענינים ויחוסיהם על ידי סימנים מוחשים, ויסיר מעלינו עמל החקירה והדרישה, וירבה המרחק והפירוד בין התלמוד והמעשה בארץ החיים. להועיל להסרונות האלה נתן המחוקק להאומה הזאת המצוות המעשיות. בקיום המצוות אשר תעשינה ואשר לא תעשינה שבכל יום ויום תקשרנה הכרות דתיות ומוסריות. הן אמת התורה לא צותה אותם על ההתבוננות וסדרה להם רק הפעולות, רק מעשים ואזהרות (מ"ע מצות ל"ת). העיקר הגדול של הדת הזאת נראה שזה: שבני אדם יהיו מוכרחים על הפעולות, ועי"ז תסובב להם ההתבוננות. על כן כל פעולה וכל מנהג וכל מצוה היתה לה הוראה מיחדת, וכונה עצומה המתקשרת היטב עם החברה השבלית של הדת ולמודי הכמות, והיו מסבבים לדורש האמת להתבונן בעצמו על הדברים המקודשים ההם, או לקחת לקח מפי הבמים. האמתות המיעילות לאושר האומה ולאישיה הפרטים היו צריכות שתתרחקנה בריחוק היותר אפשרי מכל צלם ותמונה; כי זה היה התבלית היותר גדולה והחוק היסודי של הדת הזאת. ולכן היו צריכות שתתקשרנה אל פעולות ומעשים והם יעמדו להם במקום הסימנים, שאי אפשר להם להתקיים בלעדיהם. פעולות בני האדם עוברות הן, ואין להם שארית ולא תובלנה להתמהמה, עד שתביאנה את האדם ע"י שימוש רע וחסרון הבנה לעבודת אלילים, כמקרה כתב החרוטים. וגם יש להם יתרון על כתב האותיות, שלא תפרדנה את האדם מן החברה, ולא תעשינה אותו לאיש מתבודד חוקר ודורש בכתבים ובספרים. אדרבה תכריחנה אותו להתחבר עם בני אדם, לעשות כמעשיהם, ללמוד מפי אנשים חיים. ע"כ היו המצוות הכתובות רק מעט, וגם אלה לא היו גלויות וידועות מכלי הלמוד והפירוש המסור בעל פה, ונאסרה הכתיבה עליהן יותר. ואולם המשפטים הבלתי כתובים, התורה שבעל פה, הלמוד החי מאיש

לאיש, מפה ללב, תכליתו לבאר, להרחיב, להגביל ולהחליט מה שנשאר בלתי מוחלט בתורה שבכתב לכוונות מחוכמות בטוב טעם ודעת. בכל מעשה שראה הנער, בכל פעולות הנעשות בצבור וביחיד ובכל השערים ומזוזות פתחי הבתים, אל כל המקום אשר פנו שמה עיניו ואזניו, מצא סבה לדרוש ולחקור, סבה ללבת בעקבי הגדול ממנו בשנים ובחכמה, להתבונן על הקטנה שבפעולותיו בתשוקה נמרצה, לעשות כמעשהו, וכאן הבן שואל לדרוש ולדעת כונת הפעולות והרוח השוכן בקרבם, ולבקש תורה מפי מורו, כפי אשר ימצא אותו מוכשר לקבל. ועל דרך זה היו קשורים יחד בקשר של קיימא הלמוד והחיים, החכמה והמעשה, משא ומתן של תורה ושימוש תלמידי חכמים; או עכ"פ היה ראוי שיהיה כך ע"פ הסדר הראשון והבונה הראשונה של נותן התורה: אבל נפלאים דרכי ה' אין הקר למו! גם הדרך הטוב הזה נחפך הודו למשחית אחר זמן קצר, לא רבו הימים והנה סבב גם החוג הזה והתקרבו הדברים אל התהום שממנו יצאו, כאשר לדאבון נפשנו! עינינו רואות זה חרבה מאות שנים.

כבר בימים הראשונים, כמוך לקבלת התורה הנפלאה ההיא, חזרה האומה לשנעון הטאת מצרים, ובקשה לה דמות בעל חיים. כפי הנראה לא היתה עצם כוונתם לעבוד לדמות החיא כעבודה לאלהים; לדבר הזה לא היה מסכים הכהן הגדול אחיו של המחוקק, ואפילו אם היו חייו בסכנה חיותר גדולה. — כל הפצם היה לעשות להם ענין אלהיי אשר ילך לפניהם, וימלא מקום משה אשר חשבו שעזב את מקומו. ולא יכל אהרן עוד להתיצב נגד הפצרת העם ויעש להם עגל מסכה, ולמען ישארו במחשבתם הראשונה, שלא לעבוד לצלם זה, בלתי לה' לבדו, קרא: חַג לַיְיָ מָחָר! אפס ביום החג, כטוב לבם במחול ובמשתה, נשמעו דברים אחרים על שפתי ההטון לאמור אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם*) ! והנה עברו גבול

---

* שמות ל"ב, ד', וכפסוק ה' נאמר וירא אהרן ונו' ויקרא אהרן ויאמר חג ל"י".

החוק היסודי, והותרה רצועת האומה. בפשע העם במרד ובמעל לא יוסר בדברי שכל, ואמרי בינה לא יועילו ביום עברה ולא סדרים, וכבר נודע באיזה מוסר אכזרי שלח ידו המחוקק האלהיי להרים מכשול, למען ישובו המורדים והפושעים לסור למשמעתו, ומהראוי עכ"ז לשום לב ולהתפלא, איך ידעה ההשגחה האלהיית למצוא תועלת גם במקרה הרע הזה, ולהשתמש בו לכונה נשגבה יאותה לה.

כבר אמרתי למעלה, שעובדי האלילים היתה השגתם יותר נכונה ביכולת אלהים מאשר היתה בטובו וחסדו. האיש ההמוני יחשוב את החסד והסליחה לרפיון לב. הוא יקנא בכל איש על היתרון אשר לו בכח ויכולת, בעושר ויופי ובכבוד ובדומה, אבל לא על היתרון אשר לו בחסדו וטובו. ובאמת איך יוכל לקנאות על זה, בהיות הדבר על הרוב תולה בו, לבוא אל מדרגת נוחת הרוח, שימצא ראוי לקנאות עליה? וצריכין לזה בינה יתרה להבין ולהשכיל, שהשנאה והנקמה והקנאה והאכזריות אינם באמת דבר אחר זולתי ר פ י ו ן ל ב ותולדות היראה והפחד. היראה כשתלוה אליה יכולת מקריית ובלתי במוחה, היא אם כל המוחשבות הפראות האלה. רק היראה תעשה את האדם לאכזר אשר לא יאבה סלוח. האיש אשר

מ מ ח. וכתב ע"ז הרב בעמוד לנתיבת השלום ז"ל: "וירא מהכן, רמה שגם זו הפחד לאבר פחד, וכבר נעתקו קונם מן המחשבה הרחשונה על עבודת המלילים, המחשם לעבוד שם מזבח, להסיר מחשבת העם מן הנעבד ההוא על הבשם יקטלה, וזה שאמרו: תג לה' מחר, כיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד, להסיר ממנו לגון על בעל הטורה, שבהיותם עובדים שם לחל יעבה עיני רוח ממרום, כחשר נחגל על משה, חשל לא תהיה כזבחם בזבחים ועולם בלחי לה' לבדו; וכן אמרו בויקרא רבה, אמר חהרן אחוך שאני בוכה לומו, חני בוכה לומו לעמו של הקב"ה, שנאמר תג לה' מחר, חג לעגל מחר חין כחיב כאן, חלא חג לה'." עכ"ל. וזה נ"כ כוונת הרב כאן, חלא שמוסיף עוד לרמז על סידוד המקלחות במקום הזה כדרך בחמרו, חין מוקדם ומחוחר בתורה, ולפי דעת הרב "ויחמרו חלה חלסיך וגו' מקומם חחר ויקומו לנחק וכבר קדמ חהרן תג לה' מחר. דוק ותשכח. המעתיק.

יבטח בכחו ורב יכלתו, ימצא אושר יותר, כי ירבה לסלוח.

בשיתברך לאדם דבר זה, לא יקשה בעיניו להחזיק האהבה עב"פ ליתרון נשגב כמו היכולת, וליחס המדרגה היותר גדולה שבחסד להעצם הנעלה על כל, שמיחסים לו היכולת היותר גדולה; להכיר את אלהי הכח והגבורה גם לאלהי האהבה. אבל מה רחקו עובדי האלילים מההשגה הדקה הזאת! לא תמצאו בכל למודי האלילים, בכל השירים ויתר הפליטה הנשארה מימי קדם שמץ דבר המורה שיחסו לאליליהם חסד ורחמים [אל בני אדם. „כעם" כה דברי מ י י נ ע ר ס*) בדברו מן הממלכה היותר מתוקנת ומחוכמת שבארץ יון, כעם כרוב שרי הצבא הגבורים ואנשי השם מנהיגי המדינה, „האמינו שהאלילים אשר השתחוו להם ועבדו אותם, אם אמנם „הם עצמיים בעלי יכולת יותר מבני אדם, עכ"ז הם דומים לבני „אדם בהצטרכותם, תאותם ורפיון לבם, ואף גם בחטאתם. האתוניים „ושאר היונים, החזיקו אליליהם לרעי המזג, עד שחשבו: שהצלחה „גדולה ומתמדת ימים רבים תמשוך עליה חרון אף וכעס האלילים, „ומהם יצא הקצף לשחתה. וכן חשבו את האלילים האלה לנוחים „לכעוס כל כך, עד שכל רעה שיאונה להם, החזיקו למוסר אכזרי „של האלילים, ולא על כי השחיתו בני אדם את דרכם או שעשו „תועבות נדולות, כי אם בעבור התרשלות קטנה שבקטנות, ולרוב „בשונג למלאות חובתם באיזה מנהגי עבודת האלילים." גם ב ה א מ ע ר עצמו, בנפש הנעימה הזאת המלאה אהבה, לא התלהבה עוד המחשבה שהאלהים נושאים עון ועוברים על פשע בני אדם מאהבה, ושאי אפשר להם להיות מאושרים במכון שבתם השמים בלעדי תשוקתם להטיב.

ועתה נראה נא מה חכם השכיל מחוקק ישראל להוציא יקר מזולל, לעשות החטא הנורא ההוא ננד כבודו יתברך כלי למעשהו,

---

*) הולדות פילוסופיה בארץ יון ורומא כרך שני עד 77.

להודיע לבני אדם למוד יקר, ולפתוח להם מעין נחם וישע, אשר ממנו נשאב עוד היום להחיותנו לפלטה גדולה. מה נשגבה ונוראה ההכנה! שקעה אש המרידה, החטאים האלה בנפשותם שבו לראות מה גדלה אשמתם, כל העם הרד חרדה גדולה, ומשה עצמו איש האלהים, כמעט לא קם עוד רוחו בו: „אהה ה' ! אָם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה: וּבַמֶּה יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלֹא בְלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכֹּל הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה."

י: „גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וְאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם."

משה: „ בדבריך אלה שב רוחי אל קרבי ולבי ערב לבקש דבר „גדול מזה ! אהה ה' ! הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ !"

י"א: „אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ*) וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ „וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם. — וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי ; וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ." — אח"כ עברה שכינת כבודו לפני משה והנה קול „נשמע: „יְהוָה (הוא היה ויהיה) יְהוָה (העצם הנצחי), אֵל רַחוּם „וְחַנּוּן; אֶרֶךְ אַפַּיִם, וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים; נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה; וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה**)".—מי זה קשה לב, אשר יקרא הדברים האלה בעינים יבשות; ומי הוא זה שלבו לב אבן, לשנא עוד את אחיו ולבלתי סלוח לעמיתו?

---

*) מלמד שהקב"ה הראה למשה כל כבודו ושבחו בפתח ; הוא שעביר כל טובו על פניך. — וקרית לומר מלחרי. מלפני לא תוכלו עין בן תמותה.

הערה: למה המעתיק, שהוא לעמוד על דברי הרב פה העמוקים וקלרים מאד, יעיין בשלומו למורה בכמוניס הללה וב"ל לרחמון מספר המורה, ובחבר לא יחסרו לו ההקדמות הדרושות לעניו זה כזה יבין מדבריהם מה שים בו זי. ומני לא לבאר דברי הרב בחתי, כ"א להרגמה מלמון אל לשון מאר למבינים מדעתם. ומי שאינו רגיל בחקירם יעלמו ממנו הרבה עניים בזה הספר לף בלשון מסבנו, ולין לחבריותו ולשוטו עלי.

**) שמות לג, טו וכו' כפי בעתקתי בלשון מסבנו שנדפסה בכתב עברי.

אחד מנכבד אוהבי, בעת נדברנו יחד על דברי דת ואמונה שאל שאלני: אם לא תתאוה נפשי להתודע בבירור ע"י גלוי שכינה בלי אמצעי, שלא תאונה אלי רעה באחרית הימים? על זאת הסכמנו גם שנינו, שאין לי ליראי מעונש נצח בגיהנם; כי לא יעזב ה' שום אחד מברואיו לסבול יסורי נצח. ואי אפשר ג"כ שיתיה איזה גברא מצד מעשיו ראוי ליסורי נצח. וכבר נתבטלה ג"כ אצל אוהבי זה ההשערה, שעונש החטא צריך שיהיה לפי המתבייש, היינו בבוד ה' י"ת שנפגע, ולפיכך יהיו היסורים נצחיים כשם שהקב"ה נצחי, דזה אינו, כאשר כבר הכירו בטול זאת הסברא אנשים רבים וכן שלמים מבני אמונתו, ולא הייתי צריך להתוכח עמו בדבר הזה. מושג ההובות שבין אדם למקום, שלא נתברר כל צרכו, הוליד את מושג הפגיעה בכבוד ה', שאין לו שחר כמוהו, וזה האחרון בפשוטו וכמשמעו הוליד את הסברה הכוזבת מנצחיות העונש שבניהנם, אשר רבים הללים הפילה כבר בעוה"ז ע"י השימוש הרע שנעשה בה, והרבה מיושבי תבל ושוכני ארץ אומללו עי"ז בעודם בחיים, כרוב האומללים הנאנחים והנאנקים בעוה"ב ע"פ הדעה הזאת. אוהבי זה הפילוסוף הסבים עמדי, שה' ב"ה ברא את האדם לאשרו, היינו לאושר האדם, ונתן לו חקים ומשפטים לאשרו, היינו לאושר האדם. ואם יונה שהעובר על אחת ממצותיו י"ת יענש לפי ערך כבוד המצוה, ושיסובב מזה יסורי נצח; הנה נתן ה' לבני אדם המצוות לשחתם ולהשמידם. בלי מצות עצם נשגב בלי תכלית כזה, לא היה האדם סובל יסורים נצחיים. ואלמלא מעטו יסורי בני אדם בהעדר מצוות ה', מי זה יסופק שלא היה הקב"ה נראה להם באש תורתו הקדושה האוכלת עד אבדון? — אחרי הדברים האלה נוכל להחליט יותר את שאלת אוהבי: אם לא אתאוה תאוה להיות בטוה ע"י גלוי שכינה, שלא יקרו אותי בעולם הבא אפילו יסורים שיש להם קץ?

לא! עניתיו: היסורים האלו הנה לא יהיו דבר אחר זולת עונש

ראוי כפי מעשי ואני בוחר, בהיות עיני הש"י עלי בעיני האב על בנו, לסבול העונש הראוי לי במשפט וצדק. —

אבל מה? אם אל רחום וחנון יפטור „את האדם גם מהעונש הראוי לו?"

בלי ספק, עשה זאת, אם לא יהיה העונש הכרחי לטובת האיש. לדעת את זאת אינני צריך לגילוי שכינה בלי אמצעי. בעברי על מצוות ה'; הנה הרע המוסרי יעשה אותי לנגוע ומעונה, ומשפטי ה' הישרים, היא אהבתו והמלתו המחוכמת, תבקש לרפאות את מחלת נפשי ע"י יסורים גופנים. ובשהיסורים הגופניים האלה, העונש הבא על הטאתי, לא יהיו הכרחיים לרפואת נפשי ולשנות דרכי, הנה גם בלי גלוי שכינה אנכי יודע בטח, כידיעתי שאני נמצא, שאבי הרחמן הזה יפטור אותי מן העונש. — ובהיפך: כל זמן שהעונש הזה יש בו צורך לתיקון מדותי, לא אתאוה בשום אופן להפטר ממנו. תחת ממשלת האב המושל הזה, לא יסבול שום עובר עונש אחר, זולתי אשר הוא מוכרח בעצמו להתאוות לו, אם עינים לו לראות באור בהיר את פעולותיו היוצאים ממנו.

„וכי אי אפשר, הוסיף לשאול אוהבי זה, וכי אי אפשר „שיבשר בעיני אלהים, לדבא איזה איש ביסורים, בדי שיקחו „אחרים מוסר ממנו, וכי אינו ראוי לאדם שיתאוה להפטר גם מיסורים כאלה?"

לא! עניתיו; אי אפשר במלכותו י"ת, שיסבול איש פרטי לטובת אחרים. ואם יקרה כזה: מן ההכרח שהאיש המעלה את עצמה לקרבן על מזבח טובת אחרים ירום ונשא וגבה מאד בערכו המוסרי. ובבחינת תוספת שלימותו הפנימית מן ההכרח שייקר הדבר מאוד בעיני הסובל עצמו לסבב טובה הרבה ע"י היסורים שבאים עליו. ואם הדבר כך; אי אפשר שאירא מסבב כזה; אי אפשר

שאתאוה לגלוי שכינה שיבטיח לי לבלתי אהיה לעולם במצב כזה מנדולת הנפש, ותשוקת הטוב המאשרת עמיתי ואותי. וכל אשר יש לי לירא הוא החטא עצמו. אם כבר חטאתי; הנה העונש האלהיי הוא טובה נדולה למעני, והוא פעולת רחמיו המרובים כרחמי האב על בניו. וברגע שיכלה העונש להיות הכרחי לטובתי; בטח לבי כי יחדל ממני. וכי אפשר שאתאוה, שיסיר אבי אכפו מעלי בטרם פעלה את אשר רצתה לפעול? וכשאני מתפלל שיעביר ה' חטאתי בלי שום עונש, היודע אני בעצמי מה שאני מבקש? האמנם! נם זה מתנאי אהבת ה' הבלתי בעלת תכלית, שלא יעביר על שום חטאת בני אדם מבלי שום עונש עליו! — האמנם.

כִּי עֹז לֵאלֹהִים:
וְלְךָ אֲדֹנָי! חָסֶד,
כִּי אַתָּה תְּשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ. (תהלים ס"ב, י"ב. י"ג).

אמנם, שהלמוד ההוא מרחמי ה' המרובים נודע פעם ראשונה לעם מפי משה ע"י השתלשלות הסבה הנפלאה ההיא, על זה העיד נעים זמירות ישראל בפה מלא ובמקום אחר, בחזרו על דברי התורה האלה אשר הזכרנו:

וַיַּרְא דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו.
רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָה,
אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד.
לֹא לָנֶצַח יָרִיב
וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר.
לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ:
וְלֹא כַעֲוֹנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ.
כִּי כְגָבְהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו.
כְּרָחֵק מִזְרָח מִמַּעֲרָב ;
הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־פִּשְׁעֵינוּ.
כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים ;
רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו.
כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ ;
זָכוּר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ. וגו' (תהלים ק"ג)*)

ועתה הנה אפשר לי לחבר יחד בקצרה את מושני מיהודות ימי קדם, והיו לאחדים בידי לראותם יחד בהשקפה אחת. הדברים המעמידים עצמות היהודות, או שהיו ראויים להעמיד עצמותה לפי כונת מיסדה, הם:

א) למודי הדת ומשפטיה, או א מ י ת ו ת נ צ ח י ו ת ממציאות אלהים ומלכותו והשגחתו, אשר בלעדם לא תאורנה עיני האדם ולא יאושר. אלה לא הוכרחה האומה על אמונתם מיראת עונש נצחי או זמני; כי אם נצטוו על הכרתם השכליית, כפי טבע ובירור האמת הנצחית. לא נצרכו להתודע ע"י התגלות ה', בדבור ובכתב, המובנים רק בזמן זולת זמן ובמקום זולת מקום. העצם חרם והנשא על כל כבר גלה אותם לכל הנבראים בעלי שכל ע"י הדבר והמושג עצמו, ויכתוב אותם בכתב מפורש בנפש כל אחד מהם,

---

*) הסיר הזה כלו תומר כנוד. הקורסים אחר נגע הענין הזה אל נפש, מהרמוי מיקרמו תומו מרחם ועד סוף כנוסת הלב וידמו דבריו עם מה שאמרתי למעלה. כי כפי הגראה לי רק דברי התורה הנזכרים הסכו את הסיר הזה, ושינע דבר אחר זולתי המתפכות נפש המשורר אחר התפעלה מאד מהתבוננה על כל המתורע בהוה. על כן הוא מדבר אל נפשו בראשם הסיר ומשורדה לכודה לה' על חסדו ועל רחמיו: בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ ! וְאַל תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו ! הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֹנֵכִי ! הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי ! הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי ! הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים : וגו'.

אשר לא ילאו לקרוא אותו ולהבינו בכל זמן ובכל מקום. ולכן שר המשורר האלהיי אשר נזכר כבר .במה פעמים:

הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל ,

וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ.

יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר ;

וְלַיְלָה לְלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת.

אֵין־אֹמֶר וְאֵין־דְּבָרִים ;

בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם.

בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא־קָוָם:

וּבִקְצֵה תֵּבֵל מִלֵּיהֶם ,

לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם וגו' (תהלים י"ט) *)

פעולתם כוללת כפעולת השמש המטיבה , הזורעת בתקופתה אור וחום על פני תבל ; וכאשר באר דבריו יותר המשורר ההוא עצמו במקום אחר:

מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ־עַד־מְבוֹאוֹ

מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה (תהלים ק"ג , ג')

או כאשר ידבר הנביא בשם ה': כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם (מלאכי א' , י"א)

ג) אמתות דברי הימים , או קורות עתותי קדם , ועל כלם

*) עין סעמקת סדב ז"ל בתהלים ובספור מהר"י בריל"ז זצ"ל. המעתיק.

מקורות ימי חייהם של אבות האומה, מהברתם את אלהים אמתי, והתהלכם לפני אלהים; גם מעוניותיהם ומעונש ה' להם כאב את בנו יוכיח; מהברית אשר כרת ה' עמהם ומהבטחותיו להם פעם בפעם לעשות את בניהם אחריהם לו לעם סגולה. כפודי הקורות האלה הם היסוד לקיושור האומה, ובחייתם אמתות מקובלות הנה ע"פ טבעם רק על האמונה אדניהם הטבעו. הקבלה מפי אנשים נאמנים לבד תתן להם הבירור הנדרש להם; גם נתחזקו הספורים ההם להאומה ע"פ אותות ומופתים, והם סמוכים לעד לעולם ע"י הקבלה הנאמנה שיש בה די להוציא את האמונה בם מידי כל ספק ופקפוק.

ג) חקים, משפטים, מצוות ומעשים וחיובם, מתיחסים רק לאומה זאת, אשר על ידיהם תגיע האומה בכללה לאשרה, וגם כל איש פרטי ממנה ימצא בם אשרו והצלחתו. מחוקקם הוא אלהים, לא בבחינת היותו בורא ומקיים את העולם כולו; כי אם אלהים בבחינת היותו מגינם ומושיעם, בעל ברית אבותם, אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידיה ליעקב לחוק, נואלם מיסדם ושר צבאם, מלכם וראשם של העם הזה; והוא נתן להחקים האלה קדושה נוראה, לעיני כל הקהל ובדרך נפלא אשר לא נשמע מעולם כמוהו, שעי"ז הושלו על האומה ועל כל צאצאיה לדור דור לחוב נמור וכלתי משתנה עד עולם.

החקים האלה נתנו ע"י התגלות, ר"ל ה' ב"ה הודיעם ע"י דבור וכתב. אפס רק החלק היותר הכרחי מהם נמסר לאותיות הכתב; וגם אלה החקים הכתובים היום כמעט בלתי מובנים ברבות הימים, מבלעדי הפירושים המסורים בעל פה והנתונים להתברר ע"י הלמוד החי וע"י הגבלות והחלטות; ין שכל המלות וסימני הכתב לא ישארו על מתכנתם דור אחד מבלי שתשתנה כונתם.

התורה שבכתב ושבע"פ, בהיותן כוללות משפטי המעשה אשר יחיה בם האיש הישראלי, הנה תכליתן אושר הכללי והפרטי.

ואולם על הרוב נחשוב אותן ג"כ למין כתב, ויש להן, בחלק המעשיי שבהן, כונה 'והוראה' ינהלו את השכל החוקר ודורש בם אל אמתות אלהיות; מהן אמתות נצחיות ומהן אמתות מקובלות, שעליהן הטבעו אדני הדת של העם הזה. המצוות המעשיות היו החבל המקשר בין הפעולה וההתבוננות, בין החיים והלמוד, מכוונת הלק המעשה היה לסבב התקרבות וריעות בין תלמיד לרבו, מבקש דעת ומורו, לזרז ולעורר הלבבות להתקנאות איש ברעהו ולעשות כמעשהו; ובאמת בימים הראשונים הבונה הזאת יצאה אל הפועל, בטרם שחת העם את דרכו והאולת שבה על קיאה להטיל מום בקדשי שמים ולהפוך הטוב לרע והמועיל למזיק ע"י חסרון הבנה ונטיה מן הדרך.

בנסת החברה וכנסת הדת לא לבד נתאחדו בהבורה הקדומה הזאת, כי אם היו שתיהם דבר אחד ממש, לא לבד נתחברו כי אם היו עצם אחד לגמרי. היחס שבין האדם לחברו והיחס שבין האדם למקום נפגשו שניהם בנקודה אחת ולא היה שום אפשרות שיתנגדו זה לזה, אלהים, בורא העולם ומקיימו, היה בעצמו מלך העם הזה ושופטם, והוא עצם יחיד ומיוחד, שלא יצדק בו שום פירוד ורכוי, לא מצד ההנהגה המדינית ולא מצד חכמת האלהית. גם אין להמושל הזה שום צרכים ואינו מבקש מהאומה דבר זולת מה שמסבב טובתם ואושר כנסת החברה כולה; כמו שמצד השני לא היה אפשר לכנסת החברה לבקש דבר המתנגד לחובתה אל אלהים, ואשר לא נצטוו על זה מאלהים מחוקקם ומוכן דתם. לכן היתה אצל האומה הזאת להנהגת המדינה קדושת תורה ודת, וכל עבודת המדינה היתה באמת גם כן עבודת אלהים. העדה היתה עדת אלהים, ענינה עניני אל, מסים וארנינות היו תרומות ח', ועד הקלה שבעבודות השוטרים היה הכל עבודת אלהים. הלוים שנתפרנסו מקפת הצבור היתה פרנסתם מה'. לא היה להם נחלה בארץ, כי ה' הוא נחלתם. מי שהיה מתגורר בחוץ לארץ, היה עובד אלהים אחרים. בכל מקום שנמצא הדבר הזה בכתבי הקודש, אי אפשר שיהיה המובן

ממנו כפשוטו, ואין הכונה בו א"א שאיש הזה בהכרח יקבל על צוארו עול מנהגים מדיניים אחרים, שאינה כמו כן עבודת אלהים כמנהגי ארץ אב·תיו*).

וכן גם העבירות. כל חטא כנגד כבוד אלהים, שהוא מחוקקם של האומה, נחשב לחטא נגד כבודו של מלך, ולפ"ז לעבירה שכנגד כנסת החברה. מקלל שם ה' היה מבזה כבוד מלכות; מחלל השבת בזדון בטל מצדו יסוד עקריי של החברה המדיניית, כי בקדושת היום ההוא תולה חלק גדול ממצוות התורה. השבת הוא ברית עולם ביני ובין בני ישראל, אמר ה'. אות הוא לעולם כי בששת ימים עשה ה' וגו'. העבירות הללו מן ההכרח היה שיהיה ענשם בברית החברה הזאת עונש מדיניי; לא מצד היותם דעות כוזבות ומוטעות, לא מצד העדר האמונה; כי אם בהיותם מעשים רעים, עבירות כנגד כנסת החברה בזדון, שבונתם לבטל כבוד המחוקק או להקל בו, בעבור ירופפו עמודי כנסת החברה. ובכל זאת גם בעבור העבירות הראשיות האלה מה רבה היתה ההשתדלות להקל בענשם! מה מאד חסו על רפיון לב בשר ודם! ע"פ דין תורה שבע"פ, לא היה אפשר שיבא עונש מיתה או מלקות, אם לא הותרה העובר תחלה משני עדים כשרים שהודיעו אותו חומר העבירה ועונשה. ובעונש מיתה ומלקות היה מההכרח ג"כ שיודה העובר בפה מלא בענשו ויקבלהו עליו, ותיכף אח"ז יעבור העבירה לעיני אותם העדים עצמם. מה מעט היה

---

*) ומה המעמיק: במקום הזה הרשם לעצמי להוסיף על דברי הרב, שעם כל יכולת הסר כל תקון ומספיו ומכניו היו קודם לה' מלחמים היותם לעם, היה בלתי אפשר להם לגייר בדעתם תק ומספם מדיני בלא יצא ממציני הדת והמצוה, יהיה בחיוב עם ובחיוב דת ביחוד; ולפי הנחתם גם נושאי העמים ודיני האחנת המדינה מלאם קשורים בקשור תמיד בתמונתם ודמם: ולכן כל הדר במון למען ומוכרח למלחמות מוטות המדינה שהוא גר בה, הרי הוא עובד ע"ז וד"ל.

חדם הנשפך בסדר ממשלה כזה, וצ"ל רבו עי"ז העצות והתחבולות להשופטים לפטור את עצמם מההכרח הזה שגורם להם יגון ואנחה, לגזור מית"ה על נבר עמיתם שנברא בצלם. המומת הוא ע"פ דברי התורה, קללת אלהים. וכמה הוברחו ע"ז הב"ד לחקור ולדדיש ולהשתדל בהצלת העובר בטרם כתבו וחתמו פסק משפט מות! הן לדברי רבותינו ז"ל, כל ב"ד חרוצה שלא לאבד שמו הטוב עליו לראות שלא תומת יותר מנפש אחת בזמן שבעים שנה*).

מזה אנו רואים, כמה מעטה ידיעת אלו האנשים במהות תירת משה ודת יהודות, הסוברים שהוא תתן כה ותרבה עצמה למשפט כנסת הדת ויכלתה, ותצוה לענוש בעונש זמני את הבלתי מאמין או התועה בשוא. הדורש ומבקש אור ואמת וכמוכן האדון מערשעל, מאד רחקו לפ"ז מהאמת בסברם שלפי יסודותי נגד משפט כנסה"ד ויכלתה בטלתי חדת היהודות ח"ו. הן לא תלחם האמת עם האמת. את אשר תציוה חדת האלהיית אי אפשר שיבטל אותו השכל המניע לנו ג"כ מאת אלהים י"ת.

לא על העדד האטונה, לא על למודי שוא ומתעים נענשו העוברים, כי אם על חללם בזדון וביד רמה כבוד המחוקק, על עשותם נבלה בישראל נגד עקרי כנסת החברה ויסודי הממשלה המדינית, ואף גם זאת כאשר פערה התאתו בשאול פיה לבלי חוק ותקרב עד טרד ומעל; כאשר לא ידע עול בושת, לשמוע את דברי המצוה הזאת מפי שני אנשים מעמו, ואזניו תקשבנה את ענשו על עברו עליה, ולקבל העונש עליו ולעבור עבירה בפניהם. באופן

*) סאנהדרין סאוכנת לאת בסבוע נקראת מבלגים; רבי אלעזר בן עזריה אומר, אף אחת לשבעים שנה; רבי מרפון ור"ע אומרים, אלו היו בסאנהדרין לא נהרג אדם מעולם. (מכות פרק מ', הל' ז' ס"ב) ה"שחיק.

זה העובר על דת הוא מקלל כבוד המלך בזדון, ופושע נגד כנסת החברה, ולחברה אינו שוה להניחו. אשר על כן כפי שאמרו רבותינו בפירוש מיום שנחרב ביהמ"ק בטלו דיני נפשות ועונשין, ואפילו עונש כסף ודיני נפשות שהם לאומיים (פאליטיפע) הכל כאשר לכל כפי יסודותי, ובלתי טובן בלעדם! כבר הותרו אנודות המדינית של האומה, עבירות שבנגד הדת חדלו להיות עבירות נגד כנסת החברה, והדת עצמה מצד היותה דת ואמונה, לא תדע עונש, זולת העונש שהשב בתשובה שלימה נוטל על עצמו ברצונו החפשי. לא תדע אונס, ורק במקל נועם תנהל עדתה, וכל מגמת פעולתה תשוב רק אל הרוח ואל הלב. ועתה ינסה נא איש לברר דעות רבות־נו אלה בטוב טעם ודעת בלי יסודות.

„ולמה לנו, אם כה ישאלו איזה מהקוראים, ולמה לנו הדברים „תרגים והרחבים האלה, להודיע לנו את אשר כבר ידענו? היהודות „היתה ממשלת כהנים, ממלכת כנסת הדת, חבר „כהנים, ממשלת אלהים, אם שם זה נבחר לכם יותר. וכבר „ידענו את היכולת אשר תקה לעצמה הבורה כזאת."

לא כי! שוא כל השמות המלאכותיות האלה להאיר לנו הדרך להבין הדבר עצמו. לא אלך בדרך אתם ולא אתעה בנתיבותם. הלא זה כל פרי חקירתנו להביא כל דבר במסורת סוגים כוללים, ולחלקם למינים. אם רק נדע לאיזה מין שייך אותו דבר; הנה נשמח בחלקנו כמוצא שלל רב, אם אמנם מושגנו מדבר זה עצמו הוא בלתי שלם מאד. למה זה תבקשו שם המין לדבר פרטי אחד שאין לו מין ולא ישתתף עם שום דבר זולתו? ההבורה הזאת היתה רק פעם אחת בתבל: קראו לה חבורת משה בשמה הפרטי. כבר [illegible] מן הארץ, ורק ה' לבדו הוא היודע באיזה עם ובאיזה זמן נשוב לראות ענין דומה לה.

באשר לדברי אפלטון, יש אמאר ארצי ואמאר שמימי*) כן נוכל לומר שיש הנהגת המדינה ארציית ושמימיית. ברו לכם אחד מהעוגבים המתיפים לבקש אהבה, כאלה המתהלכים לרוב על פני חוצות הערים הגדולות, וקראו באזניו שיר השירים אשר לשלמה, או ספרו לו מאהבה הראשונה של חפי פשע בעדן גן אלהים, כאשר יתארה מילטון בשרד מליצתו, אם לא על פניכם יהתל בכם, ואמר ביום ההוא כי להשתגע באתם לפניו, או להתפאר ברוב בחכם כי נבינותם לקחת לב אשת חיל בענבכם עליה ובאמרכם אליה יום יום שרק אהבה שאינה תלויה בדבר אתם מבקשים ממנה זזולת זה אין דבר. וכמו כן לא יבין דבריכם, הבקי בחכמת הנהגת המדינה כפי הנהוג אצלנו, בדברכם מתומת החבורה הקדומה ההיא וגדל ערכה המוסרי. כאשר הראשון לא ידע מאהבה דבר זולת מלאות תאותו השפלה; כבה זה האחרון, בדברו מחכמת הנהגת המדינה, כוונתו רק על כחה וגבורתה ועסקי ממונות שלה, משאה ומתנה, מצבה ביחס אל שאר המדינות, ומספר העם היושב בקרבה, והדת היא אצלו רק התחבולה אשר ישתמש בה המחוקק לשום מתג ורסן בפי האדם הפרא, והכהן, למצוץ דמו ולרווות מדשנו.

הנקודה הכוזבת הזאת, אשר ממנה אנו רגילים להתבונן על עסקי בני אדם, השתדלתי להסיר מנגד עיני הקורא דברי. וע"כ לא קראתי בשם את הענין אשר אני מבקש; כי אם יגעתי להציגו נגד עיני הקורא מתואר באיכיותיו ויעודיו. אם בעינים רואות מישרים נביט בו. נראה (באשר יאמר פילוסוף פלוני על השטש) בהנהגת המדינה האמתית ענין אלהיי, במקום שעינים פשוטות רואות אבן ננף.

בבר אמרתי שסדר ממשלת משה לא הרבה ימים בזפותו

*) אמאר נקרא אצל היונים הקדמונים עובדי ע"ז אליל המלחמה (עניני האלילים האלה ושמות אמונת עובדיהם בירחתי בהחכמה בספרי עצבי הגוים, שולמו בכתוביה) ושמת אפלטון בזה על מהכמה התחי ותהכמה עילאה הנודעת לרוב עם' הזמר ובספרי בעלי הקבלה בשמאנו ממעיני אפלטון. המעתיק.

הראשונה. כבר בימי שמואל הנביא נעשה פרץ רחב גבעה בחומה נשגבה זאת, וילך הלוך וגדול עד שלא נשאר אבן על אבן. האומה בקשה מלך בשר ודם ונראה לעינים למשול בה. יכול להיות שסבת הדבר הזה היה בעבור שחבר הנהגים, כפי המסופר בכתוב מבני חבתן הגדול עיר, החל לעשות שימוש רע מן הכבוד שחלק לו העם או אולי עור עינם הדר כבוד הצר המלך שבשבנותם; יהיה איך שיהיה בקשו להם מלך, כבל העמים. הנביא, אשר הדבר הזה היה לו לדאבון נפש, דבר אל לבם והודיעם דרכי מלך בשר ודם אשר צרכו מרובים, ועוד יוכל להרחיבם ברצונו, וכי כבד מאד למלאות תאות בן אדם אשר נתנו לו המשפטו להיות באלהים. לשוא, העם עמד על דעתו, ותאותו נהיה לו, וידע העם כי אמת דבר להם הנביא בהזהירו אותם. בין כך נהרסו אשיות החברה, נתפרדה החבילה: כנס"ה וכנסה"ד חדלו להיות עצם אחד, והתנגדות חבותיהם חדלה להיות דבר שאי אפשר. ועכ"ז היתה רק מקרה רחוקה, כל זמן שהמלך עצמו מלבד שהיה מקרב אחיו עוד היה סר למשמעת תקי ארץ מולדתו. ואולם נפן כה לראות את אשר קרה לעם הזה בעתים שונות, ובשינויים רבים, בזמן מלכים טובים ורעים, יראי ה' ושוכחי אלוה, עד עת צרה החיא, אשר בה חשיב מהוקק הנוצרים לשואליו התשובה המחוכמת: תנו לקיסר את-אשר לקיסר ולאלהים את-אשר לאלהים (מתיא כ"ב, כ"א). פה התנגדות נראה לעין כל, התנגדות החיבות! כנסת החברה היתה נכנעת תחת מלך זר, כמעט קבלה פקודותיה מאלהים אחרים, ועוד עמדה על תלה הזמנה האזרחית עם קצת ממשלתה על החיים המדיניים. נמצא זה וזה שואל, זה וזה מבקש חלקו. „א"כ למי נתן? לדברי מי נשמע?" — לכן שאו נם את שני המשאות, היתה תשובתו, כפי אשר תוכלו; עבדו לשני אדונים בסבלנות והכנעה: תנו לקיסר ותנו נם לאלהים! לכל אחד את שלו, אחר כי כבר נתפרדה החבילה ואין עוד ענין שיאחדם.

ועוד היום אי אפשר לתת עצה טובה מזו לבית יעקב. לכו

בדרכי הארץ אשר אתם גרים שמה ואחזו בנימוסיה; אבל גם הזקו ויאמץ לבבכם בדת אבותיכם ואל תרפו ממנה. שאו שני המשאות כפי יכלתכם! הן אמת מצד אחד יכבידו עליכם עול המדינה, בעבור אמונתכם, אשר לבכם שלם עמה, ומצד השני תהיינה איזה מצוות למעמסה עליכם מצד המקום והזמן, יותר ממה שהן בעצמותן. ועכ"ז לא תמעטו ע"כ [illegible] כם, עמדו הכן על המקום אשר העמידה אתכם שמה ההשגחה, ויעבור עליכם מה, כאשר זה כבר נבא לכם מחוקקכם.

ובאמת אין אני רואה, איך אפשר להנולדים בבית יעקב להפטר מחקיו ומשפטיו ולבם תמים עם ה'. הן הרשות לנו להגות ולחשוב על דברי החקים, לבא עד חקר המצוות, ובמקום שלא נתן המחוקק טעם לדבריו נוכל לשער טעם וסבה, ואפשר שנתלה במקום ובזמן ובסבות צדדיות, ואולי סיבל השנוי בהשתנות המקום והזמן והסבות הצדדיות — כשייטב בעיני נותן התורה, הרם על כל רמים להודיע לנו רצונו על הדבר הזה; ויודיעהו לנו בקולי קולות ובתוך קהל ועדה, בלי שום כפק ופקפוק כלל, כאשר עשה בנתנו לנו את תורתו בעצמו ובכבודו. וכל זמן שלא קרה הדבר הזה, כל עד אין לנו עדות ברורה ונאמנה שנעשינו חפשים מעול התורה הזאת, אין ביד כל התחכמות שבעולם לפטור אותנו מחובותינו לשמוע בקול דברה, ויראתנו את ה' תשים גבול והוק בין השקלא וטריא ובין קיום המצוות, חוק אשר לא יעברנהו כל איש אשר ישרה נפשו בו. ע"כ אשוב לאמור את אשר כבר אמרתי: עין האדם היא רפת-כח וקצרת-ראי! מי זה יאמר: באתי אל מקדשי אל ואבינה אחרית כונתו מראש ועד סוף, לתת להם מדה ומשקל ונבול? הן אוכל לשער באומד דעתי, אבל לא לגזור אומר כן הוא, אבל לא לעשות כפי אומד דעתי.— הלא גם בעסקי בני אדם, לא ארהיב עוז בנפשי לעשות דבר נגד החקים והמשפטים רק ע"פ אומד דעתי ופירושי, בלי הסכמת נותן החקים או הסוכן עליהם; ובעסקי אלהים עאכו"כ? החקים והמשפטים התלוים בהכרח בנחלת הארץ ובסידורה

פוטרים אותנו מאליהם. באין מקדש וכהנים וחוץ לארץ יהודה אין מקום לקרבנות ולכל דיני טהרה ותרומה במה שהם תולים בנחלת הארץ. אבל מצות התלויות בגוף, החובות שנתחייב בהם הישראלי, מבלי שיהיה יחס ביניהן ובין עבודת המקדש ואחוזה בארץ כנען, מההכרה, כפי הנראה לנו, שנשמור אותן שמורה מעולה במצוה עלינו, עד שיעלה ברצון הרם והנשא יתי לעשות אותנו הפשים מהם בקולי קולות ובתוך קהל ועדה.

הדבר ברור וגלוי לעינים: שמה שאסר הקב"ה אי אפשר לבן אדם להתיר. ואם יקרה שאחד מאתנו יקבל עליו אמונת הנוצרים; דעת לא אוכל איך ימלט נפשו על ידי זה ויחשוב מחשבות להשליך מעליו עול התורה והמצות? ישוע הנוצרי לא השמיע דבר מעולם, שבא לפטור את בית יעקב מדיני התורה. ואדרבה בפה מלא אמר ההפך מזה; ועוד יותר מזה, הוא בעצמו עשה ההיפך מזה. ישוע הנוצרי לא לבד ששמר המצוות הכתובות בתורה כי גם את מצוות דרבנן, ומה שנראה לכאורה מדבריו ופעולותיו מתנגד להם, באמת נראה כך רק בסקירה ראשונה. ואחר הדרישה והחקירה היטב כל דבריו מתאימות ומסכימות בשליטות לא לבד עם תורה שבכתב אלא אף עם תורה שבע"פ. יען כשבא להתקומם נגד החניפה וקדושת שוא של המתקדשים והמטהרים, בלי ספק לא יתן פתחון פה לקדושת שוא של אלו, ע"י עשותו בעצמו דברי החקים והמשפטים שמהראוי שיתבטלו. מכל מנהגיו ומנהגי תלמידיו בזמן הראשון נראה בעליל את היסוד שיסדו הרבנים חכמי התלמוד: שכל מי שלא נולד בדת יהודות אינו צריך שיתחבר אליה; אבל כל מי שנולד בה, מוכרח לחיות ולמות בה. ואם הבאים אחריו לא כן חשבו, וסברו שיכולים לפטור גם יהודים מלידה הבאים בבריתם מדיני התורה, אין אתיותם עליו, ולא בכחו עשו מה שעשו*)

---

*) כרב הגאון מוהר"ל יעב"ץ בספרו רבן בתעה הרבה בלשון גדולות ועצומות, בקיום יהי"ג כל התורה שבכתב ובע"פ, ומלמידו פועל לא ניטל מצות מילה רק מבני נח, שלשם תיכים בה כלל, אבל לא מבני ישראל הבחים בברית המולים. והח בחים שמל חם

ואתם אחי האהובים ועמיתי! ההולכים בתורת ישוע, התחשבו עלינו רעה בעבור עשותנו מה שעשה מיסד דתכם עצמו והאמית ע"י כבודו? האתם האמינו שלא תוכלו לאהוב אותנו כאחים, ולהתאחד עמנו בברית החברה, כל עוד נבדל מכם בדברים חיצונים ע"י מצוות המעשיות, לא נאכל עמכם, ולא נקח מכם נשים, אשר כפי הנראה לנו, מיסד דתכם עצמו לא היה עושה הדברים האלה ולא היה מניח לנו לעשות? — אם באמת יש את לבבכם כדבר הזה, אשר לא נוכל להאמין מנוצרים אמתיים, אם לא נוכל להתאחד אתכם בברית החברה בתנאי אחר, בלתי אם בנטותנו ימין או שמאל מדרכי התורה, שלפי דעתנו עוד אנחנו חייבים בשמירתה; הנה דוה לבנו על אשר אנחנו מוכרחים להגיד לכם: כי טוב לנו להתיאש מהתאחד אתכם בברית החברה המדיניית; לשוא עמל ויגע האדון

טימותיוס תלמידו, שהיה בן לים יווי ואמו יכבלנית, כמו בכתוב בפעלי השליחים (Acta Apostolorum) פרק ט"ז. וז"ל הרב יעב"ץ בסוף דבריו: "ופועל למדן היה, שאמר "בל ר"נ הזקן, ובקי בדיני התורה, וידע בהכרח הבא על בת יבלנ"ל כולד בכר, ודיני "כיבלנ"ל נמור לכל דבר, כמ"ש בתלמוד ובספק בח"ש (ס"ד סעי"ט), ולכן כדין והכלכה עשה "זאת, שמל את טומיטיוס, וגם כביכול בחמר כל מדם יבלר נדחו (הרי פירש דעתו "שביבלנ"ל חייב להשלר בדמו), כמ"ש בפ"ב מהלכות לקוריטוס; ע"כ טימותיוס זה בלידתו "בקדושה ודין יבלנ"ל היה לו, בודאי חייב במילה כמו בכל המצות, לפי שכל המנולים קבוצים במצות התורה." עכ"ל הגאון ז"ל. ובספרי אגרות בקרית (תגרת רביעית) הבאתי דליה נאת, שלא נמס יבוא הנולרי ימין ובמ"ל מכל דברי רבותינו, שהרי גם על העץ קרא: מלכת תלחמה למה שבקתני (מהלים כ"ז, מו) ונמה לא קרא אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי בחמור בהגליס? — לפי בדברים בבהוב לו אתה רבוני לחמרם בעל פה. והרחים ממה שבחבו התוספות פ"ק דב"ק, בהיחסו התרגומים לרב יוסף ורב שמח וכמו בפ"ק דב"ק על פסוק נפשו מפזוניו "תרגם רב יוסף וכו'" ופ' עגלה ערופה ע"פ כתוב תעשינה הדבורים "תרגם רב שמח וכו'") לרוב בקיאותם בתרגומים, משום שהיו שני לחורין ולא יכלו לומר שבסוק כלורתו משום דברים שבבהב לו אתה רבוני לחמרם בע"פ. עיי"ש בתוספות שבת דף קט"ז שבתב בפי' תע"ב דהורה שבבתב תבור לומר ע"פ זה דווקא בלה"ק אבל לא בשאר לשון. ועיין בתוס' תמורה ד' ע' שחזרו בם מפרשת דהורם שבבתב שחסור לומרם בע"פ הוא דווקא לומם ולא בשאר ספרים עיי"ש. וזיל רחים נאת לחם שבתבתי וד"ל. המעתיק.

דאהב אוהב האדם, בכפרו, וישאר הכל על מצבו הראשון כאשר היה עד הנה, או כאשר ייטב בעיניכם לעשות עמנו. אין הדבר בידנו לאות לכם בזאת; אבל זאת בידנו, אם ישר לבנו, לאהוב אתכם כאחינו, ולהתהנן אליכם באחים, להקל עולנו מעלינו ככל אשר יש לאל ידכם. אם אי אפשר לכם להשוב אותנו כאחים ולבעלי בריתכם, השבו אותנו עכ"פ כבני אדם כמוכם וכתושבי ארצכם. הורונו הדרך ותנו בידינו אמצעים, איך נזכה ארחנו כאנשים טובים ותיבים ישרים, והניחו לנו הנאת משפט בני אדם, כפי אשר ירשו לכם הזמן והסבות הצדדיות. מתורתנו לא נוכל לנטות ימין ושמאל כל עוד ישרה נפשנו בנו, ומה יועילו לכם בעלי ברית החברה אשר לא ישרה נפשם בם.

„אבל איך תקוים באופן זה הנבואה, שיבוא יום אשר יהיה רק רועה אחד ועדר אחד?

אחי אהובי! אשר שלם לבבכם עם המין האנושי, אל נא תהבלו! לטעון יהיה כל העדר קנין הרועה האחד שאלא כל הארץ כבודו, אינו מן הצורך שירעה כל העדר כר נרחב אחד, ולא שיבנום ויצא בפתח אחד לבית אדוניו. אין זה לא רצון הרועה ולא תועלת העדר. ואילי נתחלפו המושגים או בלבלו אותם בכונה? הנה הם אומרים לכם שאחדות האמונה הוא הדרך האחד המביא לאהבת אחים ולסבלנות, אשר אתם, טהורי לב, מבקשים. כשיהיה לבולנו רק אמונה אחת, כי יאמרו לכם אנשים שונים, לא נוכל לשנוא איש את אחיו בלבבו בעבור אמונתו ודעתו השונה; ועי"ז תעקר משרש שנאת האמונה ותשוקת הרדיפה. ינטל שבט עברה וזעם מידי החנופה וחרב נוקמת מיד קנאת הדת, וקרוב לבוא יום טובה ואושר, אשר עליו כתוב לאמור (ישעיה י"ב, ו'): וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי וגו'. — ואלה טובי לב, יועצי הדבר הזה, מוכנים ומזומנים לשלוח ידם ולהחל במלאכה הזאת; יתקבצו יחד כמפשרים וסרסורים, ויעמסו על שכמם לעמול לטובת כלל בני האדם, לפשר בין האמונות,

לישא וליתן על דברי אמת כמו על משפטים וזכיות, או עניני מסחר וקנין, לשאול ולדרוש ולבקש ולטעון ולאיים ולפיים ולבהל ולהערים, עד שהצדדים יתקעו כף אל כף, ויכתב ויחתם ביניהם שטר האמנה לאושר מין האנושי. וגם רבים אשר יחזיקו דבר זה לבלתי אפשר, ידברו עכ"ז מהתאחדות הדתות כאילו היה עכ"פ ענין ראוי שנתאוה אליו, והם במתאוננים רע באזנינו על שאין בכח המין האנושי להגיע אל מרומי האושר ההוא. — השמרו לכם, אוהבי אדם! לשמוע בקול מחשבות כאלה מבלי בחינה יפה ומעולה. יכול להיות שהם רק מוקשים ופחים אשר תטמון קנאת הדת שכשל כחה לרגלי חרות הדעות. הלא ידעתם, שהאויב הזה, השונא את הטוב תכלית שנאה, יתחפש בתמונות שונות; זעם ארי והבנעת הכבש, תומת היונה וערמת הנחש, אין גם אחד מהתארים היותר זרים, אשר איננו בו, או לא יבין עכ"פ להתלבש בו, לבעבור יגיע על ידו אל כונתו הצמאה לדם. כי באשר ע"י יגיעתכם ועמלכם להטיב נלקחה ממני היכולת לעשות בגלוי מעשהו, אולי ישים על פניו רוח חן למסוה לרמות אתכם. הלקו מחמאות פיו בזברו מאהבת אחים, מסבלנות בני אדם ובכתר לבו ישים ארבו, ויכין לכם כבלי ברזל לאסור בזיקים את השכל הישר ולהשליכו במחשורות הפראות אשר החילותם למשכו משם*)

---

*) גם הכפירה בתלהים (דיא תהעגעטעריי) , כתבר יתמדנו הנסיון , יש לה קצת דמה. ובתמת מולי לא היה תפבר משולם לקצת הדת להעיר כל תמתה מבלי התעמוקות הכפירה בתלהים ב ק ר ב תיים ו ל ב ע מ ו ק. ומולם בתוכל גם הכפירה ה ת י ז נ י ת ו ס ג ל ו י ה להתלהב בתם קצתה, הדבר הזה תי תפבר להכתים, תע"פ שקשה להכינו. תם תמים בהכופר בתלהים (תעטהיסט), כהרוח הולך לנימתו, מוכרח בימים כל דבר רק ל ת ו ל ל ת ע מ ו , והכקשה ליסד לו כת ועגלית כוזו להחרים ורחה בלתי מסכים עם יכולותיו; עכ"ז כבר רתו כמוהו דוכם בהכיס תת למודיו בהפעלות נדולה, והיעד תכה לו בתבר לא תצלו דבריו תן בתזי הבומעים, וגם רדפס בתפו להממידם. וקשה בשלול הקצתה בהוסיף נבמת הכופר: בנפול תומת יבריס ביד ערין תלהי ה י ר ת תת כל דבר, מ ב ל ע ד י תלהים.

אל נא תאמרו בלבבכם, שיראתי זאת היא רק יראה דמיונית, תולדת המרה השחורה. האמנם אי אפשר להתאחדות הדתות, אם תצויר אפשרותה, שלא תהיינה תולדותיה הולכות ומזיקות לחרות הדעות. כי אם נניח אפשרות ההסכמה על תמונת הדת שתהיה שוה לכל נפש; ואם יבהרו עקרים לאות ברית (סימבאלען) שלא יתנגדו לשום דת מדתי אורפה: מה הועלו בתקנתם? הבעבור זאת תהיינה מחשבות כלכם שוות בעיני האמונה? — כל איש אשר לו רק השגה כל שהיא בטבע רוח האדם, לא יעלה כזאת על לבו. ולפ"ז תהיה ההסכמה רק במלים ובתמונה. לתכלית זו יבקשו מאחדי הדתות להתאסף יחד; יבקשו לגרוע פה ושם מעט מהמושגים, פה ושם יוסיפו כוונות המלים, לעשותן בלתי מוחלטות ורחבי ידים, עד שהמושגים, עם כל היותם משונים, יכנסו בתוכן בדוחק. ואח"כ יקשור כל אחד במלים האלה עצמו כונה אחרת המיוחדת לו לבדו, ואתם תתברכו בלבבכם לאמור, שעל ידכם הדתות כלנה התאחדו ולא תתפרדנה, אתם הבאתם את העדר תחת יד רועה יחיד? אחה, אם החנופה הכללית הזאת קולעת אל איזה מטרה; הנה ירא אנכי שתכליתה רק לשום בראשונה דלתים ובריח לרוח האדם שיצאה לחפשי מבית האסורים. ואח"כ פרה למוד מדבר זה ביד יתפש ורסן מפניו לא ישלה. אם רק תתחילו לאסור את האמונה ולקשרה באותות חברית, הדעות במלים, כל כמה שתקילו ותצניעו לכת; אם רק תחליטו מנין עקרים פעם אחת ולא תוסיפו: או אז אי לו לאיש, אשר יבוא ממחרת היום ההוא, וימצא לתקן עוד איזה דבר באלה המלים הזהירות והצרופות! משבית שלום הוא! הוציאוהו וישרף!

אחי! אם באמת ובתמים אתם מבקשים אושר אלהים; לא תשאו על שפתיכם את שם ההתאחדות לשוא, במקום שנראה ברור ונלוי לעינים, שההשתנות והרבוי היא כל ישעה וכל חפצה של ההשגחה העליונה. אין איש מאתנו אשר תהיינה מחשבותיו והרגשותיו דומות מכל צד לשל רעהו; ומדוע יונה איש את אחיו בדברי מרמה? המעט כי נעשה כזאת יום יום במילי דעלמא בדברים של מה בכך:

ולמה נהטא עוד לאלהים וכתהל באנוש נהתל בו בדברנו מענינים שכל אשרנו הזמני יהנצחי וכל תעודתנו תולה בם. למה נתנכר איש אל רעהו ע"י שנוי תאר פנינו בדברים היותר נוגעים לחיינו, וה' לא לשוא נתן לכל איש תארו ורשמי פניו? האין זה מצדנו מרד ומעל נגד ההשגחה, הריסת תכלית הבריאה; האין זאת פעולה מתנגדת לתעודתנו בזה ובבא? — כי לכי ארץ! אם הרשות נתונה לאחד העם היושב עליה להרים קולו אליכם, אל נא תבטחו ביועצים המדיחים אתכם בחלקות לעשות כדבר הרע הזה · היועצים האלה, או הפו הם עצמם בסנורים ואינם רואים את אויב מין האנושי האורב להם בחדר, או הם מבקשים יְעַוֵּר עיניכם · כי בהטותכם להם אזנכם, אבדה כלי חמדתנו היקר מכל, אבדה חרות המחשבה וגברתה מאתנו! למען אשרכם ואושר כולנו דעו איפוא, כי התאחדות הדתות איננה סבלנות, אבל היא מתנגדת להסבלנות האמתית מן הקצה אל הקצה! למען אשרכם ואשרנו, אל נא תעזרו בבבודכם, שיכלתו רבה, להפוך לחוק ולמשפט איזה מאמתות הנצחיות שגם בלעדה אושר המדינה על תלו יקום, או להפוך למנהג וסדר המדינה, איזה דעה אמוניית שאינה מעלה ולא מוריד לבנסת החברה! שימו לבכם אל המעשה אשר יעשו בני אדם ואשר יהדלו; את זאת תנישו לפני כסא משפט הקים ישרים בשעריכם, והניחו לנו את המחשבה והדבור, כאשר נתנם לנו אבי כל לנחלת עולם ולמורשה לדור דור. ואם חזק ואמין מאד הקשר שבין משפטי זכיות בני האדם ודעותיהם בעבור רוב השנים שעברו עלינו, ולא הניעה עוד עת דודים להתיחו ולבטלו מבלי שנירא היזק מזה; בקשו נא עכ"פ בכל מה דאפשר לכם, להקטין יכלתו המשחיתה ולהציב גבולות בהכמה למשפט מעוקל זה שנקדש מזוקן*) פלסו נתיב לדור אחרון המאושר, אל גפי טרום ההשכלה, אל סבלנות בני אדם הכללית, אשר לשוא בכפה וגם כלתה אליה נפש השכל והתבונה עד הנה! אל נא תשלמו לא גמול ולא ענש על למודים, לא תשאו פנים ולא

---

*) למילה לבנו! הכס גס מכלסיפה לפני כלמבריקע תקביב מזמו ביו יכן טבן, גס סיל מדברת תדת מוסלת בחרן.

תתנו שוחד לאיזה דעה מן הדעות באמונה! — כל איש אשר לא ישבית האושר הכללי, העושה הטוב והישר בעיניכם ובעיני עמיתו, הניהו לו לדבר באשר הוא חושב, להתפלל אל ה' במשפטו וכמשפט אבותיו, ולבקש אורו וישעו במקום שהוא מקוה למצאו. אל תניהו לאיש בארצות ממשלתכם להיות חוקר לבות ושופט מחשבות, לקחת להם המשפט אשר לאלהים לבדו היודע את כל! וכאשר אנחנו נותנים לקיסר את אשר לקיסר; תנו נא אתם בעצמכם לאלהים את אשר לאלהים! הָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ.

תם ונשלם שלב"ע

לוח המעיות

צר	שורה	תחת	צריך להיות
IX	5	כפי	בפי
„	7	משח	משה
„	*4	נ'	נין
X	15	לנתיבותנו	לנתיבהנו
„	25	כלשון	בלשון
„	28	ירידי	ידידי
XI	1	(איבער	איבער
XIII	1	שבלם	שבלך
XV	1*	תשובית	תשובות
	6*	מענשל יכען	מענשליבען
XVI	11*	להתפחות	להתפתות
XVIII	14*	אדרכה	אדרבה
XIX	17*	ע	על
XXI	1	מאחינו	מאחינו
XXII	2*	תובת	חובת
XXIII	12	חבם	חכם
XXIX	10	הקירא	הקורא
3	13	נזר	גזר
7	22	נצחיותו	נצחיותו
10	4	דעם	דעס
12	21	חן	הן
14	7	הסכמח	הסכמה
16	7	אדני	אדני
„	8	לבע	לבעל
„	*7	החכמה	החברה
22	27*	ערציעהנונם	ערציעהוננם
26	4*	תבירי	חברי

צד	שורה	תחת	צריך להיות
26	*6	חובת	לחובת
40	14	האם	האין
41	5	והנידו	והנידו
48	28	ויהיה	ויהי
56	21	להראותו	להראותי
59	6	cizca	circa
64	17	בכח	בכה
„	18	בכח	בכה
69	17	אבל	אבל
70	20	לא	נא
76	21	לחלל	להלק
80	2*	תְּשְׁמַעֲנָה	תִּשְׁמַעֲנָה
82	22	המוחכמות	המחוכמות
84	3*	vocui	vacui
86	5	זכר	ווכר
86	8	וערובים	וערוכים
91	2	ודעים	יודעים
„	16	-א	נא
92	4*	יוטיפר	יופיטר
96	20	בפרק	בפרץ
97	20	הוא	היו
99	11	מצות	ומצות
103	16	הוא	הוה
104	27	בטוה	בטוח
105	3	אבל	„אבל
„	„	„את	את
111	14	שבונתם	שכוונתם

3 1761 07284523 3

BM
565
M414